

ODSEVANJA

Koroška,
pomlad-
poletje
2024

129
130

revija za leposlovje in kulturo

ODSEVANJA

7 EUR

139

NA PLATNICAH

Naslovnica:
Anastazija
Pirnat,
My fren I,
2021,
akril na platnu,
30 x 30 cm

Anastazija Pirnat, *Found the fragility of freedom in my decision-making tendencies*, 2022,
akril na platnu in das masa, 30 x 30 cm + podstavka

Kazalo

Uredništvo, A. M.	PRED STOTIMI LETI SE JE RODIL IVAN MINATTI	4	POEZIJA
Lucija Mirkac	ROMANJE	5	
Aleksandra Kocmut	OPAŽENA	8	
Nina Stopar	PESMI	12	
Gašper Bivšek	MIČKINO PETI - RADI SE 'METI	14	
Maja			
Visinski Andrej	GOLOTA JE MOJ BOG	16	KNJIŽNE OCENE
Iva Potočnik	ČAROVNIJA BESED	18	
Anica Ovnič	KNJIGA O KNJIGAH HELENE MERKAČ	21	
Janja Vollmaier			
Lubej	ŽENSKI LIKI IN KRITIKA POTROŠNIŠTVA V ROMANU IŠČI POLDAN MARJANA KOLARJA	23	ESEJISTIKA
Karla Zajc			
Berzelak	GUSTI STRIDSBERG: HJÄRTATS ÄVENTYR	28	
Neja Kaiser	ANASTAZIJA PIRNAT IN PRESEŽKI OKOLIŠČIN	40	LIKOVNA PRILOGA
Stanka Blatnik	ORION, SAKSOFON, MESEC, KONTRABAS - D.tajl kolekcija v družbi glasbenikov in ročno izdelanih unikatnih slovenskih glasbil	50	KULTURA
Sergej Dolenc	NAGOVOR PRED PODELITVIJO BERNEKERJEVIH PRIZNANJ	58	
	BERNEKERJEVA PRIZNANJA ZA LETO 2024	59	
Uredništvo, A. M.	MEŠKOVO LETO	61	KSAVER MEŠKO
Zuhra Horvat	FRANC KSAVER MEŠKO	62	
Marija Lah	MEŠKOVE SELE IN SELČANI	64	
Aleksandra Čas	MEŠKOVA ZAPUŠČINA V KOROŠKEM POKRAJINSKEM MUZEJU	65	
Matija Štumberger	OD ODLIČNEGA SPOŠTOVANJA DO POZABE ZAKAJ KSAVER MEŠKO NE VELJA ZA NAJVEČJEGA SLOVENSKEGA PISATELJA?	69	

Matthaeus Cerdonis de Windischgretz – Matevž Cerdonis iz Slovenj Gradca je prvi dokumentirani tiskar iz slovenskih krajev. Študiral je na Dunaju, postal baccalaureus in magister ter predaval na univerzi. V letih od 1482 do 1487 je imel svojo tiskarno v Padovi kot zadnji samostojni tiskar inkunabul. Izdal je okoli 60 poljudnoznanstvenih knjig, predvsem za potrebe tamkajšnje univerze, med njimi nekaj izrazito humanističnih. Cerdonis je tiskal le z eno vrsto črk – z malo gotico – in namesto listov paginiral le polovične tiskovne pole. V NUK hranijo nekaj njegovih originalnih tiskov.

Pred stotimi leti se je rodil **Ivan Minatti**

LEPOSLOVJE

Ivan Minatti se je rodil 22. 3. 1924 v Slovenskih Konjicah, oče Vilko, državni geodet, pa je bil leta 1929 od tam premeščen v Šmartno pri Slovenj Gradcu, kjer se je petčlanska družina naselila v Sibilovi hiši (Trebuša vas), po dveh letih pa so se preselili v Slovenj Gradec in se nastanili v stavbi (poimenovani kaplanija) nasproti cerkve sv. Elizabete v takratni Cerkvni (danes Meškovi) ulici. V šolskih prostorih v Rotenturnu je bil učenec – prvošolec je bil v Šmartnem – od drugega do zaključenega četrtega razreda, ko so se odselili v Ljubljano, kjer je preživel svoje življenje (umrl leta 2012).

Šmarško-slovenjgraško obdobje je pesnik strnil v spominskem zapisu *Čas sonca, prostosti in pravljčnosti*, ki je bil objavljen v zborniku OŠ Šmartno *Od podeželske trivialke do ...* leta 2002, za vedoželjne – ponatisnjen v *Odsevanjih* (št. 103/104, jesen 2017), kjer je besedilo umeščeno v obsežnejši zapis o Minattijevem zgodnjem otroštvu v naši dolini.

Citiran je samo drobec iz pesnikovega zapisa o tem delu njegovega otroštva: »Lahko bi trdil, da je bil tisti čas odločilen za mojo poezijo, da ji je že takrat določil njene karakteristične poteze. /.../ Čas, ki sem ga kot otrok preživel v vaših krajih, živi v meni kot čas, poln sonca, modrega neba, vetra, prostosti in pravljčnosti, ki me bogati še danes.«

Ivan Minatti kot drugošolček (skrajno desno, sedi v prvi vrsti), leta 1932 pred slovenjgraško osnovno šolo v graščini Rotenturn.

100 let *Ivan Minatti*

Pa bo pomlad prišla

*Pa bo pomlad prišla
z oblaki šumečimi,
pa bo pomlad prišla
z rožami rdečimi,
s tistimi rosnimi,
mladimi rožami ...
O, kak se po rožah
toži mi!*

*Pa bodo deklicam
v mraku oči zažarele,
pa čez nedrja
majice bele napele,
oj, tiste majice,
z rokavci kratkimi ...
Kdor jih kdaj božal je,
temu pomoči ni!*

*Pa bo srebrni ščip
sameval nad ribniki,
vali drhteči se lilijam
plaho dobrikali,
jug serenado šumel,
v senci brez sanjala dva,
zvezde visoko bleščale ...
Oj, ne hodite tja!*

*Jaz pa le pojdem takrat
za oblaki šumečimi,
jaz pa le pojdem takrat
za rožami rdečimi:
morda kdaj najdem cvet,
morda kdaj srečam oči,
tihe, dobre oči,
tihe, dobre oči.*

Uredništvo *Odsevanj*,
A. M.

Lucija Mirkac

ROMANJE

I.

*V redkih jutranjih trenutkih
je gora zelena,
samo včasih,
in pašniki se upogibajo pod
težkimi zaplatami
jutranjega neba,
komaj prebujenega iz nemirnega
polzenja skozi
nočna domovanja čričkov in sov ...*

*In gozd črno hladi,
s temnimi prsti smrek vleče nase
svetlobo in melišče
je sivo pod modrim vrhom, ki sameva,
predaleč, da bi bil zelen ...*

*Rjavo dviganje stene se vzpenja,
oporniki morda zaječijo,
tiho, neslišno, ponoči, ko v zvoniku
gnezdijo le vrane,
in se z utrjenimi rokami
poganjajo iz tal,
vedno znova, zakleti v svoja
lastna kamnita lica ...*

*Ladja je zarita v zemljo,
spi in se ne pozibava,
tiho posluša svoj hlad in
prisluskuje kapljanju
in stekanju navzdol,
v zemljino globino,
kjer so prvi žarki
jutranje svetlobe
le pravljica za
lahko noč.*

II.

LEPOSLOVJE

*Prva avgustovska noč
nosi veter,
breze žalujke
nagibajo glave
nad vzpenjajočimi se
ovinki in sivo zelena
gora pobliskava
na ozadju jutra.*

*Okrogle zaplate trave
in cikorija,
obrisi prvinske
divjosti,
svet vstaja iz megle.
Vrane se morda ne bodo
prebudile,
leto bo minilo
in ne bo jih nazaj.*

*Mogoče pa se v tistem trenutku
oglasil iz turna
nevidna svetloba,
komaj opazno mezenje
vonjev in barv
in s svojimi dolgimi
prsti objame
modre oči cikorije
kot rjavo utrjene dlani
večno krožečega
romarja.*

III.

*Okrogle zaplate trave
in cikorija,
reminiscenca prvinske
divjosti,
in gora je
daleč, daleč, daleč,
predaleč, da bi bila
zelena,
predaleč, da bi bila
modra,
predaleč, da bi nosila
svet.*

*Jablane se sklanjajo
pod težo
mirujočega kotaljenja,
gramoz škriplje
pod nogami in modri turn
se vzpenja
visoko, kot bi se bal zemlje
in njenega hladu.*

*Rdeča streha se sklanja v
rastoči regrat,
slutnja otave je le slutnja
in nevidni
prsti svetlobe so le strah,
ki se priplazi
ob večerih, ko se jutranji
romarji
spuščajo v dolino.*

*Svetlozelena jabolka,
davno nezrela,
daljno neslišna,
se pozibavajo nad
stezami in stezicami,
beli drobcji plevela,
kot snežna odeja
pod zelenim utripanjem
gore, nosijo prvi
avgustovski dan.*

*Krogovičevje modrozeleno
pobliskava v vetru
in takrat se spomnim
vonja prve šentjapakopšnice,
čisto prve, ki si razčesne mehko
rdeče lice in se prikotali k nogam
in je mladi vonj sveta,
neslišno domač
in nevidno zrel,
vonj zrelega
rojevanja
pod težo
ostarelega
neba.*

KATEDRALA

I.

*Davna dišava duha, oglene
okruške objema oblak dima,
dvigajoče dihanje dneva oblači
oltar, ovija ostanke zahajajočih
zubljev, zročih zadimljenost prezbiterijskega,
plamen použiva prah, čakajoče
utripanje senc se ohlaja ...*

*Davna dišava duha, kamnito
krušenje klopotočnega konglomerata tal,
tiho trepetanje tlečega stenja,
sipanje svetlobe skozi dvigajoče
dihanje dima, davno ohlajene
ostaline odprtega ognja, ujete
med vlažne kamnite stene ...*

*Davna dišava duha, vonj
velikega vzhodnega vetra, objemajočega
oblaka oglenih obrisov, použitega
prahu, plavajočega pod osivelimi
oboki ognjenih ostalin, prah
prihaja, pridi, použivajoči ogenj,
napolni srca svojih vernih ...*

II.

*Nemir neme noči v
vzpenjajočih vrtincih, v zapuščeni
zadimljenosti zidov katedrale,
krhko krušočih kamenčkih, lučeh
ležečega labirinta, les jemlje
jesen, ječa ječi nad
nemim nočnim nemirokripte,
zunaj pred vrati noč in
temnomodro dviganje neba ...*

*Nemir neme noči v
vrtinčenju vetra, v breznu
brezvetrja brlečih brzic luči,
lahno leganje ligatur medlečega
mezenja mesečine, mehovi dvigajo
dolgi dremež dima, pritajeno
pokanje prebija prvo steno,
notri za vrati noč in
temnomodro domovanje Boga.*

III.

*Potem pod prsteno preprogo
prezbiterijskega posveti prva svetloba,
sipko sveti skozi sive
sence, skozi spletene vitraže
vleče vonj velikega vzhodnega
vetra, vztrajno vrtinči prsteni
prah ...*

*Sije skozi stekleno stekanje
sanjajočega socvetja soli, posije
po pritajeni poltemi, prhkem
presipanju prstenega prahu, ko
klonem kot krhanje kristalnega
krogovičevja, kamna, krušočega kot
kruh ...*

*Potem presije prezbiterijskega, pritajeno
posveti pod polnočno kapljanje
kripte, krhko klopotanje kosti,
kakor kralj, ki prihaja,
ki poživlja in posvečuje,
ki ne preneha
in je.*

Aleksandra Kocmut

OPAŽENA

LEPOSLOVJE

OPAŽENA

*Šest skodelic kave
in rezina jabolka.
Da lahko delam.
Prebrala sem tri
Flaubertove knjige.
Ne zato, ker bi mi bile všeč,
všeč mi je oblika mojih ustnic,
ko rečem: Berem Flauberta.
Všeč mi je, ko pohvališ
moj prsni koš,
občudujem tvoj vid.
Šal o blondinkah ne maram,
smejim se
na lepe oči.*

*Dvanajst velikih kozarcev vode
in dve mandarini.
Da se opazim.
Do tašče sem vljudna,
ko je moja hrano,
mama ne prihaja
na kosilo,
sva pa prijateljici
na Facebooku.
Za rojstni dan
ti podarim
sveže umito,
sveže pobrito
tvojo najljubšo stvar,
in potem, če si bil
znova prehiter,
naredim še
sto trebušnjakov
in vem, da me ljubiš.*

*Ovseni napitek
in škatlica winstona.
Da preživim.*

PRIREJENA

*Čez svojega pastirja sem nalepljena
z brezhibno prosojnostjo.
Njegovo obliko nosim kot kožo,
in z njo njegove krike navdušenja,
bes in temo v grlu, dišim po
njegovih ranah. Misliva v istih
oglatih oklepajih, z istimi cilji
sva obložila stene istih želja, z istim
okusom segava v hladilnik
in pod rjuhe. V bližnjice do strinjanj
zlivam varnost, da zapolni ovinke,
v katerih bi si lahko moje ujemalne
lastnosti izpahnile kakšno vretence.
V njegovi palici so vsi sokovi
mojih sadov, vse meso, ki sem ga
z lupila s sebe, leče drugačnih pogledov,
lakota v medenici, vsi moji zareki
in priprošnje. Pase moje ukročeno
upanje, ki sključeno za plotom diha
počasi in plitvo, primerno za sejme,
kjer pastir kriče prodaja najino srečo
s prstom zlata in veliko pene.
Smehljaje delim vrčke. Pod noč se
vselej odvedem za njim, zadržnjena
med njegove kosti, zadržnjena
do nerazpoznavnosti,
njegov kosmati jezik ovija
moje telo, zdi se, da je pod njim
prijetno toplo.*

OSAMELA

*Namenjena
 mi je osamljena pot.
 Votla rdeča srca
 na suhih vejah.
 Nekje daleč
 sem prašek ingverja
 v zlati juhi,
 a tukaj, danes
 še imam dlan,
 in ti si jo izpustila.
 Boli singularnost,
 na trdih pampah neba
 je lepota luknjast privid
 in se bližina prodaja
 pod ceno.
 Odvrгла si me med ločje,
 med gube sveta
 in smeha.
 V žepe si mi
 natlačila noč.
 Nisem vedela,
 komu sedam v naročje,
 zato je tudi bog
 rajši pogledal proč.*

OLUPLJENA

*Včasih se zbudim
 brez povrhnjice.
 V sanjah sem jo darovala
 mečevalcu s plastičnim ščitom –
 ali pa so mi jo sneli
 nočni veščarji in si z njo
 brezbrizno pokrpali
 membranasto žejo po krvi.
 Zbudim se z želatinastim
 občutkom razpadanja
 in se zvijam na njegovih oseh
 vse budne ure takega
 odrtega dneva.*

*Strašijo me lebdeče mačke,
 ker pod njimi ni senc,
 in podobe človeških bitij,
 ki se ob mojem krikju
 razblinijo v dim,
 zato spet ne vem,
 katera vrata so izhodna
 in kaj sem pozabila vzeti s seboj.
 V takih dneh sem sneg,
 naboden na suho strnišče.
 In vse le zato, ker noč
 ob rojevanju dneva
 preveč stisne vagino.*

RAZDEJAN(JEN)A

*Vse pogosteje se sprašujem, koliko in kaj
bi sploh lahko še dala
in ali dam morda največ tedaj,
ko ne dam ničesar, ko molčim in dam
tišino, dam tišini, da molči, če se ji zdi
primerno, leže name, vame, da me ogradi
od vseh. Se sprašujem, ali sem sploh kaj,
kje, kdaj, sem sploh zakaj, ali sem le
trzljaj, prasket, ob katerega se je nekoč
za bežen hip spotaknil svet. Bo kdo
obliznil moje misli, vzdihne, strune, ki jih
skušam zlititi v zgodbo, zgodbe smo nekoč
srkali za lahko noč, danes črke kakor rune
nerazumljene ležijo v usedlini
neopaženih usod. Bi še lahko kako
pripletla zlato nit v to neizmerno kito,
ki si je Gospod že res predolgo ni razčesal,
ali je v resnici bolje, da v gostnini pazim
le na to, da so nebesa brez uši in da me je drugod
čim manj, še bolje: da me ni.*

PREPERELA

*Kako utrujena si?
Da bi se kot morje razlila
po hrapavih ulicah svojih žil,
se mehko zalezla v koticke
svojih oči in jih trdno pokrila
z Morfejevo lupino?*

*Da bi sedla na prvo podrto drevo,
ne meneč se za vlago in trske in žužke,
ali preprosto na cestni robnik,
ovita v megljice izpušnih sistemov,
in se razbožala
v žlindrasto kožo asfalta?*

*Ali morda tako, da čutiš,
da zmoreš le še ponikniti
pod samovnjak in se nevidno
spojiti s prstjo in pozabiti,
da so iz tebe zrasle mladike,
ki jim je svet poščipal
vse prste, vse brste?*

NEZAŽELENA

*Ne veš, da sem hčerka.
Z roko, ki visi v prazno,
kadar drgeče. S premalokrat
objetim telesom. Z očmi,
ki so včasih verjele v boga.
S preperelo vrvjo za prtičke,
ki uglajeno prekrijejo
črvovino.*

*Ne veš, da sem mama.
Ne veš, da me uživajo
v kosih z veliko zabele
in da vsako noč poženem
na novo. Z malo bolj uvelimi
listi in z vse več koloradskimi
hrošči. Ne veš, da je
v moji senci še vedno otrok,
ki čaka, da mu položiš pod solzo
krpo sočutja.*

*Ne veš, da sem ženska.
Misliš, da sem poleno.
In bog mi pomagaj,
včasih zato še vedno
razpadem na trske.*

MAMINO

*Bolijo tvoje mrzle solze.
Dobro si zalila moj molk.
Sosedje bodo zamižali na eno oko
in z vročo čokolado me boš za hip
spet prepričala, da sem resnična,
in sebe, da nisem le postulat
tvojih svetovljanskih cepičev.*

*A dolgo me ne boš mogla gledati.
Preveč bom podobna tujim rjuham,
ponižanosti na robovih praznih posod
in tatkovi slini, v kateri so se
razkrojili kosmiči tvojih zablod.*

*Daleč ti bom, in takrat me boš znova
ljubila, tako kot znaš in misliš,
da je edino mogoče: kot skrb.
Namesto poročne tančice mi boš iz svojih
dolгих pisem stkala mrtvaški prt.*

*Umrla ti bom neznana in sama,
brez zadnje prve besede,
brez papirnatih 'ljubih hčera',
medtem ko bo s tvojih sijočih
stavčnih kostnic prepil milostno
stresal prah.*

Nina Stopar

PESMI

LEPOSLOVJE

***

*močan sij lune me boža
kot včasih moška brada
sočutna sem ko se ti razpiram
sem naraščajoča mesečina
ko se dotikam svoje skorje in te prosim
miloščine*

odkrij me

***

*žametna svila je plapolala z njunih teles
sonca v blagi senci dreves so grela misli
žvrgolenje ptic je onemelo še prej jeknilo
v mojem trebuhu se je grela
nova maternica vesolja
ko so psi nekje daleč
za gozdnim meandrom Dahlewiza obmolknili
kot žrtveno jagnje ki ga nismo usmrtili*

*za novo klanje je zmanjkalo vsega
časa besed časti in poguma
ljubezni se je razprlo nebo mojega telesa
tesnosti ni bilo konca
meje v zlati so se stekale v temnino
neskončne brezmejnosti
in ona ki hodi v meni
in ona je znova oživela*

***

*zvezde izpod mojega daljnogleda
osamljene ste
občudujem prazno luno
otoplila si se
zakrila sledi prehladnega popoldneva*

*trave in veter vonjave neba
ki padate z zvezd
dajete slutiti skovikanje urokov
nedaleč od koprnenja srca
še vedo me oživljate
najdražji moji
še vedno me oživljate*

*tukaj so doma srne
plašnejše a bolj domače
in tukaj so noči sladke a bolj prazne
saj je zmanjkalo ljubezni*

*od takrat naprej premišlujem
kaj je dovolj
bila sem naivna
res je
bila sem naivna
a kot da nikoli ne bi zares čutili sočutja
še stotič zapoveste
tudi Beatrice misli da si bila naivna*

*res je
bila sem naivna*

***

znova se začenja in
znova začenjam krvaveti
v telesnosti preplavlja rob spodnje veke vekomaj
krvavenje
vdihnem
živobarvna skrinja sem
na dlakah kože ni več sveta
v precepu svoje izbrisnosti skrivam refuge

od nekdanj
kot nekoč
diham hlad zgodnjega sonca
čutim milino vetra tvoje krošnje
blago šepetam poezijo
pod tvojimi oblaki vzletajo letala ki ne hitijo
v samsari se je dharma razrešila
poslednji vzorec starega mantran
do onemoglosti
do obsedenosti

v telesnosti čutim -
zvenenje tibetanskih zvonov
preglaša glasno smejanje divjih rac

v tvojih obrazih izgubljam
v tvojih obrazih srečujem
nedolžnosti

***

na obrobju jase ptice kot črne lise šepetanj
zbirajo polete v naročje za današnji dan
čebljanje
čebljanje
spokojno obujanje vonjav
naj dvignem roko in prosim -

v grajskem parku svoje palače
skrivam ptičnico prepolno
kralj
kje si kralj
zaljubljenca sta ob ribnik odložila
skrinjo dišav za najino lahkotnejšo noč

***

duhanje neznanega vonja
mandarinasta utopija kot parfum na tuji koži
stekanje otožne noči v raztopljene ledene
kocke aperol spritza a
besame mucho
besame mucho
se je vinjena vila po cesti za šankom
in njeno krotko rjovenje izpod prosojne obleke
besame mucho
became mucho
se je vinjena vila po cesti za šankom
z okusom neznane dišave
v potokih jazzovinaste pene in funky stila
v noč ki ni poznala izhoda

Chuck Backer
v šopu spomladanskega cvetja
pod mojo mizo
pod mojo mizo
besame mucho
besame mucho
se je vinjena vila po cesti za šankom
v mojo prosojno obleko
v mojo zardelost
v utopijo na ranjeni koži
mandarinasta je duša a
besame mucho
besame mucho
je težko verjela
da umetnost
ni le potuha
temveč
usoda

Gašper Bivšek

Mičkino peti – radi se ímeti

LEPOSLOVJE

či íšeš, boš najdu

*ka vse smo najdli,
ko smo pucali tastaro kašto,
nəč nismo vedli, ka je za kej,
ka se s štəmo dieva, ka z gonmo,
študiru səm na gvavo,
ka vse lahk najdeš,
gvišno lahk vse zvieš,
pa si na konco
koj ne morš pomagat,
sinice jejo rž,
prej smo jo pomətlə zun,
lej jəh, lej kək zvəto jejo,
nəč ne šparajo, mi smo pa sləpi, hujš ko krt,
spoda čaka tihó smrt*

sosedi

*ko te kuzla liže s šmirkləstəm jeziko, kuzla liže,
ko se ti zona, peklena zona po hrbto zlije,
ko se ti təmnó, təmnó, təmnó pred očiasəm dieva,
ko tə təška roka, ries təška roka po hrbto ojstro grabi,
ojstro pa globoko žə kremple v hrbto, ko te grabi,
ko te, Strah te grabi, kosc prekvači v črnemo jopičo
tič, ko da, pa tič ko vzeme, praji škilasti toni,
pogačo jè pa fraklc pije, zmiərn fraklc, nikədər prazn
fraklc pije,
mavo sam rad vzeme, virt tud da, kar bi səbi dau,
naj se mu duša ofne, odpre, odpre, se duša ofne,
naj se zdere, zjoka, naj vso pečovje iz aržeta zmeče,
naj mirno spiye v hiši, naj mo marzvo srce krušna pieč
pogreje,
naj dušo razveže, naj dušo skop z virto razveže,
ni je, ni nòči tək hvadne pa təmnə pa strašne,
dab ne znau prət do svojga soseda, dab ne najdu
odprtih vrat*

* prekvači – prekleti

šuméu

*čudno te je čòt,
šuméu,
čəb sə ne naredu mihnega,
bə se ujeu
v frlince vetra
tvojih hab,
létet bi se nauču
pa strt devat
pa šómet, šómet, šómet,
tək da vsaka duša
zmatrana grata,
leže lieč,
mirno spiye
tək ko prvo bart
na štə zəmli*

sedət pa čakət

*štək pod štə smareki sedət
pa gledat skuoz veje grta gledat
v nəbo, gledat, kək se sonce smeji,
kək se abhi səm pa tota pərganajo,
kək se favlasto v jəzo vuode miešajo,
tək ko dab te v tleh začevo vlečt,
zmiərn majnši gledat, kək si zmiərn majnši,
tək je ko dab tə kornike
k sebi jemale, tək je
kər naembrt z vrha vədət Swiet,
al pa na obsiekanem štoro sedət,
s smolenam hvačam sedət,
cajt krast pa cajt od sebe mətət,
letnce štet, štet zviezde,
se nəč bat, sam na štoro sedət,
ko ma štor včas več za povedət,
ko vse vesolne bukve vkòp*

čist počasi

*čist mihn sām še biu, ko so me bica rože trgat sobo gnali,
stare roke vejo, ka nabrat, počasi cvetice v cekar dievajo,
čist počas, se spomnām, dvan povaga cviāt,
kāk da bā sviāt povagava, vaga cviāt, ga v cekar dene,
kir nima rad rož, sploh čvovek ni, mi praji,
ko počasi drsi na cvetno vadino, in jās zada bos počasi,
kār naembrt počasi vetr zazible vse gvave počasi,*

*kresnica je matr vseh rož, cvet je zmierān liep,
počasi se, čist počas se zible šta Sviet*

čurimuri

*nāč vejgiga ni bvo, sam en mihn
čurimuri se je nāt pod kaslno skrivu,
tāk fajn je špilu, tāk lopo ga je bvo poslušat,
gvasn je biu, da se ga je davč čòvo,
pak nisma bva mādva,
čurimuri se je nāt pod kaslno skrivu,
tāk lopo je špilu, tāk lopo je peu*

strd rat mēt

*sām pa ja tāk ko strd, ko te vidim,
ne tāk ko gona stara cukrena v plavi deži,
tāk ko frišno žlajdrana strd sām,
da bi kār steku, ko te vidim,
kār cveti von z mānā, kār cveti,
medi medi, dab te kār sleku, ko tā vidim,
dab te sleku, dab bva vsa medena okuol ust,
oba medena okuol ust, dab me meva, dab jās tābe meu,
ko uotrāk prve kaple spod žlajdra,
dab te meu, dab ti me mieva,
vesieva, vesieva, dab se tāk scediva,
se skop cedima ko frišno žlajdrana strd*

pvaninc

*strmo stāza teče u brieħ,
ko mavo bol nagjena smreka,
gojzarji hodijo po pāčovjo na vrh,
baravglni strašijo po lāso,
sam lies je že dauč za nami,
kirga je pa strah nāba,
mi že viemo, zaka nosimo kvafete,
pa železje vržemo ukrej,
ko se začne svietit,
včas se mārmo čist mihne narēdit,
da nas neb odpihnavo v grabn,
včas se mārmo stegnt
vuon s prstene škuorje,
včas mārmo probat,
mārmo zvedet, čā še gre
pa kāk davč,
viemo, da je spoda prazno,
sam, gda pa ni spoda prazno,
niti buoh ne ve*

* baravgl – divjak, razuzdanež
(Maravgl pravijo v Libučah in Bistrici.)

V dogovoru z avtorjem pri
zapisu v koroščini sodelovala
Iva Potočnik, prof.

Maja Visinski Andrejc

Golota je moj Bog

LEPOSLOVJE

IDEALNO SRCE

*Včasih si res ne obrijem nog.
Včasih imam mastne lase in kakšno strijo več.
Nimam več idealne postave,
a še vedno imam idealno srce.
In dobre joške.
Dvignila sem zapornico,
spustila rit,
spila še eno temno pivo –
srečna sem v soboto zvečer.*

DIH

*Zagrabil si mojo nogo kot hobotnica.
Priklenil si me k sebi,
spodvil pod svojo težo,
da sem lahko samo dihala.
In sem dihala globoko.
Minimalno vzdigovala boke.
Dihala globoko.
Ljubila nadnaravno.
Roke so mi silile na rob,
noge so mi silile narazen,
dihala sem globoko,
vulkan si prebujal,
priklenil pod sebe,
da sem lahko samo dihala.
In sem dihala skozi-in-skozi sebe ven.
Tiho.*

OSTANKI

*samo še ostanki občevanj so nama ostali
niti dan se ne premakne več kam
kot bi bil od nekoga drugega
in cel okrušen
tolče po meni
ko končno spet spustim noge
se dvignem v nadjaz
napolnim s tvojim ognjem
vdeta sama vase
te pobožam in zaspiam*

OBREŽI ME

*kaj če bi pokukal pod mojo skrbno zloženo pelerino
mogoče nimam spodaj nič
mogoče te nič kaj sramežljivo ne presenetim
mogoče te samo s solzo osvežim
mogoče se bova spet samo režala kot budale*

*kaj če bi ovil mojo bridkost
okoli svojega hrapavega prsta
in me pustil osuplo
kako globoko vame lahko gre*

*obreži me
kot jablano na vrtu*

BOŽAJ ME

nezavedno izrišeš
 sinusoidno linijo mojih oblik
 razpustijo se pod tabo in zmeščajo
 ko me gladiš
     vedno me božaš
     vedno me božaš nežno
 oklenem se te ne spustim te
 nočem da nehaš ko me božaš
 tudi v dolgih trzljajih užitka ne
 podaljšujem krčenja notranjih prostorov intime

Očarljiva sem, spet sem poezija.
 Božaj me!
 Poženiva ta orgazmični imperativ!

SLIŠIŠ ME

Rekel si mi, da je zrak nad vodo mehkejši.
 Pa da življenje ni včeraj, ni jutri.
 Da je zdaj.
 Slišiš me.
 Pušča prijem.
 Nenadoma spet silovita.
 Ljubezen.
 Neretuširana. Dorasla.
 Kot bi naju nekaj držalo v naročju,
 ne da bi dobro vedela, kaj.
 Občutim.
 Oblizujem obronke.
 Ližem, hrepenim, mrmram, zaznavam.
 Rekel si mi, dotikajva se.
 Nenadoma spet čudovito nekontrolirana
 pretapljam čustva v orgazme.

OD ZAČETKA

če bi začela še enkrat od začetka
 koliko bi spremenila
 korak več ali manj, ne vem
 koliko občutkov bi začutila drugače
 da me sedaj ne bi mučili, ne vem
 koliko stavkov ne bi spregovorila
 brez mučne tišine med njimi, ne vem
 koliko spominov bi zabeležila
 da bi se jih sedaj spominjala, ne vem
 koliko nešteto malih sprememb
 ki bi povzročile velike, velike pa večje
 da bi opazila vsak premik kril
 zavohala lubje in obliznila kamen
 gledala oblake, kako spreminjajo oblike
 koliko, ne vem

in ni mi treba začeti še enkrat od začetka
 ni še konec in naprej grem

S SEBE TE OBLIZNEM

Besede ponoči zvenijo drugače kot čez dan. Svetloba ni več
 tako ostra. Rada te gledam, kako spiš. Privijem se k tebi in ti
 položim glavo na ramo, v vdolbino pod vratom,
 narejeno prav zame.

Hodiš me iskat v moje globine, divjine, temine.
 Pogreješ me, ko me zebe.
 Užiješ me, ko me osvojiš.

S sebe te obliznem, preden tišina leže na hrbet noči.

Čarovnija besed

KNJIŽNE OCENE

Odpiram v črno paketno folijo zavito drobno skrivnost, zapečaten z dvema nalepkama z napisom Watson. Porodi se mi groteskna asociacija, da mi Watson ponuja Doylove detektivke o Sherlocku Holmesu. A iz ovitka pogleda knjiga v belem kartonu, toplem na otip, in asketskimi sporočili že na naslovnici: z nekaj črtami vrata v vratih, repek – izkaže se, da je pasji –, je pravkar odrepkal. Čisto spodaj na levi ime pesnice: Anja Zag Golob, na desni pa Watson, naslov zbirke. V roki držim peto pesniško zbirko Anje Golob, izdane v osemsto izvodih v samozaložbi, posvečeno njeni mami, ki zna pesmi na pamet.

Moto *cave canem* – napis na mozaiku v Pompejih – nas popelje na rumene debelejšje reciklirane liste, na njih pa med kratke nerimane verze. Besede tečejo od začetka do konca brez vseh ločil, tako da se lahko miselne poti pretakajo, razkropijo in spet srečajo v metaforah. Nekje verze tvorijo le tri besede v štirih verzih. Pesnica nas v 32 nerimanih pesmih popelje v svet asociacij, v središču vseh pa je pes, ne velika mrcina, ampak kuža, ki maha z repkom, teče kot voda z iztegnjenim visečim jezikom, tolče travne bilke kot voda valove, hoče žogo, boji se vetra, stalno prisluškuje, vohlja, brblja, se bojuje in raziskuje ... Ampak Anjin pes ni samo pes, sploh pa ne tak, kot so bili vsi moji. Njen pes je več kot pes, je ena sama metafora. Kako jih doživljam, moram sporočiti avtorici, zato ...

Draga Anja,

zelo sem se razveselila črnega zavitka, v njem pa tvoje pesniške zbirke Watson. Topel otip. Najbrž reciklirani rumeni listi? Če hočem, da branje steče, moram najprej navaditi svoje oči in misli na besede, ki pokajo po sivih, saj zlogi skačejo iz verza v verz. Nekaj redkih verzov je kot polulanih na listu, malo besed tu, malo kapljic tam. Kot da se iščeš. Dvakrat sem prebrale vse pesmi in samo uživala v igri, bolje – čarovnijah z jezikom in idejami. Priznam, da sem moto *cave canem* razvozlala z računalnikom. V drobnih detajlih sem prepoznala vse svoje kužke: mahanje z repom, tekanje za žogo, stalna čuječnost, slinjenje ... Aha, Anja si je kupila kužka, ki jo je navdahnil ne le z ljubeznijo, ampak jo uvrstil med pasjeljubce, zato mu je posvetila pesniško zbirko. Kako lepo. Pa ni, ko začneš secirati verze, prebirati in razvozlavati skrite pomene, seciraš naše

bitje in žitje, pes pa je samo sprožilec idej. Anja, zato si me spravila v zadrego, saj z vsako pesmijo bralcu nastavljaš past. Si sploh predstavljaš, koliko vprašanj se mu poraja? Frazemi, postavljeni na glavo, ne povedo samo znanega pomena, kajti pes je beseda, beseda pa ni konj, zato se pes brez slabe vesti bojuje v ringu proti ljudem, ki ti grenijo življenje, to ni boj, to je mesarsko klanje, kajti pes je tudi pesnik, pes je ti, tvoja lirična narava z bolečino vsakega dneva, vendar polna upanja, vere, ljubezni. Ko ti ustvarjalna nuja bruha pesniške ideje na papir, seveda ne misliš na bralca, ko mu kar tako mimogrede ponudiš *kako si krasan ..., je tud not padu ..., kaj hlap še skak ..., brezdanj je ta vir šepetanja nemir ..., kraljestvo za konja ...* Te drobtinice niso bistvene, a ta medbesedilna paša bralca vseeno vznemiri, izziva, da nehote bliskovito išče po svoji literarni zavesti: ah, Triglav, Ne joči, Peter, Kdor skak, tisti hlap, Na trgu, Rihard tretji ...

No, pa mi bistvo pesmi uide. Berem še enkrat.

Pred menoj je paleta pasjih razpoloženj, ki jih lahko podoživi vsak empatični osebek. Watson je pes, igriv, nagajiv, živahen, potrpežljiv, vdan, skromen, topel na dotik, dremav. Pes je kot bitje svetla podoba sveta, ki kaže lepši svet, lepše otroštvo, svet brez krivic, poniževanja, izkoriščanja, otopelosti, boleznih, potrošništva in uničevanja narave, pes je knjiga, ki odpira pot v svet sporazumevanja. A je tudi metafora, prispodoba temnejše plati našega vsakdana, je vse, kar ni svetlo. Ganilo me je tvoje spoznanje, da pes ni dražba, da na svetu ni mogoče vsega kupiti, najmanj pa ljubezni v pasjih očeh. Kaj šele v otroških!

Draga Anja, tokrat sva zamenjali vloge, saj si zdaj ti meni naložila domačo nalogo, domače branje – svojo pesniško zbirko. A nisi mi postavila vprašanja – Kaj je hotel pesnik povedati? Mislim, da me sploh nisi ničesar vprašala, ampak samo ponudila bralne užitke, pasje iskanje besednih zakladov in vohljanje za še neodkritimi besednimi igrami, nad katerimi na kupu vsega tekstilnega z zaprtimi očmi, kot Aljažev stolp na Triglavu, drema Watson. Naprej je vse ekranizirano: pes je Pele, ritem nogometnega igrišča, pes je Hamlet, umirjeno teatralično vzdušje, ki mu kontrira zrak, naporen u božjo mater in spet plemenit, hm pa sproža dilemo, pa za ušesi se prasketajoči pes. Pes je sonce, reče sonce in je sonce... ki ohranja vse živo ..., pes je mir, je vse

živo in ni, kar je mrtvo. V meni pa aluzija: ... *in Bog je rekel: »Bodi svetloba!«* In je bila svetloba.

Anja, tvoji verzi so izziv bralcu, ne ponujaš mu pričakovanega v stihih, ne razvajaš ga z notranjimi in zunanji rimami, prepoznanimi ritmi, šablonskimi podobami sončnih vzhodov in cvetnih poljan, ne nostalgичnih hrepenenj po izgubljeni ljubezni. Branje tvoje zbirke je popolnoma nova bralna izkušnja. Po dijaško – to ni branje na prvo žogo. A si kar predstavljam odziv mladih, ko boš med njimi. Igrive asociacije bodo v njih rodile vprašanja, ki bodo presegla celo tvojo domišljijo.

Končujem s čestitko za poslano pesniške podobe in miselne vozle, bombonček, ki mi je razburkal možgane in ogrel srce. Mislim, da je ta zbirka tvoj presežek, dokler spet ne boš naverzala drugačne. Je knjiga za na nočno omarico, kar pa ne pomeni, da bom ob njej spala. Z njo imam še veliko dela, zato naj se verzi medijo in kot zdravilo jih je modro jemati vsak dan le žličko ali dve. Me nič ne moti, če sem ali bom kaj po svoje doživljala, tudi tebe ne sme, saj pesmi niso več tvoje, zdaj so moje z vsemi psički v najrazličnejših vlogah. In *Kaj je hotela pesnica povedati?* Na to šolsko stereotipno in v sodobni pedagogiki nezaželeno vprašanje bo moral odgovoriti vsak bralec sam.

Še to, po branju se mi uvodni moto izkristalizira. Pazite se psa, pazite na psa, pazite se ljudi. In še kaj.

Vse dobro, Iva, bralka poezije ...

Na Ravnah na Koroškem, 24. novembra 2023

11

pes je dražba
kdo da več pr
vič dru
gič tret
jič proda
no no na dotik
za dotik sedi pro
stor stoj
daj tako dvigni
števil
ko ponudiš
več kaj imaš
tam kaj lahko
daš menj
aja j aj koliko je
vreden pogled koliko do
tik koliko da pes le

že da da
tačko da da
da leže ob
te ko ti je hu
do da nag
on
sko ve kdaj je to
to hu
do kdaj je
kdaj reči stop
stop igra
kdaj prek
in iti kdaj
vze
ti kdaj da
ti za
stonj

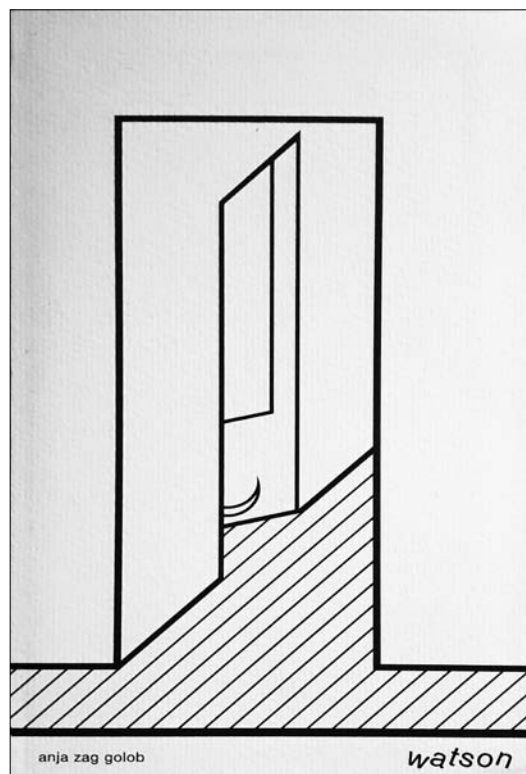
Draga Iva,

najlepša hvala za vaše pismo. Ko sem na mari-borski pošti pošiljala knjige prednaročnikom/-cam, me je prijazna uslužbenka za okencem vprašala, kaj da je pa to za en na otip res super material, ta vrečka. »Drečka,« sem rekla. »Vrečka za pasji drek.«

V prejšnjem življenju sem pisala gledališke kritike, na faksu pa sem se dramatike učila in ljubezni do nje navzela od profesorja Lada Kralja. Med tem, kar sem odnesla, mi je zelo pomembna tista aristotelska, kako na odru ni nič pristalo naključno – če je zneseno nanj, je z razlogom, sicer je odveč in je treba čim prej umakniti.

To maksimo udejanjam tudi pri formalnostih, povezanih s svojimi pesniškimi zbirkami, odkar izhajajo v samozaložbi. Naslovnica je pomembna, papir je pomemben, tisk in črkovna vrsta sta ključna, važno mi je, kako so pesmi izdane. Preveč dela imam z njihovim pisanjem, da bi mi bilo lahko vseeno. In ko jih pošiljam, želim takisto imeti koncept. Če je cela knjiga o psu (če verjamete, seveda), je nekak nujno, da je zavita v cajtnng papir in vložena v drečko, ne? Tako vsaj nihče, ki se bi mu po branju zdela ‚za en drek‘, ne bo posebej presenečen.

No, ampak če voda še za v čevlje ni dobra, so formalnosti dobre kvečjemu za u-vode. Glede vsebine lahko rečem, da sem se namenila z *Watsonom* izvesti en manjši trik: kar se da

Faksimile naslovnice

mного sem si hotela zavestno odvzeti, celo vsebino zreducirati na (na videz) eno samo temo, pa še to do skrajnosti zbanalizirano, da bi se zadaj, če zastavek uspe, napravil prostor in razcvetelo mnoštvo pomenov, asociacij, besednih vrugolij. Ob prebiranju vašega pisma sem gmajtna ko radio, ker se zdi, da je načrt uspel. Konkretni pes, ki je zbirki posodil ime, ima za take prilike en kratek cvil, ki preide v bevsk. Pa *petko* da in uho ti oblizne.

Te drobne manierizme je pomembno omeniti, ker prav skoznje pesmi prehajajo iz neke arbitrarne zasebnosti v vobče, splošno. Obenem se skozi ta proces vzpostavlja diskrepanca med neko nepomembno partikulacijo in tem, kar ni več moje. Te pesmi so zdaj v isti meri vaše, jaz imam samo to prednost, da vem, kako so nastale, a za samo interpretacijo to ne igra posebne vloge, vsaj smelo je ne bi, njihov temeljni namen je bil namreč igra. Da se igramo, da se ob prebiranju smejimo, da nam je zabavno, ko kaj razumemo, česa pa ne, vsi ti postopki, vtkani v pesmi, skušajo pomagati pri premoščanju razdalje, ki jo aktualni čas vsiljuje odnosu ljudi do poezije. Večini je tuja in odveč, kar ne bi moglo biti bolj skregano z njeno ontologijo. *Watson* je želel biti moj poskus nagovarjanja te teme, ki jo kot slovenska pesnica čutim še kako boleče. Niso to heci, a veste – in ravno zato se lahko hecam, kolikor se hočem! Pa se bom, sem rekla, pa da vidimo, a bo kaj fajn al nč. Zdaj pa čakam, heh.

Na neki točki sredi pisanja knjige sem razmišljala, da bi prenehala. Zdelo se mi je, da ne gre nikamor, preteča nevarnost zdrsa v aforiziranje pa je postajala domala otipljiva. In takrat enkrat sva šla na kavo s kolegom, ki ga izjemno cenim, model je res briljanten – absolutni profi na svojem področju, hkrati pa duša od človeka. Beseda je nanese na to jado, jado, jado od poezije, pa mi je predlagal, da mu pošljem par pesmi, tako, za en polist. In sem mu jih res. In mail, ki mi ga je poslal v odgovor, ima ogromno zaslug, da je knjiga dejansko izšla. Med drugim je v njem namreč napisal tudi, da se, in tole citiram, ob branju »hahlja«. Ko sem to prebrala, sem šla pa si natočila en požirek češplovega šnopsa od fotra. Ker če kaj, bi pa tej knjigi želela to – čim več hahljanja.

In potem ste vi napisali tisto o razburkanju možganov in ogretju srca. Ker je zdaj, ko to pišem, ura pol šest jutraj, ne bom pila šnopsa, vam pa povem, da sicer bi. Ker to je to! To je hotela ta knjiga, vsaj, kar se mene tiče. Prezadovoljna sem, če poraja vprašanja, še in še vprašanj, ampak z njimi ne zamori, če ostanejo, kot poje o večnem zakaju Lado Leskovar, »pesem nikdar izpeta«. Po moje mora poezija brcniti v

rit, suniti v pleksus, iztakniti oko, spotfeclati korak, predvsem pa nakravžlati možganske vijuge in pospešiti pretok krvi skozi srce – v bistvu bi jo morali predpisovati na recept. Zdi se mi, da je njena naloga, da razgiba, vzvalovi, vrže iz tira, ne vidim pa nobenega razloga, da bi to lahko počela izključno smrtno resno.

Iskrena hvala še enkrat za vaše pismo in za vaše pretanjeno branje. Poznava se sto let, kajne, in ponosna sem, da v vseh teh letih nisva izgubili stika. Vaše branje vsega, kar napišem, je enkratno, ker vi v njem lahko vidite več od mene – s tega vidika je zame neprecenljivo in sem zanj res iskreno hvaležna. Veselim se čaja, za katerega sva zmenjeni, in kar že vnaprej povem, v izogib špetiru, da jaz častim. Pa šnops tudi.

Lepo vas pozdravljam, vse dobro,
Anja.

Maribor, 3. januarja 2024

20

*pes je hamlet
sredi prostora
v tišini ponavlja vrs
tice razmišljujoč bere knjige
tu in tam skima z glavó
hm hm mhm
nenadoma dvigne
pogled in
tačko popraska
se za ušesom
se zastrmi v dalj
avo kje je končno te
atralično vzdih
ne moj pol
onij
ah kje
potlej malo po
stava
joče postopa
hm hm mhm
vstopi ofelija
pojdi med nune stisne
med zob
mi v red
ek zrak napor
en u božjo mater
toda pleme
nit kot ples
en
hm hm mhm*

Knjiga o knjigah Helene Merkač

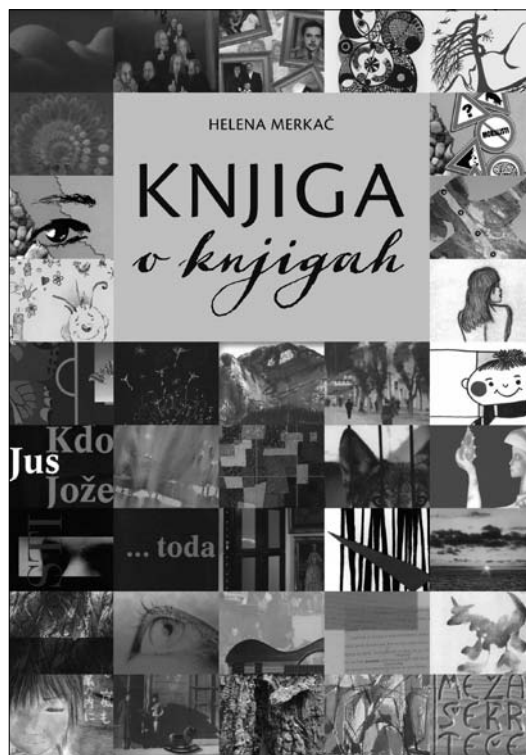
Navdušujoč dogodek

V čitalnici *Koroške osrednje knjižnice dr. Franca Sušnika* se je v začetku decembra odvijal zanimiv, za knjigoljube nepozaben kulturni dogodek, ki je napolnil čitalnico do zadnjega kotička. V središču zanimanja je bila predstavitev knjige Helene Merkač *Knjiga o knjigah* s podnaslovom *Odsevanja koroške književnosti 1995–2023*. Prav njen izid je bil vzrok, da so bili med poslušalci koroški pisatelji, pesniki, uredniki, oblikovalci, založniki, prijatelji ..., sodelavci revije *Odsevanja*, pri kateri je avtorica ustvarjalno sodelovala skoraj tri desetletja. Rojstvo – izdaja knjige je za vsakega pisca nekaj posebnega, prazničnega, navdušujočega. Nekaj te navdušenosti nad izidom svoje prve knjige je pokazala Helena Merkač ob predstavitvi in jo delila z udeleženci dogodka. *Knjigo o knjigah* je oblikovala Klara Golob, ki je našla pravo mero med obliko in vsebino knjige, saj jo lepo dopolnjuje zunanja podoba – naslovnice predstavljenih knjig. Obširno spremno besedo je zapisal Mirko Osojnik, 180 izvodov pa izdala slovenjgraška založba *Cerdonis* konec leta 2023.

Urednik knjige Niko R. Kolar in avtorica sta v raziskovalnem pogovoru razkrila zanimiv pogled v nastajanje knjige, avtoričino ustvarjalno delo in njen poseben odnos do prebranih knjig, o katerih več izvemo v njeni knjigi.

Helena Merkač je v začetku z vizualno predstavitevijo postregla nekatere podatke o knjigi, o obravnavanih predstavitev knjig in njihovih avtorjih. Ti podatki nikakor niso zanemarljivi, zato povzemam nekatere. V knjigi je zbranih 64 predstavitev 79 knjig (v eni predstavitvi več knjig), od tega 30 knjig poezije, drugo je proza. Podatek o avtorjih, vseh je 47, nam pove, da je od teh kar 21 pisateljic ali pesnic. Skoraj vse knjige so izdali koroški založniki ali zavodi ali šole, med njimi največ založba *Cerdonis* (19), *SPUNK – Gimnazija Slovenj Gradec* (13), v samozaložbi jih je izšlo 12.

Največ svoje strokovne pozornosti je Merkačeva namenila knjigam pisatelja in

Naslovnica *Knjige o knjigah* je mozaik, sestavljen iz fragmentov naslovnice.

stanovskega kolega Andreja Makuca (7), sledijo knjige Toneta Turičnika (4) in Marjana Kolarja (4), Blaža Prapočnika (3) ... Med drugim je še sedem skupnih zbirk več avtoric in avtorjev *Gimnazije Slovenj Gradec*. Seznam je dolg, v knjigi ga lahko preberemo v abecednem kazalu avtorjev in obravnavanih knjig.

Ob podatkih še kratek pogled v nastajanje knjižnih ocen in avtoričin razvoj pisanja. Pri tem ne moremo mimo njenega poklicnega in strokovnega dela. Helena Merkač (1956) se je po študiju slovenščine in pedagogike, ki ga je opravila na ljubljanski *filozofski fakulteti*, vrnila domov, natančneje v Strojnsko Reko, na Ravne na Koroškem, kjer je bila aktivna na kulturnem področju že kot gimnazijka. Njena prva služba v železarni Ravne jo je oblikovala kot novinarko in urednico. Po tem je zaradi spleta okoliščin v železarni v začetku devetdesetih let iskala novo službo. Zaposlila se je kot profesorica slovenščine na Šolskem

centru Slovenj Gradec. Ob pedagoškem delu je bila še urednica šolskih publikacij in dijaških pesniških zbirk, režiserka, mentorica ... Delo na srednji šoli ji je ponudilo številne priložnosti, v katerih se je preizkušala in dokazovala, da zmore. In prav te izkušnje so jo vodile pri nadaljnjem delu, v katerem je osebno in strokovno rasla. Slovenj Gradec kot kulturno središče z literati, umetniki, slikarji jo je v tem času posebno pritegnil oziroma potegnil v krog vplivnih ustvarjalcev. Naj omenim le najpomembnejše: Niko R. Kolar, Andrej Makuc, Tone Turičnik, Jože Tisnikar, Karel Pečko ... Tako se je znašla in začela razvijati v vzpodbudnem okolju, ki je od nje zahtevalo znanje, voljo, vztrajnost in predvsem pogum za začetek nečesa novega.

Na pobudo Toneta Turičnika in Andreja Makuca je začela pisati ocene/knjižne predstavitve knjig koroških avtorjev in jih objavljala v reviji *Odsevanja*, pri kateri sodeluje še danes. Čeprav svoje obravnave knjig imenuje predstavitve, so to mnogo več.

V vseh izstopajo njeno pozorno in poglobljeno branje, spoštovanje pisateljskega dela, predvsem pa široko poznavanje slovenske in tuje literature ter znanje literarne teorije in teorije literarnega vrednotenja. Tu pa že lahko govorimo o ocenah knjig oziroma kritikah, ki ne želijo diskreditirati avtorja, ampak na izviren način pokazati značilnosti literarnega dela in ga s tem postaviti na višjo ali nižjo knjižno polico.

Knjiga o knjigah Helene Merkač je z vsemi omenjenimi lastnostmi vredna branja, zlasti je lahko tudi pomoč učiteljem slovenščine pri šolskih interpretacijah besedil in poznavanju koroške literature. *Knjiga o knjigah* odpira bralcem vrata v ustvarjalne svetove številnih koroških avtorjev in avtoric, ki so šele začutili iskrico navdiha v sebi, pa tudi tistih, ki že dolgo ustvarjajo in so se uveljavili ne samo v koroškem, ampak tudi slovenskem kulturnem prostoru.

Anica Ovnič

Anastazija Pirnat, *Sveča*, 2023,
mešana tehnika, 15 x 28 x 5 cm

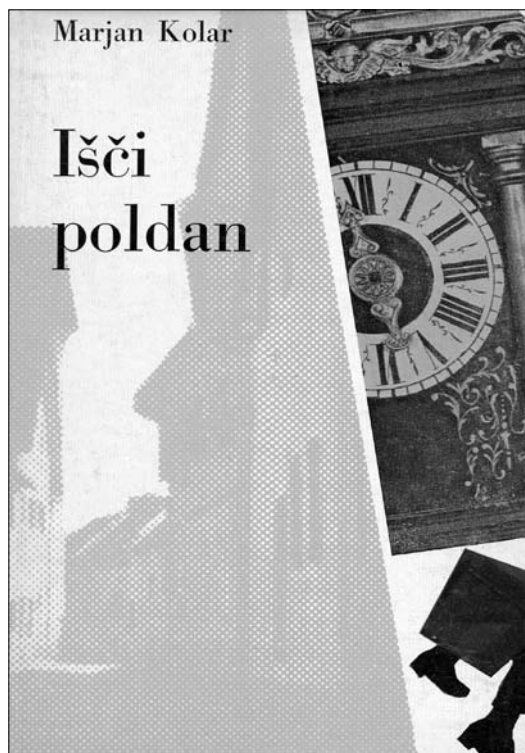
Ženski liki in kritika potrošništva v romanu *Išči poldan* Marjana Kolarja

Uvod

V pričujočih vrsticah bom pisala o romanu *Išči poldan* pisatelja Marjana Kolarja, a ker je omenjeno literarno delo obsežno in ponuja številne motive, teme ter izhodišča oziroma možnosti razprave, se bom osredotočila na le nekatere, ki so me kot (vnovično) bralko še posebej nagovorile. V nadaljevanju se bom ukvarjala z nekaterimi ženskimi liki Kolarjevega romana, kajti literarni upodobitvi matere in ljubice se mi zdita izvrstni in posebno dovršeni, obenem pa mi je bilo v užitek brati Žagarjevo premišljevanje in kritiko o potrošništvu. Radovednost me preveva ob misli, kaj bi literarni osebi, Andrej Žagar ali Mato Brajnik, porekli o tej temi danes, ko se nebrzdano potrošništvo vse bolj razrašča in ruši nekdanje vrednote, upoštevajoč, da se literarna zgodba, za katero je Marjan Kolar prejel nagrado Prešernovega sklada, odvija pred skoraj šestdesetimi leti.

Pred več kot petnajstimi leti sem pisala diplomsko delo pod mentorstvom red. prof. dr. Silvije Borovnik, v katerem sem se mdr. ukvarjala tudi s Kolarjevo prozo, in kasneje, leta 2012, v enem od člankov zapisala naslednje, kar lahko služi krajšemu opisu fabule obravnavanega romana:

»Kolarjev roman *Išči poldan* (1967) se osredinja na delo dveh nasprotujočih si literarnih oseb, Andreja Žagarja in Mata Brajnika. Razdalje med njima so tako poglobljene, da ne moreta delovati skupaj: prvi je vnet politični aktivist, zlasti v mladih letih, pa tudi kasneje je prepričan v družbeno ureditev, medtem ko jo drugi kritizira, se ji posmehuje in jo s ciničnim očesom tudi opisuje: širše družbeno dogajanje je namreč osrednja tema njegovega literarnega ustvarjanja. Vseskozi se zdi, da se med seboj dopolnjujeta v svojih nasprotjih: Andrej Žagar zaradi matere – prostitutke ni zmožen ljubiti in v družini najti temeljne opore, medtem ko Mato Brajnik živi zakonsko življenje, čeprav ne polno oz. iskreno, saj na

Naslovnica knjige *Išči poldan*

prvo mesto postavlja pisanje, ki se mu lahko posveti le med šolskimi počitnicami. Oba sta učitelja, prvi slovenščine, drugi angleščine, in obema je učiteljevanje v breme, nujno zlo, ki ga morata opravljati: zlasti pisatelja mori misel, da mora neprenehoma sedeti na konferencah, popravljati domače naloge in se pripravljati na pouk. Mnogokrat razmišlja, kako bi ta čas koristneje porabil, zlasti rad bi pisal. Stranska tema, toda izjemno pomembna, je Žagarjeva bolezen, saj je pred prihodom v Gren (dogajalni prostor obeh literarnih oseb) preživel dve leti v zdravilišču zaradi tuberkuloze. Smrt, občutek njene vseprisotnosti in konca, občutek nevrednosti človeškega življenja in minljivosti so tudi sicer pogoste teme oz. motivi v celotnem proznem opusu Marjana Kolarja« (Vollmaier Lubej, 2012: 126).

Realistično pripoved bogatijo esejskimi, npr. o potrošništvu, poučevanju, smislu bivanja, ter notranji monologi literarnih oseb.

Literarna kritika je v romanu *Išči poldan* prepoznala nekatere odlike, npr. ostro, brezkompromisno slikanje družbenih razmer, družbenokritičnost, velja pa za »doslej daleč najtehtnejše in najbolj kompletno delo« ter kot »eno najzanimivejših literarnih del zadnjega časa« (Trekman, 1967: 932).

Podobe (ne)matere v romanu *Išči poldan*

Žagarjeva mati Rozi ima v času Andrejevega otroštva in mladosti ter kasneje številne ljubimce. Andrejev oče je umrl za jetiko pred njegovim rojstvom, tako da je fant poznal le strice oziroma materine ljubimce. Rozalija Žagar, Rozi, ni premogla materinske ljubezni, bila je frfrava, neresna, nezadovoljna, kot zapiše pripovedovalec (1967: 61). Za razliko od matere Andrej v odrasli dobi čuti do nje dolžnost, četudi je »nastal pred osemindvajsetimi leti kot posledica ponesrečene špekulacije, s katero je mama Rozi menila uloviti lagoden zakon« (1967: 61).

A materi je vseeno hvaležen za življenje. Mati Rozi je ženska, ki je imela številne splave in ki ji je materinstvo tuje:

»Kajti če ne bi bilo njene lahkomiselnosti, s katero se je bila navezala na precej starejšega moža, bi bil on le eden od njenih številnih splavov, kepica krvavega, nezavedno utripajočega življenja, ki je nastalo kdove v katerem kraju, živelo nekaj tednov med slastjo in bolečino in izginilo kdove v kateri odplaki, ne da bi bilo povzročalo skrbi lahkoživi, zmeraj nasmejani, moškimi za veselje in igro ustvarjeni mami Rozi, ki ji nikdar ni šlo zares v glavo, da bi moglo pomeniti materinstvo še kaj več kot občasne izbruhe ljubkovanja in mesečne denarne žrtve, ki jih je bilo treba pošiljati najrazličnejšim pestunjam in rednikom malega Drejka« (1967: 61–62). Sin Andrej je zanjo torej nujno zlo, posledica nekkih nepremišljenih dejanj preteklosti, odveč ji je, kar on vseskozi tudi čuti. Veliko bolečino mu prizadene s tem, ko mu odreče ljubezen in dom, osnovni potrebi slehernika, ki sta tako bistveni, da ju vse življenje tudi išče. Neljubeča, odsotna, frfrava mati, občutek nesprejetosti, odsotnost varnega doma ter nesrečno otroštvo so zanj vir iskanja samega

sebe v odrasli Andrejevi dobi, zato se zateka vase, v svoj domišljjski svet:

»Zmeraj je odhajal poln nemirnega pričakovanja in se polagoma navzemal njenega površnega odnosa do ljudi in krajev, ker je v resnici nosil svoj sanjski dom v sebi« (1967: 63).

Zaradi materinega nesprejemanja, fizične in dejanske odsotnosti ima Andrej Žagar težave s sprejemanjem drugih: »/.../ in pomislil je, kako je bilo vse drugače kot nekoč, ljudje in pohištvo in navade, kakor da je neka doba minila, in rekel si je, da ga imajo radi sekretar in Vili in Vilma in Mari, vsi po vrsti in vsi naenkrat in vsi pričakujejo, da jih bo tudi on imel rad, on pa ni vedel, kaj naj bi počel z njihovo ljubeznijo« (1967: 204).

Trpko je spoznanje, da je Andreja izkušnja nenadoma nadvse zaznamovala:

»Tudi ko sta z mammo Rozi še živela skupaj, nista bila nikjer zares doma. Vselej le v nekakšnih začasnih sobah in z večnim nemirom v srcu. Domovi so se menjavali kot železniške postaja, onadva pa sta venomer prestopala z vlaka na vlak ter posedala po čakalnicah. V nobenem teh domov ni bilo reda ne varnosti ne topline, takrat ne, ne pozneje v internatih z vojaškim dnevnim redom, v študentskih domovih v Ljubljani, v brigadirskem počitniškem vrvenju, v kolonijah, v grenskih podstrešnicah in v vojašnicah. /.../ Ne, doma pravzaprav nikdar nikjer ni bilo, vedno le hladne sobe« (1967: 322).

Mati – delavka služi v hotelih kot sobarica, natararica, kuharica, kjer se tu in tam prostituira, zato sina Andreja pošilja od skrbnikov do skrbnikov. Mati mu je nedosegljiva, je nekdo iz daljnega sveta, zanj je bitje iz takšnega sveta, ki prihaja od daleč, iz mesta. Mati pripada vsem, le Andreju ne. Zavoljo materine brezbriznosti in njene nezmožnosti, da bi ga imela rada (kakor, očitno, ni imela rada niti sebe), Andrej zasovraži vse ženske, gnusi se mu njena spolnost, s tem pa mu odvzame njegov otroški svet, raje se ji izmika. Vse bolj jasno se kaže, da se Rozi v vlogi matere ne znajde. Mnogo raje se predaja strastem, ugaja moškimi, je na voljo ženskam, ki jim prerokuje iz kart. Je ljubimka in prerokovalka, h kateri se obračajo moški in ženske.

Andrej Žagar poleg otroštva in patološkega materinega odnosa do njega premišljuje tudi o sedanosti, izkoriščanju, osebni svobodi in šolstvu. Vseskozi se mu dozdeva, da ga mati, na katero je jezen, ne spoštuje. Žalosti ga, da je zanjo le majhen fantič:

»Žagar je zardel od nejevolje, ker je spoznal, da je bil zanjo v tistem trenutku še vedno mali Drejko in da bo kljub svojim spričevalom in kljub študiju, kljub funkcijam v organizaciji in kljub udarniškim značkam zanjo ostal le Drejko, ki se mu še sanja ne o stvareh, katere je bila mama Rozi doživela v dolgih letih svojega potepanja po svetu, da nima pojma niti o življenju bedastih kmetov ter da prav ničesar ne ve o moških, ki so se prašičili z mamo Rozi, /.../, preprosti in plitki v iskanju užitkov ter strašljivo modri v zavesiti, da se jim leta iztekajo v bližnje hiranje, bolehanje ali smrt zaradi kapi, silni celo v svojih umazanih oblekah, z izdelanimi črnimi rokami /.../ ter z nabrekli trebuh, ki so jih nosili, kot da hranijo v njih vsak svoj najbolj grenki kos življenja, ki ga v vseh minulih letih niso mogli prebaviti in ki se Žagarju o njem še sanjalo ni, mama Rozi pa je poznala vse to in še mnogo več, in je zato vse razumela, vse odpuščala in dajala vsem, kolikor so hoteli in kar so hoteli« (1967: 66).

Mati se torej razdaja vsem, le za lastnega otroka ji ni mar. Vzame si na primer čas za ženske, ki so prihajale k njej po prerokbo, po prihodnost, vanjo verjele, ji zaupale.

Andrej in mati sta si tujca in on ji v resnici ni nikoli odpustil, kajti materi »ni bilo mar nikogar drugega razen same sebe in drobcene vaške usode in zgodbe so ji kvečjemu nadomeščale branje, kino in radio« (1967: 68).

Ko je nekoč Andrej prejel materino pismo na štirih straneh, da je bolna in da bi ga rada videla, »ker nima žive duše več na svetu razen njega«, jo je odšel obiskat, kajti vest mu je narekovala, naj jo kljub zameri, jezi, žalosti obišče, v njem je torej dobrot, srčnost, a izkazalo se je, da je njeno umiranje zaigrano, saj ga je le zvabila k sebi, ker potrebuje denar za najemnino. Izkaže se, da je kljub številnim ljudem, ki jim je nudila telesno ljubezen in prerokbo, ostala sama, da so jo le izkoriščali zavoljo strasti, lastne radovednosti, lastne sebičnosti. Takšni ljudje so bili z mamo Rozi, sama pa tega ni zmogla uvideti.

Podoba ljubimke v romanu

Poleg Rozi, ki sem jo predstavila kot nemater, se moškimi strastem predaja tudi Vilma. Z njimi se kratkočasi, je strastna, ne hrepeni po „pravi“ ljubezni, malce je tudi preračunljiva. Rozi in Vilmi je skupna strast in zanikanje tradicionalne vloge dobre, ljubeče žene, skrbne matere. Tej podobi se vztrajno oddaljujeta, kajti obe sta ljubici in poželjiv objekt, sta objektivizirani, četudi precej večplastno podani.

Z Žagarjem ju veže neka ljubezen ali delna naklonjenost, a ker ima Vilma več ljubimcev oziroma se z mislimi vrača k njim, Žagar pa je nekoliko neodločen, je njuna zveza obsojena na propad. Sta si različna, medtem ko ona rada pleše, Žagar ples prezira, je poželjivka, zapeljivka, ljubica, Žagar pa daje vtis, da mu samota precej ugaja. Vilmi je veliko do tega, da se ljubezen kaže navzven, Andreju pa ne, on si želi domačnosti stanovanja, tudi Vilmino telo, a na samem, brez javnosti in pogledov drugih. Ona ve, kaj si želi – ne mara, da bi ji Andrej ali kakšen drug moški ukazoval, zna se postaviti po robu. Veliko da na urejeno zunanost. On je aktivist. Ne mara otrok, politike. Rada pije in vseč so ji lepe obleke. Podana je večplastno, npr. je dobra, zaupljiva, radi se ji izpovedujejo, se pri njej sprostijo. Njene stranke, tudi visoki politični funkcionarji, so ji povedali o vseh političnih skrivnostih. Zanj je neznana ženska, ki veliko govori, je klepetulja in zaradi več razlogov (nerazčiščeni odnosi z materjo, nesrečno otroštvo, težave v odrasli dobi, če izpostavim samo Andrejeva izhodišča) sta se večkrat začasno razšla. Med njima je precej zapleten odnos in zaradi razhajanj v osnovnih prepričanjih se razideta za zmeraj. Ona je ženska, ki ji veliko pomeni zunanost, videz, da je vse v redu, da je oboževana, ljubljena, sprejeta, zvestoba zanjo ni vrednota, temveč »najbolj bedasta stvar od vsega, kar so si izmislili slabiči« (1967: 237). Je nedorasla in sanjava, išče ljubezen, a predvsem telesno. Izvemo, da sicer ne more imeti otrok, a najbrž bi njeni otroci, če bi jih imela, doživeli podobno usodo kot Andrej. Vidimo jo lahko kot mlado Rozi, ki v številnih splavih splavi tudi Andreja.

Od obeh žensk je povsem drugačno sedemnajstletno dekle Mari, ki jo Žagar pozna zaradi najete sobe pri njenih starših. Mari, ki posluša radijske čestitke, Žagarju rada ustreže: nosi mu cigarete, vino, redka Vilmina ter materina pisma, sama zase si želi plesno obleko in prešteva denar. Rada premišljuje, ima prijateljice, s katerimi se druži. Želi si pravo ljubezen, je iskrena, prijazna, topla oseba, ki ji je mar za druge, še zlasti za Žagarja. Ona še ni mati, ker je premlada, ni pa niti ljubica ali prostitutka, tako da se od obeh likov bistveno oddaljuje. Mari je skrbna in pravi, da se ne bo poročila. Rada poskrbi za Andreja, ko zboli, je dobra in prijazna. Vilma je z njim, ker jo je prejšnji fant zapustil, za novega pa se še ni odločila. Tako pove, da ji je Žagar »izpolnil nekaj njenih praznih tednov« (1967: 302). To jasno prikaže, da Vilma ni zmožna ljubezni, medtem ko mlajša Mari ni preračunljiva v ljubezni. Je uporniško dekle, ki se zaveda, da se brez njene privolitve nihče ne sme pollaščati njenega telesa. Nekoč jo je namreč skoraj posilil neki pijani moški, ona pa je odločno ravnala takole:

»Opraskala sem ga, ga sklofotala in zbrcala, da se je sesedel, ampak bilo mi je čudno, in ko so vsi utihnili in smrčali, sem še zmeraj bedela in si želela, da bi mi to storil kdo, ki bi ga imela rada« (1967: 306).

Med omenjenimi ženskami so pomembne tudi učiteljice in profesorice, kot jih vidita in opazujeta Andrej ter Mato. Nekatere so mladostniško vihrove, nekatere klepetajo in se pogovarjajo o vsakdanjih banalnostih. So lepe in se rade uredijo, takšne so tudi Mari, Vilma in Rozi.

Brajnik tudi piše in premišljuje o sodelavkah, o profesoricah, na primer malce šaljivo pokomentira slavistko Krivec, ki je romantična, nadvse prijazna do dijakov, a zasebno ne mara izkoriščanja in veliko ji pomeni svoboda. Ironično jo Brajnik vidi takole:

»In bi bila dobra zakonska žena ob možu, ki bi sam kahal, likal in šival, kajti izkoriščati se ni pustila nikomur« (1967: 148). Pomembni in zanimivi za pripoved so premisleki o razumevanju ženskih vlog, ženske (učiteljice) so na primer prikazane nestereotipno in z razumevanjem:

»Bile so bratovščina usmiljenja vrednih noric in videl je, da je na dnu njihove

pretirane in razbrzdane veselosti trepetala utrujenost in da so na vso moč s smehom in vriščem v nekaj urah poskušale iztisniti iz sebe dolge mesece živčne napetosti, ki jih je obvladovala vse dni od septembra do novega leta. Vedel je, da so trajali njihovi delovni dnevi po dvanajst ali štirinajst ur, in v duhu je preletel vse njihove skrbi: dom, otroci, možje, majhne plače, priprave, poprave nalog, šola in neznosni otroški hrup, ki je neusmiljeno razjedal živce« (1967: 329).

Obenem pa je vredno izpostaviti še pomen njihovega učiteljevanja – da niso le učiteljice, profesorice, marveč tudi razumevajoče ženske, ki otrokom pomagajo:

»Gornikova, biologinja, zgodovinarica in matematičarka so bile edine učiteljice z dušo in telesom, polne ognja in pristne zavzetosti za poučevanje, navdušene nad napredkom učencev, prizadete ob njihovih pobalinskih ter potrte, če se je kdaj izkazalo, da pri pouku slučajno niso ubrale prave poti« (1967: 328).

Tema potrošništva in hrepenenja po materialnem

Pripovedovalec v romanu piše tudi o potrošništvu, o mnogoterosti izbir, ki jim je posameznik priča in ki ga zapeljujejo. Premišljuje tudi o tem, da so nekdanje bile te izbire na voljo samo izbranim, dandanes pa si jih lahko privoščijo vsi, ki imajo denar. Prav tako je zanimiv njegov komentar, da je ob gospodinjskih aparatih pripisano za *naše mamice* (1967: 262), s čimer hoče opozoriti na tradicionalno delitev dela. Zaveda se tudi utrujenosti prodajalk, ki opravljajo svoje delo z avtorizacijo veččega graditelja, ki je vse načrtoval, da bi potrošnik podlegel potrošniškemu sijaju:

»Vse planirano: zavzete oči na ulici, izbuljene ob razstavljenih čudesih, poželjiva usta mož in prošnje žena, da bi bile poželene; olje za lase, lak za nohte, ruž v dvanajstih odtenkih, črtala za obrvi, mila, šamponi, kreme; diskreten, očarljiv nered ženske spalnice, koketno razstavljen na krhkih steklenih stojalcih. Vešči graditelj je bil vse planiral vnaprej: vznemirjene glave in od norih želja bebase nasmeh /.../« (1967: 263).

Danes vidimo, kam je pripeljalo nebrzda-

no potrošništvo: v skrajni individualizem in iz tega izhajajoče posledice. O vplivih neoliberalizma, ki smo mu priča danes, zelo veliko piše Renata Salecl v svojih odličnih esejski-tičnih zbirkah.

Do pretiranega razsipništva je Andrej Žagar utemeljeno kritičen, potrošnike pa vidi kot goreče vernike, ki jih ni zaslediti niti v cerkvah niti na sestankih. Videti je, da staro preplavlja nova doba, doba množičnega potrošništva, gradnja velikih trgovin in zavedanje, da tak človek hoče zmeraj več, kajti nakupovanje ga omamlja, vznemirja in vzpodbuja po še večji potrošnji:

»Človek res ne more kupovati vsak dan, toda vsak dan mora sanjariti o tem, kaj bo kupil takrat, ko bo spet pridelal zadosti denarja. Večno mora biti nemiren, omamljen od blišča vedno novih oltarjev. Hoditi mora molit v bleščeče katedrale, v cerkvice in kapele, še doma mora vzdihovati svojo bedno, brezupno, blazno molitev, da bi nekoč vendarle posedoval vse to bogastvo. Pri tem pa ne sme vedeti, da bodo do takrat, ko bi on – vendar nikoli ne bo! – prigaral, pristradal ali prigoljufal vse te čudovite predmete, ki si jih sedaj želi, izumili tisoč in tisoč novih, mnogo lepših od teh, ki se zdaj leskečejo v izložbah /.../« (1967: 268).

Zaključek

Marjan Kolar v romanu *Išči poldan* svojo pripoved gradi z različnimi motivi in temi. Izpostavljeni liki in tematizacija potrošništva so le eni od njih. Njegovi ženski liki so večplastni, netradicionalni, nestereotipni. Prispevek jih je skušal osvetliti in poudariti njihov pomen na osrednjo osebo v romanu. Pisanje o potrošništvu in kapitalizmu je prežeto z iskrivo in prodorno mislijo, ki sporoča, kako se človek hitro pusti zapeljati, kako hitro sledi množici, brez premisleka. Sporoča, kako se človek zlahka poneumi.

Literarno delo Marjana Kolarja je še danes aktualno in vredno premisleka ter novih branj.

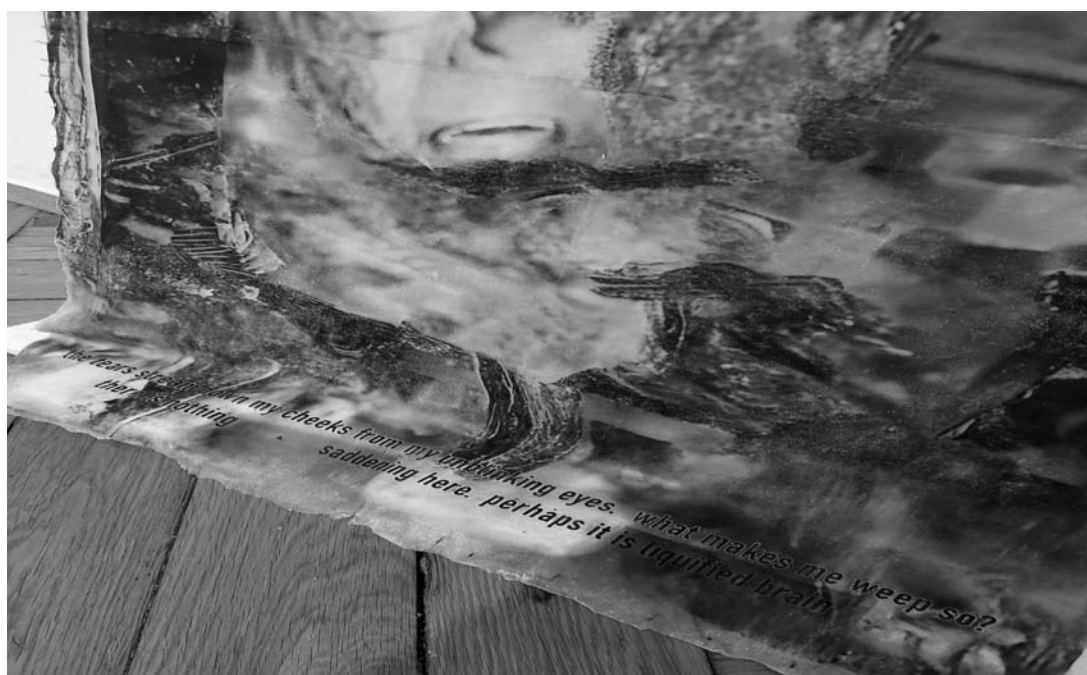
LITERATURA

Marjan Kolar: *Išči poldan*. Založba Obzorja Maribor. 1967.

Borut Trekman: Marjan Kolar: *Išči poldan*. Sodobnost 15/8–9. 930–932. 1967.

Janja Vollmaier Lubej: Umetnik v literarnih delih izbranih sodobnih koroških avtorjev = Figure of an artist in fiction of some modern Carintian writers. *Visn. Lviv. univ., Ser. filol.*, 2012, vip. 56, č. 2, str. 124–132. 2012.

Janja Vollmaier Lubej

Anastazija Pirnat, *Weep so* (detajl), 2023, mešana tehnika, 62 x 70 x 18 cm

Gusti Stridsberg: *Hjärtats äventyr*

ESEJISTIKA

*Hjärtats äventyr*¹ – *Pustolovščina srca* – je šesta knjiga Gusti Stridsberg. Izšla je leta 1967 v Stockholmu pri založbi *Rabén & Sjögren*; nemški rokopis je v švedščino prevedel Olof Hoffsten. Obsega 166 strani in zajema šestnajst kratkih zgodb, razdeljenih v tri dele. Založnik je knjigo pospremil z besedami:

Hjärtats äventyr (Pustolovščina srca) je zbirka zgodb, ki se napletajo okoli dogodkov iz njene razgibanega življenja, zato jo lahko bremo kot dopolnitev njenih uspešnih knjig *Mina fem liv (Mojih pet življenj)* in *Tänk inte med hjärtat (Ne misli s srcem)*. Vsakdanji življenjski problemi ljudi so predstavljeni na topel, oseb in pogosto subtilen način – kar pa vsekar ne izključuje njene občasne destruktivne ironije. V drugih zgodbah so v središču vojna in ljudje v dramatičnih ali drugače čustveno nabitih vojnih situacijah.

Gusti Stridsberg obožuje obliko kratke zgodbe, ki ji zelo ustreza, saj lahko v njej, kot je rekel eden od recenzentov, »z nekaj besedami osvetli usodo in izkleše lik; toda bralec mora poznati umetnost branja med vrsticami«.

Več kot polovica zgodb je bila najdenih v nezbombardiranih nemških, avstrijskih in belgijskih časopisnih arhivih, pa tudi v danskem in švedskem; druge so bile dodane v zadnjih letih.²

Kot večino svojih knjig je Stridsbergova tudi to pospremila s svojimi izkušnjami, in sicer kot uvodna komentarka posameznih zgodb in sklopov ali kot posredovalka miniaturnih epizod iz lastnega življenja. Ti deli so v tem prispevku v celoti prevedeni; natisnjeni so v poševnem tisku. Zbirko je opremila z začetnim uvodom, v katerem je izpostavila avtobiografskost objavljenih zgodb.

To, kar se dogaja v teh šestnajstih zgodbah, sem sama doživela v različnih obdobjih svojega življenja. Napisala sem jih – nekatere tudi pred kratkim – ko so se obudile epizode iz preteklosti in sem začutila, da razkrivajo raz-

like med sedanostjo in preteklostjo. Časovna perspektiva se je v letih spremenila, pojavili so se novi problemi, tragedija in komedija sta doživeli radikalne, celo brutalne transformacije. Tudi sami lahko vidimo svoj obraz v ogledalu, ki kot da se posmehuje ali celo pači naše, žal, vsem znane poteze. »Cinik,« pravi Oscar Wilde, »je tisti, ki ve, koliko stvar stane, ne pa tudi, koliko je vredna.«

Današnja vrednostna lestvica je malo podobna tisti iz tridesetih, štiridesetih in drugih desetletij³. Si res ne želimo preseči cinika? Še vedno uporabljamo stare zlorabljene besede »svoboda«, »ljubezen«, »vera« – vera v nekaj, namesto v nekoga. Še vedno se s šepetom obračamo k strmoglavljenim bogovom in k zasmehovanim sanjam. Ti pa obstajajo v neznani deželi srca ...⁴

PRVI DEL

Neznana dežela srca

Zgodba se začne z izginotjem Hendrika Doorna, mlajšega poročenega moškega. Svoje življenje v Amsterdamu je zastavil skladno s tradicionalnimi vrednotami: srečen zakon s premožno ženo, otrok, uglajenost, umirjenost, premišljena varčnost, zvestoba, čistoča vse od oken do predpražnika ... Izginiti iz ugledne, brezmadežne družinske vizije je bila za vse, ki so ga poznali, čista norost. Toda sčasoma so se sprijaznili, še posebej, ker je menda že prej kdaj razkril svoj nenavadni značaj – na primer zaljubil se je v pevko ali iz neznanih razlogov podaljšal poslovno pot na Kitajskem. Njegova lepa žena Klara je v zadovoljstvo vseh prevzela vsiljeno vlogo vdove, otrok je zrasel in čas je mineval. Kaj pa Hendrik Doorn?

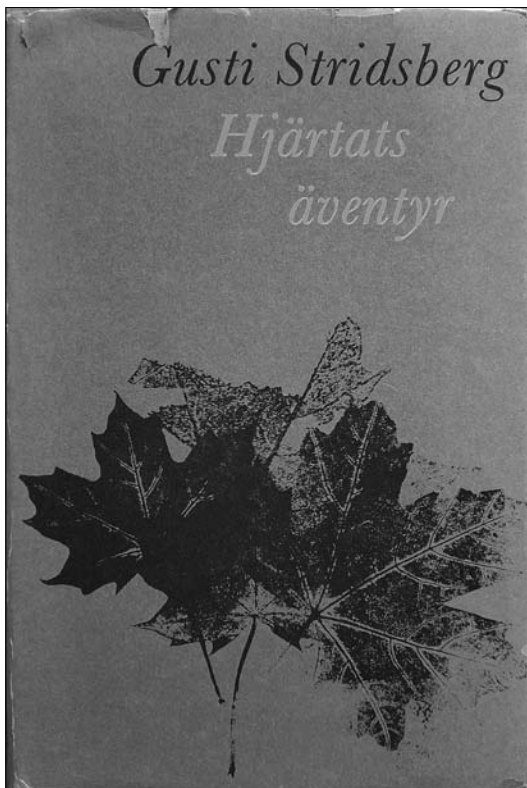
Pripovedovalka ga je prvič po dolgem času srečala nekje v Dalmaciji. Prevzel je podobo Američana in v vasi odprl manjšo ribiško gostilno. Srečala sta se samo s pogledom in šele takrat je spoznala, da lahko svetle oči kdaj izgubijo svoj lesk.

1 Zbirka ni prevedena v slovensščino. Dobesedni prevod bi bil: *Pustolovščina srca*.

2 Gusti Stridsberg: *Hjärtats äventyr*. Stockholm: *Rabén & Sjögren*, 1967, natisnjeno na ovitku. (V nadaljevanju *Hjärtats äventyr*.)

3 20. stoletja.

4 *Hjärtats äventyr*, str. 7.

Naslovnica romana *Hjärtats äventyr*
(*Pustolovščina srca*)

Dve leti kasneje je preživljala jesen na francoski obali. Ko je zaslišala nekaj tem iz simfonije Čajkovskega, je stopila do klavirja in v pianistu prepoznala izgubljenega Doorna. Nagovoril jo je z rahlim pridihom ironije: »Kako ste?« Odgovorila mu je skladno z vprašanjem: »Kot vedno.« Na vprašanje, kdaj se je odločil spremeniti življenje, ji je preprosto odgovoril: »Nekega zimskega jutra, ko me je Klara kot že tolikokrat ponovno opomnila: Ni dobro, da piješ tako močno kavo, dragi.« Pokazal ji je še fotografijo svojega enajstletnega sina, ki mu jo je poslal prijatelj, in jo med pospravljanjem v listnico pokomentiral: »Drobna slabost, mar ne? Drobna meščanska slabost ...«

Ko se je vkrcala na ladjo, ki je odplula proti Bombaju, je izvedela, da je storil samomor. Dano ji je bilo prebrati tudi zadnje pismo, ki ga je prejel: »Dragi oče!« je pisalo. »Najlepša hvala za čudovito ladjo. Tudi za pozdrave. Mama je prepričana, da mi ne bi smel pošiljati ničesar več. Žalostno, dragi oče, ampak mama ima vedno prav. Poleg tega nisem navajen na to, da bi imel očeta. Še enkrat hvala in lep pozdrav! Peter.«

*

V prvih treh desetletjih tega stoletja⁵ je bilo v navadi, da je meščanstvo svoje hčere poročalo z gospodarsko najbolj obetavnimi moškimi - in ti gospodje so se skoraj samodejno zaljubljali v bogate mlade dame. Kaj pa ljubezen? »V zakonu pride sama od sebe,« so razlagali neugodnim radovednim mladenkam. Poročna noč je bila pogosto veliko razočaranje, tako za posvečenega kot za neposvečenega partnerja. Moja mama me je vzgajala na obrobju absolutno nepogrešljivega - ali morda, natančneje, neizogibnega - znanja. V sebi je imela tudi veliko zalogo humorja in modrosti.⁶

Pavel in Peter

Imena držav v pripovedovalki vzbujajo določene asociacije: Nizozemsko povezuje z družinsko zabavo, a hkrati s skrbno čistočo in z družinsko srečo, Švico z dekliškimi internati in alpskimi vrhovi, Italijo z modrim nebom in s črnimi srajcami, Francijo z ljubeznijo in s parfumi Chanel.

Pred mnogo leti se je seznanila z bratoma iz Amsterdama, ki sta kasneje odločilno vplivala na njeno življenje. Pavel je bil majhen, rjavolas, Peter visok, s peščenimi lasmi; prvi je svoje življenje posvetil tobaku, drugi je bil zaposlen v očetovi banki. Oba posla sta cvetela in oba brata sta dosegla starost, ko bi morala razmišljati o ustanovitvi lastnega doma. Poletje sta preživljala v Švici in na Tirolskem ter hkrati iskala stike s potencialnimi nevestami. Njunjo pozornost je vzbudila tudi sedemnajstletna pripovedovalka, ki pa je do zime oba fanta že pozabila.

Pravo presenečenje je zato bila novica, ki jo je sporočila mama: za hčerko in njeno družino so menda poizvedovali iz banke v Amsterdamu in že nekaj dni kasneje tudi nekdo s Sumatre. Oblegana najstnica je takoj vedela, da se za tem skrivata Peter in Pavel. Ko jo je poletje na Južnem Tirolskem ponovno zblížalo z njima, sta v duhu bratskega fair playa drug drugemu prepustila trenutke z njo. Njena mati je seveda prepoznala igro obeh snubcev, zato je sklenila temu narediti konec - v družbi obeh naj odloči hčerka. Njen zmeden odgovor je omogočil materi, da je zavrnila oba kandidata, in vsi skupaj so odšli na večerjo.

⁵ 20. stoletje.

⁶ *Hjärtats äventyr*, str. 23.

*

*Viktorijanska Anglija je bila puritanska in nemoralna. Vse je bilo prepovedano in vse se je dogajalo.*⁷

Zgodovina duhov

Pripovedovalka je pogosto razmišljala, »zakaj se Anglija, ta raj stvarnosti, tako pobožno oklepa kulta duhov«. Mnogi so duhove pripisovali podnebnju, viskiju in starim damam, sama pa je vzroke iskala v enoličnosti angleškega življenja, ki čuti potrebo po senzacijah. Središčni motiv te zgodbe pa niso duhovi v podobi lebdečih belih prikazni, temveč v duh preobražena, ponovno oživljena človeška čustva.

Znana igralka Joy je v stari elizabetinski vili sredi Anglije z družbo bila pripravljena deliti svojo zgodbo, medtem ko je skozi okno opazovala sprehod šestnajstletne hčerke Margaret in svojega dolgoletnega oboževalca Cherryla. Ko je bila na snemanju v Benetkah, jo je prevzela toga atmosfera zimskega mesta sredi vode: »Okoli srca se spusti siva, mrzla megla in zmrzne kot mesto, pogreznjeno v globok spanec.« Zato so jo še toliko bolj razveseljevala hčerkinina pisma z novicami iz domačega Devona. Nekega dne pa jo je pričakalo Cherrylovo pismo – ni se napovedal na obisk, kot običajno, ampak ji je sporočil, da se v kratkem odpravlja na divjo angleško obalo.

Nekaj dni kasneje se je po napornem dnevu odpravila v posteljo in poskušala zaspati, ko se ji je zgodilo nekaj povsem nenavadnega. »Vsi poznate nenavaden zrak Benetk, to mešanico vonja in smradu, duha lagun in kanalov, prepelelega kamna, vlažnega brokata in žameta v palačah in cerkvah ter lahen vonj po ljubezni – ta dolgočasen in čuten žalosten zrak. Toda tisto, kar sem takrat vdihnila v hotelski sobi ob Velikem kanalu, je bila slana, sveža sapa z naše angleške obale, čist, svoboden veter z morja!« In takrat jo je prešinila slutnja. Cherryl odhaja na obalo, ker je tam Margaret. »Ona, pol žena, pol otrok, v samotni hiši, v zgodnjem mraku zimskega popoldneva – sama s Cherrylom, v katerem se stekata preteklost in sedanost!«

Ne da bi pomislila, si je ogrnila plašč in stekla po hotelskih stopnicah. Receptorju je naročila, da želi takoj poslati telegram. Vedela je, da lahko Cherryla odvrne samo ena stvar, zato je v telegramu, naslovljenem nanj, napisala samo:

»Margaret je tvoja hčerka.« Čez nekaj dni ji je Margaret poslala pismo in ji med drugim povedala za čudno Cherrylovo obnašanje. Ves dan ji je dopovedoval, da želi čas preživeti samo z njo, saj je tako osamljena. Ko pa je proti večeru prejel telegram, se je v trenutku poslovil, ne da bi pojasnil, zakaj. Komentarji poslušalcev Joyine zgodbe so bili zelo različni, vse pa je zanimalo, ali je Cherryl res verjel vsebini telegrama; vsi so ga namreč videli, kako je med Joyinim pripovedovanjem z Margaret odšel na večerni sprehod v park. Ko sta se vrnila, so vsi opazili, da so oči Cherryla priklenjene na Margaret.

*

*Samo človek je lahko tako zloben – in še posebej zloben do tistih, ki jih ima rad ...*⁸

Slepa ljubezen

Osrednja oseba je Elizabeth, »staromodna lepotica, nezavedno lepa, z blago olivno poltjo, zlato rjavimi lasmi in očmi, ki se lesketajo kot jesensko listje na gladini jezera. Ko je vstopila v sobo, je prisotnim nehote zastal dih. Bila je zelo mirna in tiha in vsi smo mislili, da nima svoje volje. Bil je napačno.« Elizabeth se je med vojno odločila pomagati kot prostovoljna bolničarka na fronti. V enem od napadov je bila tudi sama ranjena; podobno kot mlajšemu oficirju, sicer nadarjenemu glasbeniku, so ji šrapneli poškodovali oči. Tragedija je oba mlada tesno povezala.

Med zdravljenjem sta drug drugega preizkušala, ali obstajajo možnosti, da ponovno spregledata. Mario je hlepel po svetlobi, Elizabeth je bila pripravljena ostati v temi, saj je tam tudi on. Toda usoda je hotela drugače. Elizabeth je počasi okrevala, česar pa Mariu ni želela izdati. Je pa bila vedno ona tista, ki ju je vodila na sprehod. Mariu ponos ni dovoljeval, da bi vedno hodil v ozadju, zato je vztrajal, da mu končno morajo zaupati, saj se bosta na sprehod odpravila s palico za slepe. Ko sta prišla na ulico, ju je spregledal tovornjak. »Elizabeth se je ustavila in poskušala ustaviti tudi Maria. Toda z močnim sunkom jo je potegnil s seboj, v nemočni jezi, da ga je hotela spet usmeriti. Elizabeth je v širokem loku vrglo čez cesto, Mario pa se je ohromel od šoka sesedel.« Oba sta preživela – toda ne tudi njuna ljubezen.

Ko je pripovedovalka kasneje srečala ozdravljeno Elizabeth, jo je slišala reči: »Želim si, da bi bila ostala slepa.«

⁷ *Hjärtats äventyr*, str. 33.

⁸ *Hjärtats äventyr*, str. 43.

Portret Gusti Stridsberg na zadnji strani knjige

*

Vedno so bili mladi tisti, ki so bili žrtvovani, bodisi na oltarju poželjivih bogov ali na oltarju okoliščin, ki so jih ustvarile neštete generacije. Pigmalion in Sokrat sta postala ponavljajoča se tipa. V tem kvartetu igrata v poletni pravljici.⁹

Kvartet

Dogajanje se odvija na podeželskem posestvu, kjer poleg družine topla poletja preživljajo gosti z Dunaja in iz Pariza. »Vsak od teh gostov si je v naši knjižnici nabral polno knjig, jih odnesel ven in se ulegel na travo. Med dremanjem na soncu ali v hladni senci dreves so brali knjige ter se o njih pogovarjali. Dva od teh številnih gostov sta se vračala vsako leto, tako kot letni časi. Poletja brez Caryja, šestnajstletnega sina prijatelja z Dunaja, in Roberta, ekskluzivnega nizozemskega pesnika, ki stalno prebiva v Parizu, si z možem enostavno nisva predstavljala. Oba sta požirala tako knjige kot nezrela jabolka in včasih so se jima prva zdela ravno tako težko prebavljiva kot druga.«

⁹ Hjärtats äventyr, str. 51.

Med gostiteljico, njeno hčerko Marietto in gostoma so se spletle tesnejše vezi, ki so se hudo mušno razpletle s spoznanjem, da pesmi, ki jih piše petdesetletni Robert, niso namenjene materi, temveč petnajstletni hčerki.

*

Izkoriščanje nedolžnih, nevednih, zaupljivih – to je bila vedno ena izmed neodpušljivih človeških metod. Ko otroci dajo svoje majhne roke v neusmiljene pesti odraslih, potem te je sram kot prevaranta.¹⁰

Gosja straža

»Bilo je dva dni pred mojo poroko. Imela sem osemnajst let, moj zaročenec štiriindvajset. Mlad zdravnik, ki je takoj po diplomi končal na fronti. Po desetih mesecih službovanja je dobil dopust za poroko. Čakala sem večerni vlak, s katerim naj bi prišel. Kot začarana sem z očmi sledila kazalcem velike ure. Te zadnje minute so se mi zdele daljše od preteklega leta, polnega izkušenj. Nenadoma, medtem ko sem še vedno strmela na uro, sta me dve roki objeli okoli ramen in pogledala sem v suh, bled, napol tuj obraz, ki je imel oči mojega ljubega. Ampak bile so drugačne. Nič več niso bile mlade.«

Najprej ji je povedal, da skoraj ne bi mogel priti. Zadržal ga je tragičen dogodek iz zaledja fronte. Avstro-ogrsko vojska namreč ni imela sovražnikov samo na drugi strani, temveč tudi med svojimi vojaki, ki so prihajali iz različnih delov avstrijskega cesarstva, in seveda tudi med domačini, ki so kdaj z obveščanjem pomagali Italijanom. Kazen za takšna dejanja je bila takojšnja smrt. To bi skoraj doletelo tudi dvanajstletnega fanta, ki je s številom gosi, ki jih je vodil na pašo, sporočal, koliko enot ima na razpolago avstrijska vojska. Smrti z obešanjem ga je rešil še ne povsem brezčuten major. Otroek je tako pristal v bolnišnici, kjer je, ko se je zbudil iz nezavesti, prijel njega – zdravnika – za roko in jokal in jokal ... »Bilo me je sram. Njegovo vas smo spremenili v ruševine, zažgali dom, ustrelili smo mu očeta in ga nameravali obesiti. Sram me je bilo, da sem človek.«

*

Nihče ni ljubil Kajna, a je preživel. Vsi so imeli radi Abela, a je to moral plačati z življenjem ...¹¹

¹⁰ Hjärtats äventyr, str. 61.

¹¹ Hjärtats äventyr, str. 71.

Kajn in Abel

Bratranca Konrad in Johannes sta se odpravljala na fronto – Konrad, tako kot mnogi, z glasnim petjem in razposajenostjo, v prepričanju, da bodo kmalu doma. Johannesove temne oči so počivale na zaročenki Adelheid, ki se je v joku poslavljala. Ko sta s sestrično, kasnejšo pripovedovalko, odhajali s postaje, je vedela, da v njenem življenju ne bo drugega moškega.

Vojna je trajala dlje, kot so pričakovali mnogi, in se spremenila v mučno upanje, da se bodo fantje in moški, ko bo vsega konec, končno vrnili. Po tem, ko je Adelheid izvedela, da sta Konrad in Johannes bila poslana v Galicijo, je nekega dne prišlo pismo. Johannes je sporočal, da je Konrad padel na bojišču.

Ob koncu vojne sta Adelheid in Johannes oznanila poroko, čeprav je bil Johannes ves spremenjen. Leta bojevanja so naredila svoje. Mrzlega oktobrskega jutra sta se z Adelheidino sestrično odpravila na ogled podeželske hiše, kjer naj bi mlada zaživela – stran od vseh in vsega. Ob vstopu v na videz prijazno vilo sta jih zajela vlaga in zadušljiv zrak, zato je Adelheid izjavila, da v takšnem ne namerava živeti. Ker so nameravali obiskati še soseda, Johannesovega znanca zdravnika, so se odpravili k njemu. Presenečeni so se spogledali, ko je sosed zaklical: »Kamerad Konrad, dobrodošel!« Poskušali so zgladiti nesporazum, a je Johannes – Konrad končno spregovoril. Priznal je, da je že od nekdaj ljubil Adelheid in da je ob Johannesovi smrti zamenjal dokumente v upanju, da bo v osami lahko zaživel skupaj z njo. Ko je končal, je Adelheid prišla sestrično za roko in ženski sta skupaj odšli proti vratom, ne da bi se ozrli.

DRUGI DEL

»Kdo to dovoljuje?« so spraševali otroci.¹²

Nepredvidljive bombe

Prvoosebna pripoved je postavljena v Sarrio, predmestje Barcelone, v čas španske državljanske vojne. Ker je v mestu živelo veliko članov republikanske vlade, je bilo tarča nenehnih bombardiranj. Običajno se je začelo ponoči okoli dveh. Pedro, osemletni deček, ki je prijateljaval s pripovedovalko, je noči najraje preživel na

prostem, saj se je bal, da bi ga ob napadu zasule ruševine. V pričakovanju bomb so se celo živali obnašale povsem drugače. Ob prvih zvokih letal je mačka poiskala najbližje zatočišče – Pedrovo naročje. Zemlja se je tresla, grozljivi zvoki podirajočih zidov, padajočih dreves ter razbitega stekla so zasuli vse. Ko se je dvignil prah, je pripovedovalka z očmi poiskala Pedra. Ležal je na tleh z mrtvo mačko v naročju.

Naslednji dan jo je prosil, da bi odšla v mesto, v neprizadete predele, kjer bi našel še kakšno žival. Očitno je iskal povsem običajno vsakdanje življenje. Ko sta prišla, sta najprej ugledala hišo, ki je spominjala na razkriti oder – sprednja stran se je zrušila, vse drugo pa je ostalo na svojem mestu. V enem od prostorov je ob mizi, na kateri je še bil krožnik z juho, sedel mrtev moški z žlico v roki. Pedro je zajokal: »Juha, kdo bo pojedel juho?«

*

»Naključje je orodje usode,« so govorili Španci med kruto vojno. Na bojišča so odhajali z glasbo, Internacionalo igrali v ritmu valčka ... Sprejeli so umiranje, kakorkoli in kjerkoli. Le kaj mladi danes vedo o veliki tragediji, znani kot španska državljanska vojna? Krvavega spopada med demokrati, ljudstvom, in fašistično diktaturo niso podpirali samo znotraj Španije, temveč tudi italijanski fašisti in nemški nacisti. Špansko državljansko vojno že označujejo kot začetek druge svetovne vojne. Sto tisoči liberalcev, socialistov in demokratov različnih smeri in iz mnogih držav so se s španskim ljudstvom borili proti Francu in vsemu, kar je predstavljal. Mednarodne brigade so v tistem času in tudi nasploh predstavljale eno največjih manifestacij idealizma, pripravljenosti na žrtvovanje in poguma. Vodilni evropski intelektualci so se borili skupaj s španskimi delavci.¹³

Tortilja

Sedemnajstletna Mercedes je prišla v Valencio iz Madrida, kjer je primanjkovalo vsega. Njena mati je umrla naravne smrti, kar je Mercedes nenehno ponavljala, saj je bil to že kar privilegij, oče in brat pa sta se borila na strani republikancev. Mercedes bi tako ostala povsem sama, zato sta jo prepričala, da je šla k sorodnikom. V Valencii je delala kot receptorka v hotelu. Zaradi njenega odkritega nasmeha in prijaznosti so jo vsi gostje imeli radi. S prvo plačo si je kupila lepo modro obleko.

¹² Hjärtats äventyr, str. 83.

¹³ Hjärtats äventyr, str. 87.

Med hotelskimi gosti je bilo tudi veliko otrok, ki so vsak večer nestrpno pričakovali hrano. Nekega večera je bila napovedana tortilja. Nestrpnost je rasla, in ko se je prikazal srebrnolasi natakár, je počilo. Tla so se stresla, vsa hiša se je začela zibati, stene so se s treskom podrle. Postalo je temno kot noč. Trenutek popolne tišine, nato pa so se ob škripanju padajočih tramov zaslišali otroški glasovi in kriki. Ko so prispeli reševalci, so našli številne mrtve in ranjene. Na Mercedes so spominjali le še koščki svilene modre obleke.

*

Med vsemi deželami in narodi sem najraje imela Španijo in Špance. Številne dogodke iz Španije sem ohranila v svojem spominu in srcu, tri izmed njih sem vključila tudi v to knjigo. Toda zgodbe morajo imeti zanesljivega pripovedovalca. No – jaz sem zagotovo vredna zaupanja. Leto in pol svojega življenja sem preživela v Španiji med državljansko vojno. Tja sem prišla kot novinarka in tam postala medicinska sestra. (Veliko bolj so potrebovali negovalke bolnih in ranjenih kot novinarje.) Obiskovala sem postaje prve pomoči, bolnišnice in prve bojne črte ter poročala o vsem, kar sem videla in doživela. Tukaj je nekaj fragmentov.¹⁴

Kje je fronta?

Pripovedovalka se je med špansko državljansko vojno z zdravnikom odpravila na bojišče. Med vožnjo z reševalnim vozilom sta na nebu uzrla letala. Izkušeni zdravnik jo je vprašal, ali res želi naprej, kajti vedel je, kaj ju čaka – pot ju bo peljala po zloglasni cesti pod temno gmoto Sierra de Guadarrama, ki je postala tarča nenehnih napadov. Ko je pritrčila, ji je povedal, naj bo pripravljena na vse, in pognal vozilo, kolikor je mogel. Vse okoli njiju se je spreminjalo v eksplozije, a sta na koncu le uspela priti do prve vasi, ki so jo republikanci uspeli zavzeti šele prejšnji dan.

V malo poškodovani hiši, kjer je bil štab Mednarodnih brigad, sta na tleh zagledala nosila z ranjenci, za katere so skrbeli bolničarji. Ustavila sta se pri hudo ranjenem Mavru, ki nikakor ni hotel popiti tekočine, saj je bil prepričan, da ga bodo zastrupili. Prosil je le, naj ga ustrelijo. Ko je pripovedovalka vzela kozarec in odpila požirek, je hvaležno sprejel ponujeno.

Ob ponovnem napadu so ranjence odnesli v klet, s tistimi, ki jih niso mogli premikati, pa sta

ostala bolničar in zdravnik. »V dveh minutah se je hiša začela tresti in zibati kot ladja na razburkanem morju. Zrak je drhtel od grozljivega hrumenja in treskanja. Dušili smo se. Ranjenci so si zakrivali obraze z rokami. Maver je šepetajoče molil. Kot v sanjah sem videla glavnega zdravnika, ki je klečal ob ranjencih in jih tolažil. Steklo je popadalo iz razbitih oken. Spogledala sva se.«

Noč brez oblakov

Svetla noč brez oblakov. Kot naročena za napade iz zraka. Na postaji prve pomoči se je pripravljala večerja. Kuhar je posebej poskrbel za mater z dojenčkom, ki so jo prestradano našli med ruševinami. Delila je usodo mnogih domačink – ostale so same, saj so može odpeljali frankisti; nekatere so javno pobili, druge so odpeljali neznano kam.

Pripovedovalka se je pridružila vozniku reševalnega vozila Dicku, ki je moral v bolnišnico odpeljati težko ranjene. Bil je manjše rasti, resnega obraza in nedoločljive starosti. Neprespane noči, vsakdanji boj s smrtjo in čustvene stiske so ga izklesale v človeka, ki se ne sprašuje več. Petnajst let je živel v Ameriki, toda zdaj je prišel med svoje, da jim pomaga. Tudi reševalno vozilo je bilo podarjeno; poslali so ga delavci iz Anglije.

Na pot so se podali v temi, brez luči. Njihova pričakovanja so se uresničila – letala so izkoristila jasno noč in napadla. Dicku se je uspelo izogniti najhujšemu, a so kmalu ob cesti zagledali poškodovano reševalno vozilo, ki ni moglo nadaljevati poti. V njem so med ranjenci uzrli tudi mladega Italijana, ki bi nujno moral biti operiran. Bolničar je stopil pred Dickovo nepoškodovano vozilo in vprašal, ali bi bil kdo pripravljen odstopiti svoje mesto. Oglasili so se trije ranjeni: eden v francoščini, drugi v španščini, tretji v nemščini. Bolničar je izbral tistega, pri katerem bi s posegom najlaže počakali.

Smrt in rojstvo

V zasilni bolnišnici se je dnevno zvrstilo med sto dvajset in sto petdeset ranjenih. Zanje so skrbele štiri ekipe, ki so kljub nenehnim napadom delale neprekinjeno. Delo se je začelo s triažo, kjer se je odločila usoda ranjencev: najhujše ranjene so operirali takoj, pri nekaterih je bilo potrebno rentgensko slikanje, tretje pa so poslali v druge bolnišnice.

¹⁴ *Hjärtats äventyr*, str. 95.

Na večer so pripeljali mladega Romuna Georga. Osebj je takoj videlo, da mu ne more pomagati, lahko mu le lajša bolečine. Naslednji dan je umrl. Tovariši so ga položili v grob, in čeprav so bili vajeni vsega hudega, nihče ni mogel nanj vreči pesti zemlje, kot je pri pogrebih običajno. Nato se je odločil stotnik – vzel je zastavo in z njo pokrtil fantov obraz. Potem so zapeli Internacionalo, opravili pokop, se poslovi-li in se vrnili vsak k svojemu opravilu.

Ponoči jih je prebudilo glasno trkanje. Bolničarka, s katero je pripovedovalka delila sobo, je neprespana skočila k vratom in zaskrbljeno vprašala: »Koliko jih je?« Mladi Američan Bill je s težavo izdaval: »Koliko? Ne vem, a misliš, da bosta dvojčka?« Tistega dne so namreč v bolnišnico pripeljali mlado domačinko tik pred porodom. Ko se je začelo, so ji vojaki ponujali, kar so imeli – eden sok, drugi košček čokolade, tretji nekaj robcev. Nekaj ur kasneje se je rodil Fernando. Mlada mati je z nasmehom opazovala, kako je kmalu po rojstvu dojenček romal iz rok v roke vojakov.

TRETJI DEL

Moje srce v tem času ni delovalo, kot bi moralo. In ob takšnih priložnostih med prijatelji iz otroštva ni zdravo odkriti množičnega morilca. Sledi lahko srčni infarkt.

Je mogoče, da v mladosti nismo mogli niti slutiti? Lepo vzgojen, prijazen, nepomemben, brezbarven fant.

Naj citiram znano novinarko, ki je spremljala sojenje »množičnemu morilcu« v tuji državi. Umoril je ali dal ubiti okoli 700.000 ljudi. Red je red – to je bilo njegovo geslo. »Obiskali smo ga v zaporu in prisostvovali sodnim obravnavam,« je povedala. Vprašala sem jo: »Je deloval normalno?« Odgovorila je obotavljajoče, kot da ne more verjeti lastnim besedam: »Bil je vedno spodobno oblečen in do zaporniških paznikov zelo vljuden. Dostojno, skoraj prijazno se je priklonil. Vedno je bil tak, so povedali pazniki. Samo enkrat se je razburil – ko so mu večerjo postregli s polurno zamudo. Bil je namreč človek reda!«

Normalno?¹⁵

Časopis

Pripovedovalka se je po srčnem infarktu prebudila v bolnišnici. Zdravnika in osebj je prepričevala, da mora domov, saj se mora čim prej srečati z nečakinjo, in to doma. Sama s sabo bi namreč rada predelala zgodbo o prijatelju iz mladosti, ki mu je obljubila, da mu bo vedno nudila pribežališče, če ga bo potreboval. Ko je pred nekaj dnevi v časopisu prebrala tiralico za morilcem iz enega od taborišč, ga je v objavljeni fotografiji prepoznala. Začela se je spraševati, ali bi ga izdala, če bi jo poiskal in jo prosil za pomoč, in si tudi odgovorila: To ni več on; obljuba je dala človeku, ki ga očitno ni več.

Tri leta je bil upravnik taborišča. Pred zlomom nacizma je nenadoma izginil, vendar je nekaterim tovarišem zaupal, da bo zaživel pod lažnim imenom. Ob njegovem liku so se v njej spontano porodila vprašanja o nasilju in sadizmu. »Zakaj nekdo postane množični morilec? Iz strahu, da ne bi bil sam umorjen? Zaradi zablod o veličini? Ali postaneš robot, ki mehanično izvaja ukaze drugih? Je sadizem nalezljiv?«

Med premišljevanjem jo je zmotila medicinska sestra in najavila obisk. Prišla sta nečakinja in z njo mlajši moški, njen partner, ki ji je povedal, da bi se njegov oče, o katerem je družina vedela le to, da je bil »zaprt« v taborišču in da je tik pred koncem vojne poniknil, rad srečal z njo. Mladima človekoma je rekla le, naj ga čim prej pozabita, ter izpod blazine potegnila izrezek iz časopisa in jima ga pokazala. Po reakciji je vide-la, da sta v trenutku razbrala resnico. Nečakinja je objela spremljevalca okoli ramen in mu poskušala dopovedati, da ne more odgovarjati za zločine svojega očeta, ter zajokala, on pa si je zakril obraz z dlanmi in odšel.

*

Lik lepe vohunke, zapeljive kot Mata Hari, ne obstaja več. Kot na vseh drugih področjih človeškega bivanja je tudi vohunstvo le še tehnokracija, agentka pa je namesto šarma opremljena z miniaturnim magnetofonom ali mikrofonom v lasnem vložku, ki ga nosi, kot narekuje moda. Res lahko deluje kot kurirka, lahko poroča o političnih tračih ali prestreza telefonske pogovore, a razcvet klasičnih vohunov je mimo, bolj alj manj so jih nadomestile zanesljive naprave.

Toda tisti, ki imajo politično oblast, hočejo vedno imeti veliko rib v mreži, da bi lahko ob primernem času izvlekli kakšnega reveža. Kako

¹⁵ Hjärtats äventyr, str. 117.

je potem s tem? O ozadju mi je pripovedovala moja prijateljica Adelheid ...¹⁶

Vohun med vohuni

Adelheid se je po večmesečnem bivanju ob Sredozemlju in potovanju v Pariz udeležila zabave, kjer so jo oblegali vsaj trije moški – bogat industrialec, uspešen mlad diplomat in nepomemben kustos v muzeju. S prvim se je dokaj glasno dogovorila, da se bosta naslednji dan srečala v botaničnem vrtu, drugemu se je zahvalila za pesem, od tretjega pa je pričakovala obljubo, da pride.

Pripovedovalka je zanimalo, zakaj je njena nekdanja prijateljica tako skrivnostno nagovarjala svojo moško družbo, zato se je odločila, da ji bo naslednji dan sledila. Res jo je našla v botaničnem vrtu, toda na njeno veliko presenečenje je videla, da se je srečala s kustosom, s katerim sta si le segla v roke in se takoj razšla. Potem se je Adelheid odpravila v rastlinjak. Med brskanjem po listih azaleje jo je namerno zmotila pripovedovalka. Adelheid ji je v zadregi poskušala pojasniti, da ji kustos vsake toliko časa napiše pesem. Ker je poročen, svojo naklonjenost do Adelheid želi prikriti. S pojasnilom se je vse bolj zapletala, zato je prosila prijateljico, naj vse skupaj čim prej pozabi.

Kar nekaj časa se nista videli, nekega dne pa se je Adelheid povabila na obisk. Prosila jo je, ali lahko pri njej skrrije svoja ljubezenska pisma. Pripovedovalka je slutila, da se za tem skriva še kaj drugega, a jih je shranila v predalnik. Njene slutnje je potrdil še telefonski klic, ki je naprej zahteval gospo Nerval, kasneje Adelheid, nato pa, ne da bi se predstavil, odložil. Po vsem tem je pripovedovalka terjala pojasnilo.

Adelheid ji je povedala, da je prišla prosit za pomoč. V pripovedovalkinem stanovanju bi namreč rada za nekaj dni nastanila gospo Nerval, ki čaka na ponarejene dokumente, saj jo dežela, iz katere prihaja, preganja. Gospo Nerval so namreč z izsiljevanjem pripravili do zbiranja informacij, kasneje pa je zaradi ukaza nadrejenih poskušala v to prepričati tudi Adelheid, ki je nestrpno čakala, da bi se novinar, s katerim se namerava poročiti, lahko izselil iz svoje skrajno nedemokratske države. Adelheid je tako pristala in postala informatorka.

Pripovedovalka je kasneje izvedela, da je Adelheidin načrt uspel. Ko sta se ponovno sre-

čali, ji je povedala, da je v zameno za izpustitev novinarja tuji tajni službi posredovala veliko informacij, a preteči bo moralo veliko časa, preden bodo ugotovili, da so bile zavajajoče.

*

Tvegati življenje za svobodo zatiranega ljudstva je v dvajsetih in tridesetih letih veljalo za dejanje poguma in pokončne drže. Otroci nekaterih znanih ruskih družin so umrli v zaporu ali na vislicah. V vseh balkanskih državah so si skupine intelektualcev prizadevale za demokratizacijo srednjeveških oblik vladanja. Korupcija je premožnim upornikom omogočila, da so ostali na svobodi, revni pa so morali več let preživeti v zaporu – večina je za vedno izginila. Mnoge so našli v rekah ali v gozdovih, kjer jih je pomorila policija.

V Kraljevini Jugoslaviji, ki so jo vodili kralj Aleksander in njegovi razvpiti ministri, se je uprla študentska mladina in s tem izpostavila svoja življenja. Toda pripravljenost na smrt in predanost idealom nista bili dovolj – mučniki bi morali biti opremljeni tudi z znanjem in izkušnjami. Študentka Jelka vsega tega ni imela, zato je bila povsem neoborožena ...¹⁷

Preiskava poteka

Zgodba o študentki Jelki je bila v naših zapisih že obdelana (*Odsevanja*, št. 121/122), saj jo je pisateljica vključila v osrednji tok dogajanja v romanu *Skuggspel i Jugoslavien (Igre senc v Jugoslaviji)* iz leta 1946, le da ji je tam nadelala ime Tonka. Tudi v tej kratki zgodbi so, podobno kot v romanu *Igre senc v Jugoslaviji*, nekatere realne zgodovinske osebe prikrile za prirejenimi imeni (voda policije iz Zagreba Janko Bedeković je tokrat Benković, trgovec Nikola Momčilović pa Nikola Marinković).

Ker se dogajanje te zgodbe odvija na posesti pripovedovalke (tj. v Mislinjski dolini), bom v celoti prevedla začetek; nadaljevanje pa se lahko razbere iz že omenjenega prispevka v *Odsevanjih*, št. 121/122.

Včasih pomislim na mnoge ljudi, ki so želeli spremeniti svet – in ki so se namesto tega spremenili sami. Pluli so naravnost na razburkano morje, običajno brez poznavanja zemljevidov ali kompasa, le s srci, prepolnimi hrepenenja. Nekateri so umrli, drugi so se umirili, tretji so obrnili smer.

V katero kategorijo je spadala Jelka, lepa slo-

¹⁶ *Hjärtats äventyr*, str. 127.

¹⁷ *Hjärtats äventyr*, str. 143.

venska kmečka deklica? [...] Njen oče, skop in samozavesten kmet, je svojo hčer poslal študirat, in ko je med prvimi počitnicami prišla domov iz prestižnega sveta univerzitetnega življenja, je bilo ganljivo in hkrati komično videti, s kakšno spoštljivostjo je dojemala svojo novo vlogo. Študentka na univerzi – čarobne besede! Toda med naslednjimi počitnicami je bilo takrat dvajsetletno dekle ponovno nepotvorjen otrok narave, ki sem ga spoznala pred nekaj leti.

Kmetija je bila od našega posestva oddaljena le nekaj kilometrov, toda socialna razdalja je bila velika. Na jugoslovanskem podeželju je bil posestnik »gospod baron«, grajska gospa pa »milostljiva«. Toda ko sva z Jelko pri župniku v Svetem Martinu med »reveže« razdelili božičnice in velikonočna darila, so se socialne ovire med nama porušile.

Kljub temu sem bila nekoliko presenečena, ko sem jo neke binškošne nedelje zagledala, kako stoji za cvetočo jablano in okleva, ali naj stopi v dvorec ali naj počaka, da se zmrači. Gotovo je vedela, da pričakujemo obisk sosednjih zemljiških gospodov, zato so v njej kljub njeni lepoti in zvenečemu nazivu univerzitetne študentke skoraj prevladali občutki manjvrednosti. Svojo sramežljivost je premagala, ko me je videla stati pri vratih. Hitro je stopila do mene in me po prastari slovanski navadi poljubila na obe lici.

»Tako ste blede,« je rekla zaskrbljeno. »Ali ste bolni?«

Zmajala sem z glavo. »Danes sem spet spoznala, da nas kmetje tukaj v vasi sovražijo,« sem rekla. »Otrokom dajem oblačila, pošiljam jim šunke in piškote, zahvalijo pa se mi s pogledom v stran, nočejo me videti v obraz. Zakaj tako?«

»Ubogi ljudje,« je rekla Jelka. »V njihovem življenju ni veselja, ni upanja ...«

»Ali lahko spremenim svet?«

»Ne vi sami,« je rekla Jelka. »Toda svet se lahko in mora spremeniti!«

Začudeno sem jo pogledala. Zardela je.

»Prositi vas moram za uslugo,« je tiho rekla. »Ali sem lahko nocoj vaš gost? Mislim – gost kot vsi drugi?«

»Seveda!« Odgovorila sem brez oklevanja. Vedela pa sem, da to sploh ni samoumevno. Moji gostje bodo zagotovo šepetali, da se mi je zmešalo. Frančiška je postala tako nenavadna, da nas vabi skupaj s kmečkimi deklinami!¹⁸

*

Živimo skupaj in z njimi, morda pod isto streho. Izmenjamo nekaj besed, nekaj pogledov. Celo sanje sanjamo na isti blazini. Neznani igrajo vloge, ki smo jim jih dodelili, nosijo uniforme naše domišljije. Predstavljamo si, da jih poznamo ...¹⁹

Neznani

Sem ju poznala, svoja najbližja? Seveda sem ju – svojega moža in svojo čudovito hčer. Bil je zaljubljen v življenje, sposoben, optimističen zdravnik, čeden in nadarjen možki. Ženske so ga imele rade in zlahka jih je osvojil z vso svojo prijaznostjo. Sovražil je tragične prizore, pogledal je stran, ko je življenje postalo neprijetno. To je bila ena njegovih najboljših lastnosti; ko se je stemnilo, je prižgal vse luči, pregnal temo, obrnil hrbet. Zapustila sem ga. Bili so časi, ko dom ni bil več dom. Živeli smo pod okriljem terorja, brutalnih ločitev, zaprtih meja. Oba sta bila zaprta v deželi, polni zla, kjer so vsakodnevno grozile nevarnosti. O njiu sem imela malo informacij. Bala sem se za njuno varnost, hkrati pa me je skrbelo, da ne bi podlegla zlu, da bi ga po svojih najboljših močeh odvrnila od sebe.

Od moža, ki je sicer s takšno lahkoto osvajal srca vseh, ki je bil tako čeden, tako brezskrben in tako izkušen v življenju, sem pričakovala, da bo ohranil nevtralno zdravniško držo, čeprav je čas od zdravnikov zahteval nečloveško veliko. Kar zadeva njega, sem se bala le, da ga bo zapeljalo življenje.

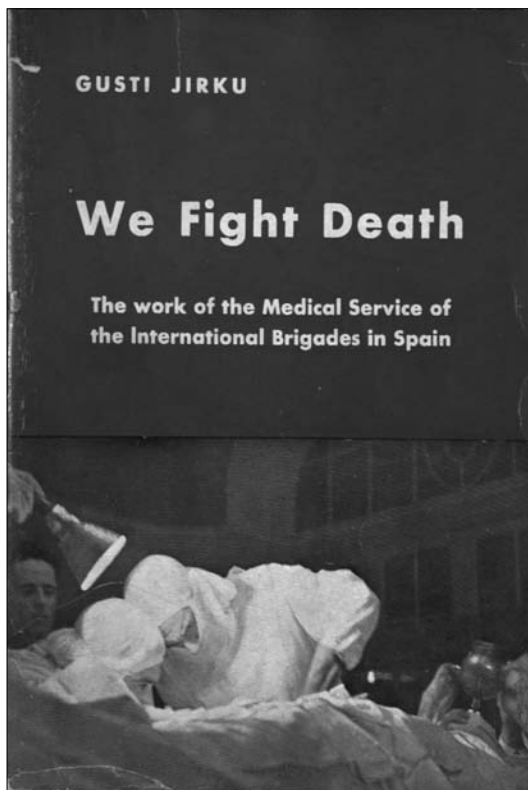
In moja hči? Imela je osemnajst let, odrščala je v internatu v Švici, dobro je bila pripravljena na prihodnost med »mladimi damami« – so bile v tem svetu groze sploh še kakšne »mlade dame«? Bila je prelepa, da bi neopažena šla skozi življenje. Kakšno stališče naj bi imela do svoje domovine, ki jo je zavzel sovražnik? Mora tako mlado bitje sploh imeti stališče?²⁰

Po uvodnem premisleku o bivšem možu in hčerki, ki sta se znašla v okupirani deželi, pripovedovalka povzame epizodi iz njunega življenja, iz katerih lahko razberemo, kako skrivnostne so poti v srcih ljudi.

¹⁸ *Hjärtats äventyr*, str. 145.

¹⁹ *Hjärtats äventyr*, str. 159.

²⁰ *Hjärtats äventyr*, str. 161.

Naslovnica publikacije *We Fight Death*
(*Boj s smrtjo*)

Bivši mož - zdravnik - je z družino živel nad reko. V njihovo prostorno hišo so se med vojno naselili tudi vojaki. Dnevno je lahko videl, kako daleč gre lahko človeško zlo, odločilna pa so bila trupla otrok, ki so kdaj priplavala po reki. Sprejemal je bolnike in jih oskrbel z vsem potrebnim, a je hkrati z vsem, kar je mogel, tudi z orožjem, pomagal partizanom. Ko je Italija kapitulirala, se je od njega osebno poslovil italijanski polkovnik in mu med trepljanjem po rami zašepetal: »Zbogom, partizan. Pogumni ste bili.« Očitno je vedel vse, a je molčal.

In hčerka? Izbrali so jo za tajnico Zveze študentov na Univerzi v Zagrebu. Uporniški študenti so se tri generacije borili proti »letargični mali buržoaziji in njeni vedno uničujoči strahopetnosti«, zato so bili nezaželeni, ko so oblast med vojno prevzeli ustaši. Hčerka se je znašla celo na seznamu za deportacijo. Ko jo je nekega dne sredi ulice nagovoril mlad fant v ustaški uniformi, je bila prepričana, da se bo zgodilo najhujše, a je bila presenečena, ko ji je ponudil pomoč, saj je bil sam nekoč deležen pomoči njenega očeta, čeprav ni mogel plačati. Hčerka je tako dobila potni list in dovoljenje za izhod iz države.

Zgodba se zaključi z razmišljanjem o tem, kako se lahko v ljudeh skrivajo drugim neznane globine, zato nas lahko v določenih situacijah tako presenetijo.

Čudovito človeško srce, pripravljeno na vse, nestalno tako v ljubezni kot v sovraštvu!

Štiri neznanke iz vsakdanjega življenja - neznane morda tudi sami sebi? Moj mož, zdravnik, ki je pomagal in bil ob vsakodnevni grozeči smrti pripravljen na vse. Neznani italijanski polkovnik, ki je ljudi reševal z molkom. Osemnajstletno dekle, ki je opustilo varnost svojega vsakdanjega življenja, da bi žrtvovanje delilo z neštetimi tujci. In on, sovražnik, izurjen za uničenje, najbolj neznan med vsemi, je v svojem okamenelem srcu skrival vrt, kjer je starodavna ptica tiho pela starodavno pesem ...²¹

Gusti Stridsberg od romana do kratke zgodbe

V svojem tretjem prispevku o Gusti Stridsberg²² sem zapisala, da njena zapuščina obsega sedem romanov. Tako sem sprva mislila in tako so mi potrdili iz stockholmske knjižnice; sama namreč še nisem imela v rokah vseh njenih knjig. Zdaj, ko je postopno, neposredno in poglobljeno soočenje z vsemi za mano, vem, da jih je manj. Predzadnja knjiga *Hjärtats äventyr* (*Pustolovščina srca*) iz leta 1967 je namreč zbirka kratkih zgodb. Tudi roman *Menschen, Mächte und ich* iz leta 1961 (v švedščini *Mina fem liv - Mojih pet življenj*) se močno spogleduje z literariziranimi spomini; ta žanr pa je povsem prevladal v že predstavljeni knjigi *Tänk inte med hjärtat* (*Ne misli s srcem*)²³ iz leta 1966.

Hjärtats äventyr (*Pustolovščina srca*) je torej zbirka šestnajstih kratkih zgodb. Mnoge motive, like in situacije je kasneje vključila v svoja daljša besedila (npr. *Pavel in Peter*, *Kvartet*, *Preiskava poteka*). Stridsbergova je zgodbe razporedila v tri dele. V prvem jih je sedem, v drugem pet in v tretjem štiri. Vse pripoveduje prvoosebna pripovedovalka; pisateljica je v uvodu celo zapisala, da je bila v vse vpletena tudi sama. Kljub temu pripovedovalke ne moremo preprosto enačiti z Gusti Stridsberg ali jo tako celo poimenovati. Res jo v eni od zgodb osrednja oseba naslavlja z njenim

²¹ *Hjärtats äventyr*, str. 165-166.

²² *Odsevanja*, 119/120, str. 18.

²³ *Odsevanja*, 127/128, str. 16.

imenom – Franzi²⁴, toda pripovedovalka je nekaj drugega kot pisateljica; je ena od literarnih oseb in s tem del umišljenega, čeprav avtobiografskega sveta.

Kako močno je Stridsbergova zbirko *Hjärtats äventyr (Pustolovščina srca)* navezala na svoje življenje, kaže tudi razporeditev, ki skoraj kronološko sledi njeni življenjski zgodbi. Prvi sklop zgodb z dogajanjem posega v čas pred prvo svetovno vojno, med njo in malo po njej, drugi zajema dogajanje med špansko državljansko vojno (1936–1939), tretji sklop pa ob nastopajočih osebah ponuja predvsem premislek o etičnih dilemah posameznikov v skrajnih situacijah: osebni obračun z nacizmom (*Časopis*), biti vohun (*Vohun med vohuni*), izdati ali umreti (*Preiskava poteka*) in kako med vojno ostati človek (*Neznani*). Ne smemo pozabiti, da je bila Stridsbergova ob izidu knjige *Hjärtats äventyr (Pustolovščina srca)* stara že petinsedemdeset let in da je bila v svojem življenju nenehno na preizkušnji. Turbulentno dogajanje v prvi polovici 20. stoletja jo je namreč močno posrkalo vase. Med prvo svetovno vojno je bila prostovoljka, med obema vojnoma je spoznavala neizprosni režim v Kraljevini Jugoslaviji, kasneje kot dopisnica pa Stalinovo Rusijo in špansko državljansko vojno. V drugo svetovno vojno je posegla celo kot vohunka. Situacij, v katerih je bilo človeško srce na preizkušnji, je zagotovo bilo nešteto – tako njeno kot tistih, ki so ji stopili na pot.

Odgovor na vprašanje, kdaj se je Stridsbergova spopadla s kratkimi zgodbami, lahko iščemo v njenih lastnih zapisih. V romanu *Mojih pet življenj* je nakazala svoje začetke.

»Med samotnimi zimskimi meseci v Hartensteinu – Bimi in jaz sva ostali sami v veliki hiši – sem začela v svojo zabavo pisati novelo, ki se je počasi razrasla v majhen roman.²⁵ Bila je huda zima z visokim snegom. [...] Pisala sem zgodbo, ki se je dogajala v naši sosesčini in je bila pravzaprav nekaka psihološka igra s potrpežljivostjo. Bila sem sredi tega pisanja, ko mi je poštar prinesel pismo založbe Tal na Dunaju in v Leipzigu. Založnik, meni prav tako neznan kakor založba sama, mi je pisal, da je prebral moje

prevode.²⁶ Jezik v njih mu tako ugaja, da bi ga mikalo spoznati morebitne prevajalkine lastne spise. Ali so kaki »lastni spisi«, je vpraševal in ali bi jih mogel dobiti v branje?«²⁷

Ko je leta 1930 (1931?) zapustila Hartenštajn in se preselila na Dunaj, so ji prijatelji poskušali pomagati, da bi ji olajšali življenje.

»Vsi so kazali razumevanje, niso dosti spraševali in so me povezali s koristnimi osebami: časnikarji, izdajatelji časnikov, mecenari. Takoj v prvem tednu sta izšli v dunajskih listih dve črtici, ki sem ju napisala v naglici: v *Neues Wiener Journalu* in v *Tagblattu*. [...] Takrat sem pisala še z lahkoto, ki sem jo kmalu povsem izgubila. Že po nekaj tednih se je izkazalo, da lahko krijem svoje skromne življenjske izdatke in da sem postala s svojim pisanjem popularna. Nekega dne sem se zasačila, da mi je moje novo bivanje všeč. V istem trenutku sem se prestrašila. Koliko je sploh bilo vredno moje delo? Sem začela novo življenje, skočila v negotovost, po vseh poštenih sporih, da bi pisala elegantne črtice, miniature iz sveta, ki sem ga zapustila, zabavne satire v žepnem formatu? Spet nekoristno bivanje na temelju dela, ki ni kaj dosti vredno? Doživljala sem hudega mačka, ne da bi našla rešitev. Naj spet napišem knjigo? Moja notranja zmeda mi je to prepovedala.«²⁸

Temu zapisu ustreza tudi navedba v enem od mnogih biografskih člankov o Gusti Stridsberg: »Njeni članki so bili med letoma 1931 in 1933 med drugim objavljeni v *Neue Wiener Tagblattu* in *Neue Wiener Journalu*.«²⁹ Vprašanje, ali so bili ti »članki« literarni prispevki ali publicistična besedila, bi si najbrž zaslužilo odgovor, ampak za to bi bilo treba izpeljati dokaj obsežno raziskavo, ki presega namen mojega pisanja. Je pa izziv.

Prva prava zbirka njenih kratkih zgodb je nastala med špansko državljansko vojno in bila objavljena leta 1937 (?) v brošuri z naslovom *We Fight Death*.³⁰ Kot avtorica je navedena Gusti Jirku, tj. Gusti Stridsberg. Knjižica je izšla v Madridu v štirih jezikih – angleščini, nemščini

24 Ob rojstvu je bila Gusti poimenovana kot Augustine Franziska Mayer.

25 Roman z naslovom *Zwischen den Zeiten (Med dvema dobama)* je izšel v nemščini leta 1931 pri založbi E. P. Tal & Co. na Dunaju oz. Leipzigu. Leta 1965 je bil preveden v švedščino z naslovom *Slottet vid gränsen (Dvorec ob meji)*.

26 Gre za prevode Cankarjevih krajših del v nemščino: *Der Knecht Jernej* (1929) in *Das Haus zur barmherzigen Mutter Gottes* (1930).

27 Gusti Stridsberg: *Mojih pet življenj*. Maribor: Obzorja Maribor, 1983, str. 156. Prevedel Drago Druškovič.

28 Gusti Stridsberg: *Mojih pet življenj*. Maribor: Obzorja Maribor, 1983, str. 164–165. Prevedel Drago Druškovič.

29 <http://biografia.sabiado.at/jirku-auguste-gusti/> [30. 1. 2024 ob 12.04]

30 Boj s smrtjo.

francoščini in španščini.³¹ Predstavlja delo sanitetne službe mednarodnih brigad med špansko državljansko vojno, zato je podnaslovljena z *The work of the Medical Service of the International Brigades in Spain*.³² Uvod sta napisala zdravnik dr. Telge³³ in dr. Jolly³⁴. Brošura vsebuje enajst kratkih literariziranih reportažnih zapisov o dogajanju na postajah nujne medicinske pomoči neposredno ob bojiščih in v bolnišnicah. Vse zgodbe povezujejo neizmerna požrtvovalnost medicinskega osebja (od zdravnikov, sester, mnogih brezimnih bolničarjev do vseh tistih, ki so z nosili reševali in prenašali ranjence), boj proti fašizmu in idealizem, ki se mu niso odrekli niti hudo ranjeni. Tri kratke zgodbe iz te brošure je Stridsbergova zajela tudi v zbirko *Hjärtats äventyr (Pustolovščina srca) – Kje je fronta, Noč brez oblakov ter Rojstvo in smrt*.

Gusti Stridsberg in Pustolovščina srca

Človeško srce je neizmerna pokrajina, kjer se lahko dogaja prav vse, zato ni naključje, da je Stridsbergova zbirko uvedla z zgodbo *Neznana dežela srca*, zaključila pa z *Neznani*. Tako malo vemo o sebi, še manj pa o ljudeh okoli nas, tudi bližnjih. Pustolovščina srca je namreč iskanje, oddaljevanje, potovanje, bližina, odpiranje strahljivih globin ... je ljubezen in sovraštvo, je dajanje in jemanje, je sočutje in izživljanje, je predanost in beg. Ekstremne situacije, na primer vojne, so le še preizkušnja več. Gusti Stridsberg je preživela tri in vsaki od njih je poskušala pogledati v obraz od blizu. Kratke zgodbe v tej zbirki so le okruški vsega, kar je videla in doživela.

V zgodbi *Vohun med vohuni* se je dotaknila tudi dolgo zamolčane teme – vohunjenja. Naivno sem pričakovala, da bo po vseh letih, ki jih je preživela v senci svojega prikritega delovanja, zmožna spregovoriti in kritično osvetliti dejavnost, v katero je bila globoko vpletena tudi sama. Žal je namesto (etične) refleksije, ki jo je nastavila v uvodu, v zgodbi prikazala neprepričljivo usodo informatorke Adelheid, ki je s svojo spretnostjo preliščila izsiljevalce in usodo pripeljala do srečnega konca. Mogoče pa ni šlo drugače ... mogoče pa je premislek iz uvoda v zgodbo pravzaprav vse, kar si nekdo, ki je sam (bil) vohun, sploh

lahko privoščiti ... Pustolovščina srca je namreč eno, literatura drugo, hladno in neizprosno rezilo obveščevalnih služb pa zagotovo vse, česar se ne sme in ne da povedati ...

Sploh pa smo se ob branju Gusti Stridsberg že navadili biti kritični in se vpeljali v branje med vrsticami. Od Adelheid do Gusti namreč sploh ni daleč.

»Ni lahko biti vohun – še posebej, če sovraži svoje stranke. Toda zakaj potem postaneš vohun? Razlogov je veliko in to je eden izmed njih ... [...] Adelheid si je v osemindvajsetih letih življenja nabrala veliko izkušenj. Tragično je izgubila moškega, ki ga je ljubila, videla, kako se njeno bogastvo topi kot sneg pred pomladnim soncem, svoja dekliska čustva pa je nadomestila s prikritim cinizmom. Poskušala je zavzeti ‚realistično‘ držo, a ji nihče ni hotel zares verjeti. Bila je in ostala mlada dama iz dobre družine, s površinskim znanjem, ki takim pripada, z nespremenljivo elegantno in naivno masko. Razen mene je komaj kdo vedel, da je bila podvržena hudim preizkušnjam in da jih ni hotela, niti mogla pozabiti.«³⁵

Posnetek s postaje prve pomoči – prvi na levi je Čopić³⁶, tretja z leve je Gusti Stridsberg, takrat še Gusti Jirku.

31 *We Fight Death, Kampf dem Tode!*,
Nous luttons contre la mort!,
Nostra lucha contra la muerte.

32 Delo zdravstvene službe pri mednarodnih brigadah v Španiji.

33 Oscar Telge (pravo ime Cvetan Kristanov),
bolgarski zdravnik, major, vodja sanitetne službe
pri mednarodnih brigadah.

34 Douglas Jolly (1904–1983), novozelandski zdravnik, kirurg.

35 *Hjärtats äventyr*, str. 129.

36 Vladimir Čopić (1891–1939) – jugoslovanski revolucionar, med špansko državljansko vojno je bil poveljnik Pete mednarodne brigade Lincoln.

Leta 1938 je bil poklican v Moskvo, kjer so ga zajeli, obtožili trockizma in leta 1939 ubili. Leta 1958 ga je sovjetsko vrhovno sodišče rehabilitiralo.

ANASTAZIJA PIRNAT

IN PRESEŽKI OKOLIŠČIN

LIKOVNA

Grajenje slikarske forme Anastazije Pirnat se le poredko začne s praznim izhodiščem.

Ob zaključku dodiplomskega študija na Oddelku za slikarstvo Akademije za likovno umetnost in oblikovanje v Ljubljani je umetnica vsebino, ki je privedla do nastanka umetniških del in so jo predstavljale bodisi plesnive strani knjig, ki so bile dneve in noči na strehi stare občinske stavbe prepuščene milosti oziroma nemilosti koroške klime, ali pa analogne fotografije s konca prejšnjega stoletja, ki so bile najdene v zapuščenem albumu, začela obravnavati skozi postopno negacijo.

Anastazija Pirnat je svoj kompleksni proces razvijala vzporedno s prebiranjem romana *Neimenljivi*, ki skupaj z *Molloy in Malone umira* sestavlja znamenito trilogijo Samuela Becketta (1906–1989). Princip pripovedovanja raztelesen entitete, ki v izložbi pariške restavracije biva v velikem vlagalnem kozarcu, je namreč paradoksalen, vse povedano je takoj negirano z novim povedanim, »govorjenje pa še kar naprej traja v antitezah, ki ne le da nimajo končne sinteze – kot v t. i. negativni dialektiki –, ampak se jih poskuša, kot že izhodiščne teze, vedno znova ovreči z neke vrste mnogokratnimi negacijami« (Zdravković, 2003: 16).

Negacija je bila sicer sprva povezana izključno z izbrisom. Kot je mladi Robert Rauschenberg (1925–2008) v mesecu dni s približno štiridesetimi radirkami skoraj v celoti izbrisal risbo Willema de Kooninga (1904–1997) in posledično leta 1953 ustvaril delo *Izbrisana de Kooningova risba* (Rauschenberg, 1976: 75), je likovnica za nastanek nove slike z različnimi metodami izbrisala vsebino naključnega literarnega dela ali razvite fotografije. Seveda kot pri izbrisani risbi de Kooninga ni šlo za »popolno izkoreninjenje izbrisane, da bi nastal čisti nič« (Galpin, 1998). Nasprotno. Izdelek ima venomer formo izbrisane, ki je zdaj namerno postavljena v ospredje. Na njeni prvi samostojni razstavi v *Galeriji Ravne* je bilo ta fenomen moč zaznati na delih, kot sta *Reči nič kar tako* (2020), pri kateri je bil izhodišče za gradnjo slikarske površine plesniv list knjige, ki ga je umetnica povečala in s pomočjo fototransferja prenesla na platno, ali pa *The office* (2020), ki skupaj z ostalimi s pasteli in/ali akrilom obdelanimi analognimi fotografijami na videz nepomembnih trenutkov življenja neznanih ljudi sestavlja zaokrožen nabor serije *Postcards*

from a Random Private Life.

Izvirno strategijo, pri kateri z izbrisom gradiš novo umetniško delo, je Jasper Johns (1930) znamenito opisal kot aditivno subtrakcijo (Johns, 1964: 27), vendar pa je slikarka svoj postopek negacije kar hitro začela nadaljevati z dodajanjem povedi, ki nimajo z že obstoječim konceptom popolnoma ničesar, zato lahko njena dela, ki so nastala na prelomu iz leta 2020 v leto 2021, vidimo kot palimpsesti, strani rokopisa, na primer z zvitka ali knjige, iz katere je bilo prvotno besedilo načrtno spraskano ali sprano, da jo je bilo mogoče uporabiti za nov zapis (Lyons, 2011: 215). Medtem ko dodatno stopnjo kompleksnega procesa negacije pri sliki *Stop saying i'm cute* (2020) predstavlja z velikimi tiskanimi črkami zapisana misel, ki v prvem planu kritizira šovinistični odnos moških do žensk v patriarhalni družbi, je ta pri *Seems different after a drink* (2021) razpoznavna v zapisu, ki je nastal s pomočjo uporabe besednih predlogov na zaslonski tipkovnici telefonskega sistema.

Besede, ki se potem, ko jih slikarka vključi v umetniško delo, nemudoma spremenijo v vizualno, predstavljajo misli, ki se včasih zaradi svoje enostavnosti zdijo nepomembne in nevredne posebne pozornosti, vendar so kljub temu vsakodnevno prisotne v življenju slehernega posameznika. Na nekem višjem nivoju nagovarjajo predvsem nezmožnost izraza, s katero se Anastazija Pirnat do neke mere sooča še danes.

Vsem je jasno, da ponavadi svoje misli izražamo v besedah, toda odvisnost naših misli v povezavi s sredstvi jezika ni bila opažena vse do revolucionarne filozofske misli Ludwiga Wittgensteina (1889–1951). Medtem ko je Wittgenstein prišel do sklepa, da moramo o stvareh, o katerih ne moremo govoriti, molčati (TLP 7), pa umetnica vztraja. Ne dolgo nazaj prisoten strah pred dejstvom, da je popoln prevod možganščine oz. jezika misli, tj. jezika, v katerem mislimo, v besedni jezik nemogoč, saj vsebina izjavljenega v veliki večini nastopa le kot manko in/ali presežek vsebine miselnih stanj, je zamenjala fascinacija nad nezadostnostjo jezika, ki poskrbi, da Anastazija Pirnat vselej spodleti, ko želi svoje misli deliti s svetom.

Slikarka je pred kratkim zaprla še eno uspešno samostojno razstavo, na kateri se je predstavila z deli, ki so po krajšem predihu v veliki večini nastala v zadnjih mesecih lanskega leta. Na

Anastazija Pirnat, *Just testing our breathing*, 2022, akril, fototransfer, stiropor, cement, 40 x 50 cm + podstavka

prvi pogled bi lahko rekli, da se je njena praksa precej spremenila. Ob delih, kot je *The way you piss on everything real* (2023), ki po njenih besedah raziskuje prepletanje naravnega in umetnega oziroma organskega in sintetičnega in ilustrira težko določljive meje med tema dvema nasprotujočima si razsežnostma, je jasno, da se je umetnica v veliki meri umaknila od uporabe svojega kompleksnega procesa postopne negacije in začela razmišljati o drugih rečeh.

Razmišljati pa je začela tudi o novih materialih. Medtem ko se likovnica ni prvokrat rokovala z natančnim raziskovanjem njej neznanih materialov, niti z izumljanjem izvirnih načinov njihove uporabe, pa se je prvič zgodilo, da je konkretno posegla po materialih, dobro poznanim tistim, ki delajo v gradbeništvu. Pri izdelavi neimenovane instalacije, ki je na razstavi v *Galeriji Zala* stala v sredini razstavnega prostora, jih je uporabila kar več in raziskovala odnose, ki so se vzpostavili med njimi. Pa vendar je vredno posebej omeniti prosojni nosilec podobe, ki pokriva armaturno mrežo. Predstavlja namreč nov izviren medij, s pomočjo katerega se umetnica izraža tudi v drugih delih z razstave.

Ta instalacija ni edini poskus njene intervencije v prostor. Vsaj v dobesednem smislu ne. Medtem ko se je v svojem prvem ustvarjalnem obdobju v času dodiplomskega študija osredotočala na površino slike in sliko samo razumela kot površino nečesa, je na sliki *The way you piss on everything real* s prerezom površine entitete kompleksnejših oblik pričarala prepričljivo globino in gledalcu prvič dovolila pokukati v notranjost, drobno je te razsežnosti.

Pa vendar obstajata dve deli, ki sta nastali med prvim in drugim ustvarjalnim obdobjem in

pojasnjujeta preskok iz zanimanja za površino na zanimanje v globino. Pa ne samo to. Hkrati gre za preskok iz zanimanja za zgolj organsko na zanimanje za tisto tudi digitalno. *Velleities*, ki je nastala že januarja leta 2023, je na primer ena izmed njiju. Prikazuje še vedno pomembno likovno površino, na kateri se že pojavljajo z ogljem izrisane strukture, ki bi jih lahko pripisali svetu umetne inteligence in robotike.

Medtem ko je Anastazija Pirnat poprej digitalno, kljub temu da se je zavedala, da bo vsebina izjavljenega v veliki večini le manko in/ali presežek vsebine miselnih stanj, skoraj izključno uporabljala kot pripomoček za lažje ubesedanje jezika misli, sedaj neke nam splošno prepoznavne poteze digitalnega s pomočjo svoje izvrstne slikarske manire počasi in postopoma uteleša v samih delih, dokler jim v delu *The way you piss on everything real* ne pusti zasijati v vsej njihovi veličini.

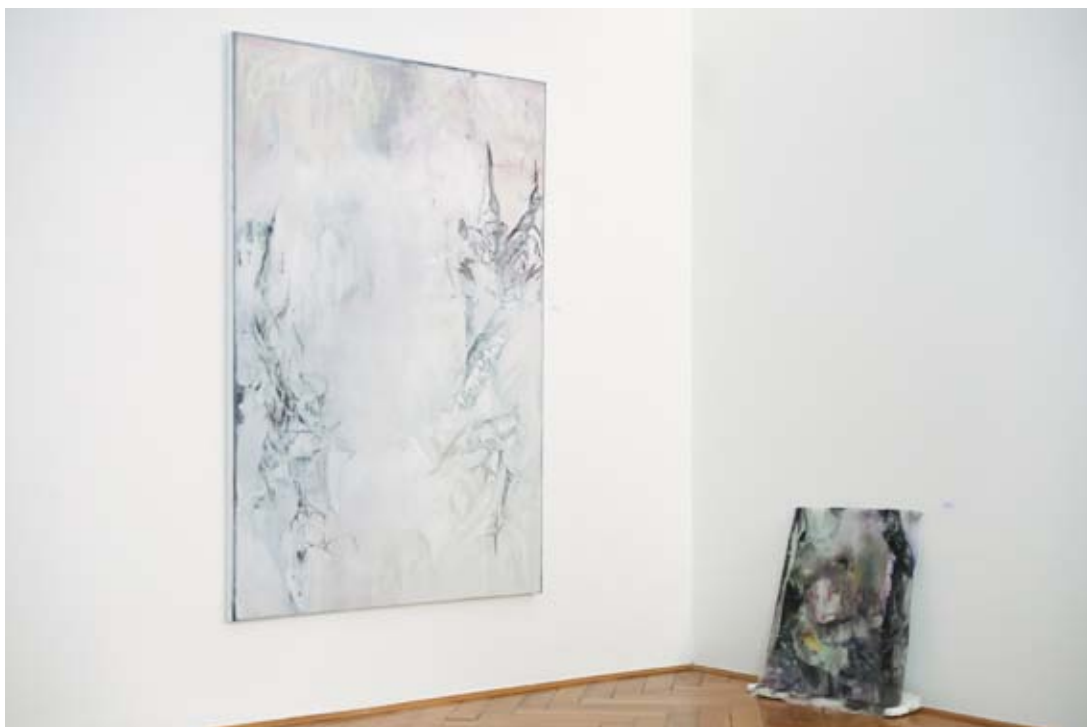
Kljub temu pa digitalno skupaj s sistemi, ki lahko izvajajo katerokoli inteligentno nalogo, še vedno ostaja priljubljen pripomoček za soočanje z nezadostnostjo jezika. Kot tudi izposojene izjave ali podobe, ki jih umetnica z velikim navdušenjem odkriva okoli sebe. Vendar pa Beckettov citat iz njegovega romana *Neimenljivi* na delu *Weep so* (2023) kot tudi znamenito Tillmansovo ovenkovečenje poljuba na delu *Excess of Circumstances* (2023), za razliko od digitalnih kolažev in skic, ki jih slikarka ustvarja v računalniških programih, ne predstavljata izhodišča za gradnjo slikarske forme, pač pa piko na i.

Morda Anastazija Pirnat s presežki okoliščin govori točno o teh reprezentacijah finalizacije. Konec koncev so bile precizno izbrane kot subtilen in ponavadi ironičen komentar na okoliščine, ki jim je bila priča, medtem ko je izdelovala specifično delo.

Neja Kaiser

Literatura in viri:

- Galpin, R. (1998). *Erasure in Art: Destruction, Deconstruction and Palimpsest*. Pridobljeno 15. 3. 2021, s <https://www.richardgalpin.co.uk/erasureinart>.
- Johns, J. (1964). *Paintings, Drawings, and Sculpture 1954–1964* [Exhibition catalogue]. London: Whitechapel Gallery.
- Lyons, M. (2011). *Books: A Living History*. Californita: J. Paul Getty Museum.
- Rauschenberg, R. (1976). *Robert Rauschenberg* [Exhibition catalogue]. Washington: Smithsonian Institution.
- Zdravković, L. (2003). Samuel Beckett. Novator romanekne forme, *Dialogi*, 39, 7/8, str. 13–34.
- Wittgenstein, L. (1976). *Logično filozofski traktat*. Ljubljana: Mladinska knjiga. [TLP]

Postavitev razstave *Excess of Circumstances*, Galerija Zala, 2023 (foto Rok Nagode)

ANASTAZIJA PIRNAT

(1996, Slovenj Gradec) je vizualna umetnica in didžejka. Leta 2019 je diplomirala na Oddelku za slikarstvo na Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje v Ljubljani, kjer trenutno zaključuje magistrski študij. Za svoje študijsko delo v letu 2019/20 je prejela priznanje ALUO, leta 2020 pa prvo nagrado umetniškega natečaja *Koroška, kdo si?*. Predstavila se je s samostojnimi razstavami *Excess of Circumstances* (Galerija Zala, Ljubljana, 2023), *Failed plans for world domination and other predictable events* v sodelovanju z Mašo Knapič in Nežo Perovšek (Galerija Gallery, Ljubljana, 2022), *Beseda običajno ni zamenjava* (Layerjeva hiša, Kranj, 2021), *Navigating blunder* (Atelier im Schwimmbad, Wies, Avstrija, 2021), *But she is a very nice lady and she is a very nice person and she is a very nice* (Dobra vaga, Ljubljana, 2021), *Ničesar ne morem reči kar tako* (Galerija Ravne, Ravne na Koroškem, 2021). Sodelovala je na številnih skupinskih razstavah v Sloveniji in tujini,

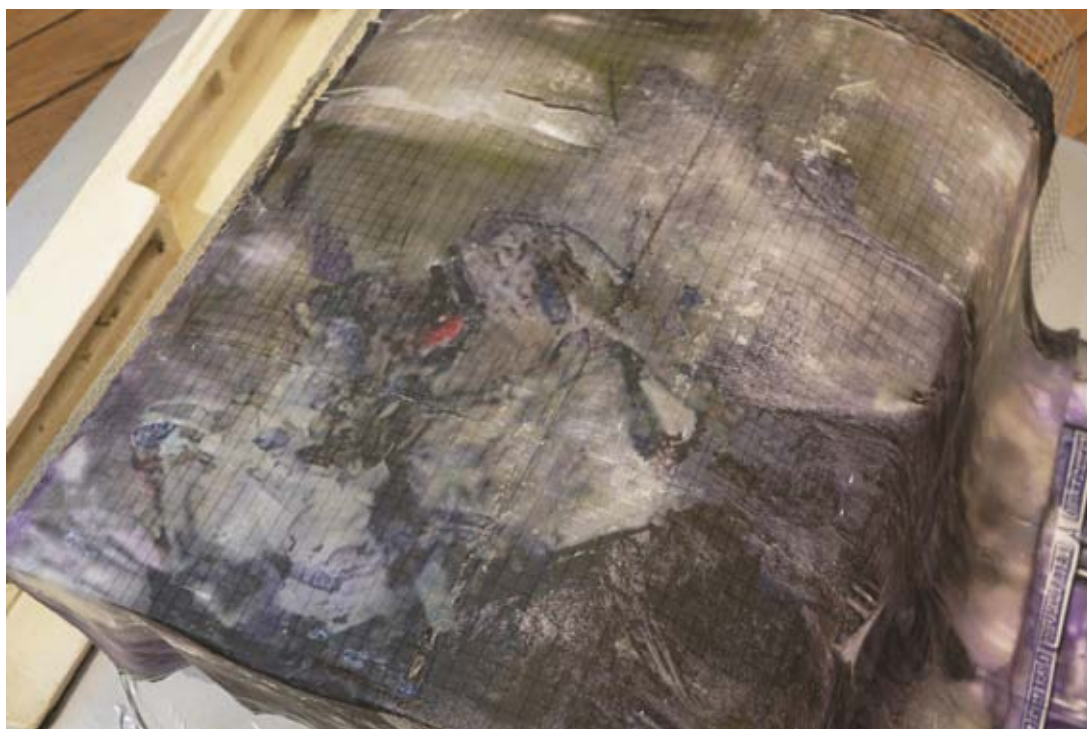
med drugim v Galeriji Knifer na razstavi *Off the Hook: Layers and Objects* (Osijek, 2022), na *Utazu Art Award Biennial* (Utazu, Japonska, 2022) ter v galeriji Academia Moderna na razstavi *4WD: Policentričnost slikarskih vprašanj v opusih štirih avtoric: Kosi, Pirnat, Slemc, Zorzut* (Zagreb, 2020).

NEJA KAISER,

umetnostna zgodovinarica in filozofinja, se je z moderno in sodobno umetnostjo in njenimi političnimi in/ali etičnimi dimenzijami začela ukvarjati med študijem filozofije in umetnostne zgodovine na Univerzi v Mariboru. Svoje izobraževanje je nadaljevala na Oddelku za umetnostno zgodovino na Univerzi v Groningenu (Nizozemska). Od septembra 2021 tam kot doktorska kandidatka raziskuje jugoslovansko umetnost performansa. Deluje tudi kot kuratorka in publicistka. Je prejemnica štipendije AD FUTURA.

Postavitev razstave Excess of Circumstances, Galerija Zala, 2023

Anastazija Pirnat, *Brez naslova*, 2023,
mešana tehnika

Anastazija Pirnat, *Velleities*, 2023,
akril in oglje na platnu, 120 x 180 cm

Anastazija Pirnat, *The way you piss on everything real*, 2023,
akril in olje na platnu, 140 x 180 cm

Anastazija Pirnat, *Brez naslova*, 2022,
akril na platnu, 130 x 230 cm (foto Rok Nagode)

Anastazija Pirnat, *Tellurian*, 2023,
olje na platnu, 40 x 50 cm

Anastazija Pirnat, *Excess of Circumstances*, 2023,
mešana tehnika, 114 x 162 cm

Anastazija Pirnat, *Weep so*, 2023,
mešana tehnika, 62 x 70 x 18 cm

Orion, saksofon, mesec, kontrabas

D.tajl kolekcija v družbi glasbenikov in ročno izdelanih unikatnih slovenskih glasbil

KULTURA

Z elementi glasbene dediščine koroške regije in slovenskega prostora navdihnjeno kolekcijo oblačil, modnih dodatkov, uporabnih predmetov, dizajna ter ilustracije smo člani koroškega društva ustvarjalcev *D.tajl* tokrat povezali z glasbenimi zvrstmi, kot so jazz, šanson in klasična glasba, s spominom na skladatelja Mojmirja Sepeta, rojenega v Jazbini na Koroškem, ter na njegov sedemdesetletij dolg in bogat glasbeni opus. V modno fotografijo Matjaža Merčnika smo vključili elemente slovenske glasbene dediščine ter v Sloveniji izdelana glasbila mojstrov: Petra Jeraja, Pavla Skaze, Dejana Podstenška in Ignaca Zaletelja.

V glasbeno obarvanem ozračju smo praznovali osmo obletnico prostora, ki združuje koroške oblikovalce, avtorje in ustvarjalce. Začeni z odprtjem ulične fotografske razstave na 19. Festivalu slovenskega jaza pod okriljem programa *Jazz Ravne pred Koroško*

osrednjo knjižnico dr. Franca Sušnika, smo dogajanje ob domačem slavlju preselili v mestno jedro Slovenj Gradca, pred *D.tajl Concept Store*.

V toplem septembrskem večeru je odprtje na terasi *grajske časopisne kavarne Leonora* pred gradom Ravne pospremil trio mlade kitaristke in vokalistke Zale Črešnik, ene izmed dvanajstih modelov, ovekovečenih na modni fotografiji; pridružila sta se ji Veronika Črešnik na harmoniki in Matic Črešnik na tolkalih. Koncert je zasedba zaključila z interpretacijo skladbe *Zemlja pleše*, ki jo je leta 1962 za prvi festival *Slovenske popevke* uglasbil skladatelj Mojmir Sepe, odpela pa sta jo Majda Sepe in Nino Robič. Avtor besedila, po katerem je povzet tudi naslov naše razstave, *Orion, saksofon, mesec, kontrabas*, Gregor Strniša, je prejel nagrado za najboljšo besedilo festivala, skladba pa je v naslednjih desetletjih postala slovenska zimzelena popevka.

Ravne na Koroškem: D.tajlovci na odprtju razstave v sklopu 19. Festivala slovenskega jaza z nastopom Tria Zale Črešnik v organizaciji Jazza Ravne (foto Jože Požrl)

Slovenj Gradec: trio Blažev žegen - avtor songov Blaž Prapótnik (kitara), Tomaž Smolčnik (tolkala) in Peter Jeraj (bas), izdelovalec inštrumentov, ki smo jih videli in slišali tudi v živo. (foto Nika Högl)

Odprtje razstave ob obletnici *D.tajla* je teden dni kasneje glasbeno pospremil *Blažev žegen* - trio našega sodelavca Blaža Prapótnika, sicer tudi oblikovalca in tehničnega urednika *Odsevanj*, ki je za projekt upodobitve na modnih fotografijah izbral ročno izdelana glasbila slovenskih avtorjev. Na odru sta se mu pridružila tolkalist Tomaž Smolčnik in basist Peter Jeraj, tudi izdelovalec glasbil, čigar instrumenti so vključeni v razstavo. Ob avtorskih songih smo slišali zven Jerajevih unikatnih inštrumentov: petstrunske električne bas kitare in jazz kitare.

V obliki modnih fotografij, ki jih posnamemo z ekipo zdaj že stalnih in uveljavljenih sodelavcev, *d.tajlovci* s prepletom specifičnih tehnik in različnih področij oblikovanja približno dvakrat letno predstavimo svoja dela, sestavljena v skupno, vsakič novo zgodbo. Oblečila, modne dodatke, predmete za urejanje prostora in ilustracijo kombiniramo v nove, razgibane stilske rešitve. V osmih letih, odkar smo odprli začasno *Pop-up* trgovino kot (sprva enomesečni) poskusni projekt oživitve mestnega jedra *Kje je prostor?* pod taktirko arhitektke Anje Šuler in se kot prostor *co-workinga* obdržali vse do danes, se je nabralo že lepo število naših uličnih razstav. Za pomoč pri izvedbi tokratnega fotografiranja

se zahvaljujemo *Glasbeni šoli Slovenj Gradec* ter profesorici in pianistki Maji Kastratovik.

D.tajl ostaja mesto povezovanja, stičišče in tovarna idej, prostor prirejanja delavnic, predavanj, izobraževanj. Odprti za nova sodelovanja, kreativna druženja, napredne ideje, izboljšave in inovacije vselej medse vabimo podobno misleče umetnike. Poleg stalne ponudbe v konceptualni trgovini gostimo zunanje oblikovalce iz vse Slovenije, med njimi priznana imena slovenskega modnega in unikatnega oblikovanja. Enkrat letno se predstavimo na *Modni reviji lokalov mestnega jedra*, ki jo so-organiziramo v obliki modnega programa za ponudnike oblačil in modnih dodatkov v starem mestnem središču. Letos bomo že tretjič gostili spremljevalno razstavo ob *Slovenskem tednu nakita - SIJW*. Za projekte oživljanja mestnega jedra v obliki fotografskih razstav in predstavitev tematskih kolekcij je *Društvo ustvarjalcev D.tajl* leta 2021 prejelo *Bernekerjevo plaketo* - priznanje *Mestne občine Slovenj Gradec* za večletno umetniško in poustvarjalno delo.

Z razstavo *Orion, saksofon, mesec, kontrabas* imamo še nekaj načrtov. Prvi v vrsti je gostovanje v *Centru vesoljskih tehnologij Hermana Potočnika Noordunga* v Vitanju, kjer bomo ob odprtju razstave prisluhnili tudi

D.tajl
CONCEPT • STORE

kolekcija
Orion, saksofon,
mesec, kontrabas

ilustracija: Myint illustrates

zapestnica, uhani: Ventus juvel
obleka: Stanka Blatnik
ličjenje: Nastja Vuga
Lepotni kotichek Naviana
pričeska: Frizerski salon Maša
model: Maruša Prapotnik
fotografija: Matjaž Merčnik

unikatnim, ročno izdelanim glasbilom rokodelskih mojstrov, ki so sodelovali v projektu.

Konec poletja si v organizaciji programa *Jazz Ravne* obetamo gostovanje na mednarodnem festivalu *Jazz u vinogradu* na Maderkinem bregu, najvišji točki hrvaškega Medžimurja nad Štrigovo, s pogledom na 4 sosednje države. V jeseni se s panoji najverjetneje selimo v Žerjav, rojstni kraj Mojmirja Sepeta, na novoodprto skladateljevo ploščad pred *delavski dom* v okviru *20. Festivala slovenskega jazza*.

Jernej Kovač Myint, arhitekt, ilustrator in oblikovalec v *Društvu ustvarjalcev D.tajl* izstopa kot eden najizrazitejših avtorjev. Že vrsto let opozarja nase s prepoznavnimi ilustracijami in izjemnim smislom za upodabljanje. Njegovo umetniško izražanje zaznamujejo zabavni liki in domišljijске figure, ki izvirajo iz ustvarjalčevega bogatega nabora podob, izrazov in čustvovanj. Pestra zakladnica

Myintovih ilustracij privablja v konceptualno galerijo društva številne obiskovalce iz vse Slovenije. Nagrada mednarodne žirije v Južni Koreji na natečaju za najobetavnejšega mladega ilustratorja ga je leta 2016 med 20.000 prijavami dokončno izstrelila med sodobne ilustratorje na mednarodni ravni. Po tem uspehu se je posvetil pretežno ilustraciji in animiranemu filmu. Kot direktor *Festivala animiranega filma Zebra* del mednarodnega festivalskega dogajanja vsako leto preseli tudi v konceptualno trgovino *D.tajl*. Dvakrat letno pripravi tematsko ilustracijo na skupno temo, s katero domiselno zaokroži našo skupinsko ulično razstavo v kombinaciji z modno fotografijo. Tokratna nosi naslov *Zemlja pleše*.

Akadska oblikovalka tekstilij in oblačil **Andreja Kragelnik** deluje pod znamko *Dva potepuha*. Gre za uporabne izdelke z motivi prikupnih živalic, ljubkovalno imenovanih tepčki, ki izžarevajo brezskrbnost. Volk na

majici iz nove kolekcije tako ne tuli, ampak 'prepeva' luni.

Avtorica rada eksperimentira v različnih tekstilnih tehnikah, naj bo to vzorčenje s sitotiskom, pletenje, prepletanje, ovijanje, tkanje... V široki paleti svojih umetniških projektov se v *D.tajlu* predstavlja s kolekcijo oblačil z avtorskimi potiski in raznovrstnimi tekstilnimi modnimi dodatki, med katerimi izstopa *Coral Collection* - 'nakit, ki se obleče'. Gre za linijo tekstilnega nakita, ki navdih črpa iz organskih linij koral, korenin in vej, oblikuje ga tudi po naročilu. Leta 2022 se je s kolekcijo uvrstila med finaliste milanskega tedna nakita, ki velja za enega večjih in prestižnejših tovrstnih dogodkov na svetu. Na razstavi neodvisnih oblikovalcev *The FaB by Artistar Jewels* je mednarodna žirija kreacijo Andreje Kragelnik uvrstila med pet najboljših kosov, slovensko avtorico in d.tajlovko pa popeljala med oblikovalska imena svetovnega slovesa.

Precizno oblikovan in ročno izdelan nakit *Ventus juvel* iz medenine, brona, srebra in bakra ter poldragih in dragih kamnov je delo **Vesne Jurjec Žvikart**. Univerzitetna diplomirana inženirka strojništva - inženirska oblikovalka - je v prvo pločevino z namenom, da ustvari kos nakita, zažagala že med študijem. Nakit *Ventus juvel* iz barvnih in plemenitih kovin ji predstavlja popolno ravnesje med jasnim, tehničnim, načrtovanim ter večplastnim, domišljijским in spontanim. Dinamična in kompleksna ogrlica z imenom *Jam Session 1* v kolekciji združuje več raznolikih segmentov, materialov in tehnik oblikovanja. V zadnjem obdobju se zanimivim materialom v njeni delavnici pridružuje tudi les; pod imenom *Feya wood decor* z možem **Tomažem Žvikartom** ustvarjata izdelke za lepši vsakdan. Uhan iz nove kolekcije z lesnim detajlom, posnet z električnim kontrabasom, nosi naslov *Mesec, kontrabas*. Slovenski teden nakita od ustanovitve projekta vsako

majica: Dva potepuha
klasična kitara: Pavel Skaza
pričeska: Frizerski salon Maša
model: Klemen Gorenšek
fotografija: Matjaž Merčnik

parka, top: Stanka Blatnik
hlače: Tanjuška
verižica: Vesna leseni nakit
bas kitara: Ignac Zaletelj (Blaž Prapotnik)
ličenje: Nastja Vuga
Leptni kotiček Naviana
model: Danijela Žvikart

ogrlica: Ventus juvel
top, krilo: Tanjuška
ličenje: Nastja Vuga
Lepotni kotiček Naviana
pričeska: Frizerski salon Maša
model: Lina Rahne

leto poteka tudi v Slovenj Gradcu v soorganizaciji *Koroškega pokrajinskega muzeja*.

Da je *D.tajl* postal že tradicionalno prizorišče spremljevalne (prodajne) razstave *SIJW* in tudi sicer vse bolj uveljavljena galerija tako slovenskih kot mednarodno uveljavljenih oblikovalcev nakita, se moramo zahvaliti prav Vesni Jurjec Žvikart.

Rahela Mačič združuje okrasne polstene dodatke, oblačila in polsteni nakit v znamki *Rahelin filc*. Pestra paleta izdelkov ustvarjalke z bogato domišljijo vključuje najrazličnejše kose, od toplih zimskih copat, okrasnih predmetov in skulptur, ovratnikov v podobi volka in lisice, zabavnih naprstnih figuric in brošk, med katerimi izstopa tisnikarjevsko oblikovani krokar, do ogrlic, zapestnic, lasnic, torb, oblek, tunik, topov, hlač in kril, prepoznavnih svileno-volnenih šalov ter filcanih peres in barvnih koral. Zanimiv polsteni šal iz nove kolekcije je oblikovan v obliki trobelj; avtorica ga je poimenovala *Fanfare*. Volna je živ material, ki zahteva improvizacijo, zato je vsak izdelek edinstven in težko ponovljiv. Ustvarjalka, ki diha z *D.tajlom* in najde vedno čas za organizacijo ustvarjalnih delavnic v imenu društva ali menjavo dežurstev v zadnjem hipu, četudi se mora za to pripeljati z Raven na Koroškem, daje s svojo predanostjo skupini pomemben pečat.

obleka, modni dodatek: Rahelin filc
violončelo: Pavel Skaza
ličenje: Nastja Vuga
Lepotni kotiček Naviana
pričeska: Frizerski salon Maša
model: Tjaša Ošlak

Tatjana Dragičević je pričela z ustvarjanjem praktičnih in prepoznavnih torb in torbic, ozaljšanih z vezeninami, tiskom ali aplikacijo dodatkov in se z njimi kaj kmalu po odprtju trgovine s konceptom pridružila *D.tajl* ekipi. Znamka *Tanjuška* je posledično že kmalu po nastanku prerasla svoje okvirje in pričela ponujati tudi vse vrste oblačil, od majic, tunik, značilnih tutu krilc in plaščkov do oblek z motivi in reprodukcijami slik velikega formata; na polički domujejo tudi toaletke in blazinice v obliki Tatjani ljubih muck. V novi kolekciji najdemo preplet različnih tekstilnih kosov. Izdelki *Tanjuška*, kot pravi avtorica, so »za razigrane, vesele, nagajive punce in vse, ki cenijo unikatne«. Z motiviranjem in spodbujanjem sodelujočih v skupini skrbi za družbena omrežja, s pozitivnim odnosom do obiskovalcev in predano prezentacijo del svojih kolegov, tudi z drugih področij oblikovanja, pa je njena vloga v društvu še bolj cenjena in nepogrešljiva.

majica: Ljubko handmade
krilo: Stanka Blatnik
vaza: Ljubko handmade
električna kitara: Dejan Podstenšek
ličenje: Ines Gros
pričeska: Frizerski salon Maša
model: Anisa Marin Felle

top: Tanjuška
krilo: Rahelin filc
uhani, zapestnica: Feya – wood decor
električna kitara: Peter Jeraj
ličenje: Nastja Vuga
Lepotni kotiček Naviana
model: Miša Žvikart

Suzana Seidl ustvarja izdelke za dekoracijo prostora in nakit iz recikliranih materialov pod znamko *Ljubko handmade*. Resnično ljubkim predmetom živahnih barv in veselih motivov se pridružujejo vedno novi modni dodatki pa tudi oblačila z izvirnimi sporočili, unikatne torbe in nahrbtniki; plod zadnjih *D.tajlovih* projektov, vključenih v modno fotografijo, so vaze velikega formata z impozantno poslikavo. Avtorica zdaj že redno sodeluje pri božični okrasitvi starega mestnega jedra, lani je poskrbela za simbolno dekoracijo celotnega mesta glasnika miru (*International Association of Peace Messenger Cities*), kjer so nas iz izložb trgovin in lokalov pozdravljali beli golobi, odeti v kape in šale, času primerne pa so mesto simbolično preletavali z darilci. Najmlajšim obiskovalcem je bil ves december v *D.tajlu* na voljo material za ustvarjanje, Suzana kot mentorica delavnic pa tudi v času dogodkov z imenom *Nakupovanje pod lučkami* za oživitev mestnega središča.

Peter Gregor je lesarski mojster in oblikovalec unikatnega nakita, imenovanega *Vesna*. Vsak kos nakita je domišljeno in precizno izdelan z ročnimi tehnikami oblikovanja lesa, ki se prenašajo skozi generacije. Ogrlice, uhani, obeski in zapestnice se prilagajo anatomiji telesa, moški metuljčki sledijo liniji ovratnika, po katerem se lepo 'uležejo'. Posebej dobro se podajo oblekam slovenske blagovne znamke *Sens*, katerih ponudbo že nekaj let dopolnjujejo na uradnih prodajnih mestih znamke v Ljubljani in Slovenj Gradcu. Bralni prstani *Vesna* lepo sedejo v roko, z njimi je branje tudi v sicer neudobnih položajih enostavno in prijetno, obeski za ključce so obdelani tako, da oblika naravnega in toplega materiala ob stiku z blazinicami prstov deluje pomirjujoče. Petrovim izvirnim izdelkom se je pred kratkim pridružilo stojalo za telefon, ki je hkrati stojalo za pisala in – zvočnik.

zapestnica, uhani: Vesna leseni nakit
 obleka: Stanka Blatnik
 električna bas kitara: Peter Jeraj
 ličenje: Nastja Vuga
 Lepotni kotiček Naviana
 pričeska: Frizerski salon Maša
 model: Zala Črešnik

obleka: Blommen
 violina: Pavel Skaza
 pričeska: Frizerski salon Maša
 model: Anadita
 fotografija: Matjaž Merčnik

Prisrčna in skrbno izdelana oblačila in dodatki za najmanjše in najmlajše iz 100-odstotno naravnih materialov, kjer prevladuje lan, nosijo etiketo *Blommen*. Nostalgični vezeni detajli, natančno izdelani naborki ter harmonična kombinacija barv dajejo kosom pridih tradicije in ustvarjajo otroško razpoloženje. Izdeluje jih **Maja Pilih**, mlada ustvarjalka iz Bele krajine. Maja trenutno uživa sladkosti materinstva, ekipi pa se pridruži takoj, ko bo to spet mogoče.

obleka: Martinina mašinka
gumb: Ljubko handmade
pričeska: Frizerski salon Maša
model: Julija
fotografija: Matjaž Merčnik

Izpod pridnih rok **Martine Šavc** in šivalnega stroja *Martinina mašinka* prihajajo simpatična oblačilca za naše najmlajše, igrive stilizirane okrasne blazine v obliki živalic, pustni kostumi, polni domišljije in izvirnih detajlov, pisane kape, rutice, trakovi in drobižnice. Na modni fotografiji upodobljeno oblekico deklice s flavto dopolnjuje gumb *Ljubko handmade*. Razigranost in dobra volja vejeta iz vedno novih tekstilnih izdelkov, izdelanih iz kvalitetnih in mehkih bombažnih mešanic z elasthanom. Dobre volje in pozitivne energije se je od nedavno pridružene članice nalezla že celotna ekipa.

Stanka Blatnik se kot samostojna modna oblikovalka v *D.tajlu* predstavljam z avtorsko kolekcijo oblačil, oblikovano z digitalnim tiskom, avtorskim vzorčenjem tekstilij ali drapiranjem materiala. V slednji tehniki je oblikovana z električnim kontrabasom foto-

grafirana kreacija *Orion* z aplikacijo bleščic v obliki slikovitega ozvezdja.

Nekatere obleke iz *D.tajl* ponudbe so bile poleg odrskih kreacij in kreacij z idrijsko čipko v mesecu juniju ob odprtju *Festivala kamna* v sodelovanju s *SNG Opero in baletom Ljubljana* ter slovenskimi modnimi oblikovalci pod taktirko Tjaše Škapin predstavljene na modni reviji v impresivnem ambientu največjega kamnoloma v Sloveniji – *kamnoloma Lipica*. *SB kreacije* dopolnjujejo klasični kosi, največkrat izdelani po naročilu za posebne priložnosti. Po meri telesa in duha oblikovana oblačila mi po več desetletjih osebnega dela z naročnicami še vedno predstavljajo največji izziv. Tista redka uporabna, namenjena zgolj fotografiranju ali modni reviji, ki se nato začasno udomačijo na *D.tajlovem* obešalniku ali kateri izmed lutk, dobijo pravo noto šele, ko srečajo svojo lastnico.

Stanka Blatnik

uhani: Feya – wood decor
obleka: Stanka Blatnik
električni kontrabas: Peter Jeraj
ličenje: Nastja Vuga
Lepotni kotiček Naviana
pričeska: Frizerski salon Maša
model: Lina Cigler

Nagovor pred slovesno podelitvijo Bernekerjevih priznanj

KULTURA

Ko sem se pripravljaj na današnji govor, mi je najprej prišel na misel izsek iz gledališke igre, katere prazvedbo bomo čez kakšen mesec predstavili občinstvu. V tej predstavi eden od protagonistov z dobro mero prepotentnosti reče: »Deželani, odveč so vse besede. Vse besede so že bile povedane! Na vas je, da jih pravilno zložite v povedi, in vse vam bo jasno!«

Res, kako nesmiselno je o kulturi govoriti občinstvu, ki kulturo živi, ki je pripravljeno kar nekaj svojega dragocenega časa kulturi posvetiti in ki konec koncev pride na občinsko proslavo ob državnem prazniku kulture. Nekako sem prepričan, da bi moral o kulturi govoriti vsem tistim, ki jih danes ni tu.

V Slovenj Gradcu, ki je v mojem srcu vedno imel in še ima podobo mesta, prežetega s kulturo, je ogromno ljudi, od katerih bi pričakoval, da zaradi intelektualne in moralne obveze aktivno sodelujejo v oblikovanju, nastajanju ali vsaj opazovanju kulture. Pa se ta moja pričakovanja vedno končajo enako – z razmislekom o tem, da je večini naših sokrajanov kultura nekaj, kar je skrb drugih. Pa ni res. Kultura je skrb nas vseh! Se res ne zmoremo ničesar naučiti iz zgodovine? Nam res ni jasno, da je edino kultura tista, ki nas je kot ljudi vedno povezovala, da je kultura tista, ki nas konec koncev dela človeške? Nam res še

vedno ni jasno, da nas ne bo iz bede vsakdana rešil odrešenik, ampak naša kultura? V prvi vrsti srčna kultura, kultura komuniciranja, kultura obnašanja in takoj nato ali pa sočasno kultura ustvarjanja.

Pravzaprav je vse, kar si želim, da začnemo živeti kulturno. Se zavedati, da imajo naša dejanja, naše besede, posledice. In da je vsak trenutek, ki ga živimo, posledica dejanj naših prednikov. Za trenutek razmislimo o tem, kakšen bi bil danes naš svet brez kulture naših prednikov. In prav zato z vso spoštljivostjo gojimo kulturo, ne zato, da je nam dobro, pač pa zato, da bo bodočnost zanamcev dobra. Naj končam in prepustim oder ljudem, ki jih globoko spoštujem, ljudem, ki kulturo živijo. Letošnjim nagrajencem. Za konec pa samo še nekaj, kar bi želel, da se vam usidra v srce. Nekaj začetnih vrstic pesmi, ki jo je napisala mlada članica *Koroškega deželnega teatra* Lana Košak:

Kultura je vse, kar se ti zdi.

Kultura sem jaz, kultura si ti.

Kultura je ptica, ki svobodno leti.

Kultura je opica, ki skače v tri dni.

Za Koroški deželni teater
Sergej Dolenc

Bernekerjevi nagrajenci za leto 2024
(Avtor vseh fotografij je Aleš Uršej).

Bernekerjeva priznanja za leto 2024

KULTURA

Bernekerjevo nagrado je prejel **Tomislav Gangl** za mednarodne dosežke na področju animacije in 3D video mappinga ter za avtorski prispevek k razvoju likovne kulture v *Mestni občini Slovenj Gradec*. Tomislav Gangl je eden od pionirjev 3D animacije in video mappinga v Sloveniji. Z vrhunsko profesionalno produkcijo je od leta 2012 sodeloval pri številnih projektih in slavnostnih manifestacijah doma in v tujini. V Slovenj Gradcu sta bila med odmevnejšimi *Svetlobni stolp* v okviru programa *Evropske kulturne prestolnice* in projekt ob 750-letnici Slovenj Gradca. Tomislav Gangl je že dvanajst let del ekipe, ki skrbi za videoprodukcijo pri skupini *Laibach*.

Bernekerjeve plakete

Društvo ljubiteljev knjig Meškova bukvarna za prispevek k ohranjanju in širjenju bralne kulture in bogatenju kulturnega življenja v Slovenj Gradcu, Mislinjski dolini in širše. Društvo ljubiteljev knjig Meškova bukvarna *Bernekerjevo plaketo* prejema v jubilejnem, dvajsetem letu delovanja, ki ga zaznamuje inovativen pristop delovanja v povezavi z vsemi pomembnimi institucijami, javnimi zavodi, šolami in vrtci ter ostalimi društvi ne le doma, ampak širom po Koroški. *Delaj to, v kar verjameš, in verjemi v to, kar delaš* so naslovili enega od svojih dogodkov in z njim najlepše opisali svoje poslanstvo.

Mojmir Plevnik - Mojšč je prejel *Bernekerjevo plaketo* za ustvarjalnost na področju digitalne grafične umetnosti. Mojmir Plevnik - Mojšč s svojimi izvirnimi kreacijami že trideset let pomembno prispeva k rasti ljubiteljske kulture v slovenskem prostoru. Nove tehnologije so ga privedle na področje digitalne grafične umetnosti, v katerega je umestil elemente akrilnega slikarstva. Ob tem je uporabil računalniško znanje in znanje opisne geometrije ter matematike. Je avtor številnih samostojnih in udeleženec skupinskih, tudi mednarodnih razstav.

Rok Ruprecht je prejel *Bernekerjevo plaketo* za vrhunske glasbene nastope kot solist klarinetist, komorni in orkestrski glasbenik ter za glasbeno povezovanje dveh mest z nazivom *glasnik miru*,

Slovenj Gradca in Dunaja, preko skladatelja Huga Wolfa, ki ga nadvse ceni in spoštuje. Vsa Wolfova dela, namenjena klarinetu kot solističnemu ali komornemu instrumentu, so plod njegovega poustvarjalnega dela. Rok Ruprecht se izjemno trudi in prizadeva, da bi glasbo Huga Wolfa, ki jo interpretira na svojstven način z instrumentom, za katerega Wolf ni nikoli pisal, približal predvsem mladim.

Meško

Franc Ksaver Meško

(28. oktober 1874–11. januar 1964)

MEŠKOVO LETO

V Slovenj Gradcu in Ormožu je leto 2024 prepoznano in razglašeno za Meškovo leto.

Duhovnik, narodni buditelj in pisatelj Franc Ksaver Meško se je rodil v Prlekiji leta 1874, na Koroškem (v času pred- in poversajskih mej) je preživel večino svojega življenja vse do smrti leta 1964. Prav je, da mu v letošnjem obletničnem letu (150-letnica rojstva in 60 let od smrti) v obeh občinah namenjajo večjo pozornost kot sicer s številnimi dejavnostmi.

Ksaver Meško je literarno ustvarjal v času od slovenske moderne (izid Cankarjeve *Erotike* in Župančičeve *Čase opojnosti* leta 1899) do književno prelomnih literarnih smeri reizmaludizma v sodobni književnosti, to je do leta natisa Šalamunove *Dume 64* v reviji *Perspektive*. Bil je literarno dejaven ves svoj čas, o čemer priča Viktor Smolej, sicer urednik Meškovega *Izbranega dela* v petih knjigah, izšle v letih od 1954 do 1960, kot tudi pisateljeve zadnje knjige *Mladim srcem VI.* (z izbranimi besedili), pri kateri je po urednikovih besedah avtor še tvorno sodeloval. Izšla je leta 1964 (sicer posthumno, v devetdesetem letu pisateljevega življenja).

Kakšno osebno, splošno ustvarjalno in družbeno pot je Meško prehodil in spremljal za časa svojega življenja, dokumentira nekaj tu zgoščenih dejstev.

Slovinci z Meškom najraje opravimo z umestitvijo v drugo literarno ligo (recimo: sopotnik moderne, katoliški pisatelj ...). Ob tem le mimogrede: rojen v Ključarovcih se je kot gimnazijec (Ptuj, Celje) in študent bogoslovja (Maribor, Celovec) osebno in literarno oblikoval v času nastavkov našega literarnega realizma in naturalizma, katerih slog in doktrina se zagotovo odražata tudi v njegovih delih. Skratka: bivanjsko je bil v slovenskem družbenem prostoru prisoten 90 let, literarno pa 68, če preštejemo leta od njegove prve knjižne objave, to je povest *Hrast* leta 1896 v *Ljubljanskem zvonu*, do že omenjene zadnje, to je izida šestega zvezka zbirke *Mladim srcem* leta 1964. Živel je v turbulentnem času dvajsetega stoletja – prva in druga svetovna vojna s posledičnimi preureditvami osrednje Evrope: iz avstro-ogrske monarhije v državo SHS (z odvodi ter podrugosvetovno Jugoslavijo) ter iz kapitalistične družbene ureditve v komunistično-socialistično. Na kratko: doživeti mu je bilo čas tektonskih zgodovinskih, družbenih in

umetnostnih prelomov. Edino, kar je ostajalo trajno, je bila njegova dosledna človečanska drža.

Literarno osebno je Meško preživel obdobje od enega najpogosteje objavljanih slovenskih literarnih ustvarjalcev in enega najbolj prevajanih, predvsem pa branih – v danes skoraj nepredstavljenih nakladah (pri *Mohorjevi družbi*: od celovške do prevaljske in celjske), katera izmed edicij je izšla tudi v sto tisoč izvodih – do danes komaj še kdaj opaženega, predvsem pa branega ustvarjalca.

Od kod takšna Meškova vstopna moč v slovenski (in tudi drug) literarni in bralski prostor? Najprej v tem, da je bil kot duhovnik poklican skrbeti za navezo Bog človek, a tudi slednji je bil pri njem vedno razumljen in zapisan z veliko začetnico, hkrati pa je bil v vseh življenjskih državah in preizkušnjah Človek z veliko predvsem in tudi on sam.

Drugo: črpal je iz svoje jasno vzpostavljene narodnostne pripadnosti – njegovo slovenstvo se ni uklonilo ne pred avstro-ogorskimi in avstrijskimi pogromi, ne pred nacističnim terorjem, ne pred četniškim nasiljem – kar je tudi od začetka do konca svojega nehanja pričakoval od slovenskega življa, ki se je prav v času njegovega delovanja iz ljudstva vzpostavilo kot nacija. Tretja komponenta njegovega vztrajanja je bila lepota: iskal in našel jo je v božjem stvarstvu (ni brez teže ugotovitev, da je odmerjeni mu svet dobesedno prehodil in se mu čudil) ter v umetnosti (ustvarjanju), še najbolj v literaturi. Če je za Cankarja (s katerim sta bila tako rekoč generacija, zagotovo pa sopotnika) generalizirana nosilna triada mati domovina Bog, bi za Meška znabiti veljalo: Človek (po božji podobi) slovenstvo lepota (stvarstva in umetnosti).

Vendar! Šestdeset let po pisateljevi smrti so vse tri enote postavljene pred ponoven temeljni razmislek. Človek (z veliko) vedno bolj izgublja svojo humanost v imenu individualnega, slovenstvo se vse bolj spakuje v javnem spopadanju iz vaj v pritlehnosti, lepota se umika v distopični program imeti (dokumentiram: na velikih avkcijah likovnih prodajah se aplavdira doseženi ceni in ne umetnini in z grenkobo dodajam – pri Mešku vse pogosteje fascinira naklada, komaj kaj in kdaj še branje in vsebina).

Pravzaprav se ne gre čuditi, da je v šolskih literarnovednih vsebinah Meško le še naključna slučajnost, v slovenskih bibliotekah pa avtor, za katerega se zdi, da ga bo zaradi izposojevalne bralne (ne)frekventnosti slej ko prej mogoče brez škode umakniti s knjižnih polic.

Uredništvo *Odsevanj*, A. M.

MEŠKO

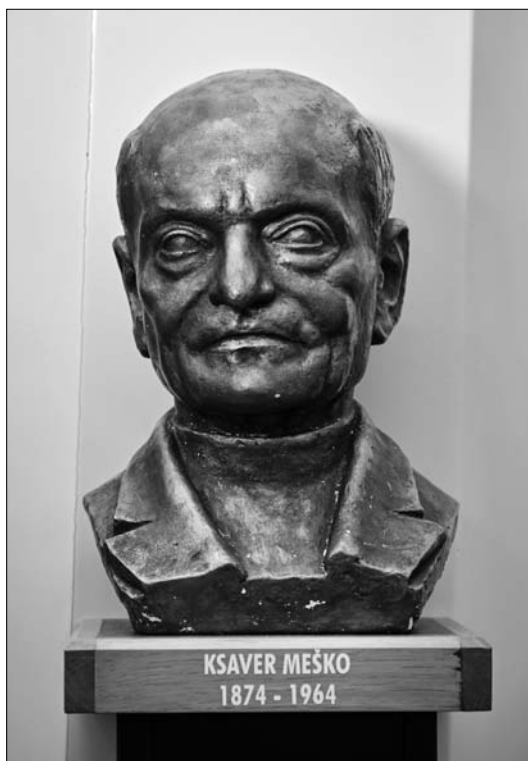
Franc Ksaver Meško

KSAVER

Danes, ko živimo v tehnološki dobi, ko komunikacijska sredstva krajšajo prostorske in časovne razdalje, ko se nam zdi vse mogoče in ko so poenostavljeni vsi vidiki fizičnega življenja, le malo storimo za psihično, mentalno in duhovno življenje. Kar je včasih bila znanstvena fantastika, je danes realnost in enostavno. Pri vsem tem pa ne znamo obvladati depresije, svojih nagonov in jeze, še huje – ne znamo prebuditi svojega duhovnega dela. Franc Ksaver Meško je to obvladal.

Kriza je stalnica današnjega časa. Tisti, ki se ozirajo nazaj, negujejo stare običaje, vrednote, način življenja, so označeni kot 'nazadnjaki'. Tisti, ki gledajo naprej, so označeni kot 'revolucionarji'. Med obojimi se danes bije spor, večni spor, in malo je ljudi, ki bi znali prisluhniti drugi strani ter jo vsaj razumeti, ji iti naproti. Če bi oboje združili, tradicijo in pozitivne spremembe, ter se združili v dobrem, bi bil svet dosti lepši. Franc Ksaver Meško je to znal.

Pisateljev kip v Knjižnici Frana Ksaverja Meška Slovenj Gradec (foto Tomo Jeseničnik)

Kakor danes je tudi včasih bilo, da je Strah velik gospod. Človeka drži v krempljih in ga krotoviči do te mere, da pozabi na sočloveka, da podleže 'samo, da meni nič ne manjka, da imam vse, če molčim in se prilagodim'. Najlažje je zbežati pred vsem in se prepustiti vsakdanji brezbarvnosti. Enostavno je tudi danes biti proti vsemu, kar pomeni – biti za nič. Franc Ksaver Meško je znal, preden je zavračal, sprejeti, preden je zanikal, je vedel in je vedno videl in vedel, da poleg slabega vedno obstaja dobro in pozitivno. On je deloval ZA življenje. On je na človečnost gledal kot na nekaj pozitivnega.

90 let življenja v kateremkoli obdobju s seboj prinaša katastrofe na področju družbe. Franc Ksaver Meško je živel na prelomu stoletja, preživel je prvo in drugo svetovno vojno. Nemalokrat bi ga lahko zajelo malodušje ali fanatizem. Pa ga ni. Nikoli ni obsedel, vedno je zbral moč, znanje, voljo, da je znal dostojno prestatati vse, kar se je znalo zgoditi in se tudi je zgodilo. Znal je živeti in v knjigah je potrjeval, kot je dejal cesar, filozof Mark Avrelij: »Kaj se lahko zgodi človeku, kar ni lastno človeku?«

Franc Ksaver Meško je vedel, da on ni zgolj naključje. Zavedal se je, da je vzročnost, ki izvira iz Boga. Njegova trdna volja mu je v dušo prinesla čutenje ognja nesmrtnega življenja. Prepričana sem, da je spokoj našel prav s pisanjem in ustvarjanjem. Prepričana sem, da so njegove knjige njegova meditacija in predelava videnega, doživetega, slišane in prebranega. Franc Ksaver Meško je znal, znal se je spopasti z življenjem, ki mu je nemalokrat (za)dajalo grde udarce.

Zakaj ljudje trpimo? Zakaj obstaja bolečina? Vsi vemo, da ne obstaja čista sreča kot zaporedje dogodkov in užitkov. Ljudje nemalokrat negujemo bolečino, kljub temu pa ostajamo na njenem površju. Franc Ksaver Meško se je zavedal, da ima bolečina namen, da nas preobrazi, dvigne in ponese korak naprej. On jo je znal preučiti in jo posredovati naprej. Ljudem je v svojih knjigah razkrival, da je bolečina ta, ki jo imamo vsi, in da vsaka

bolečina v sebi nosi nauk, ki ga potrebujemo za svoj razvoj. In ravno bolečina je tista, ki od nas terja, da se ustavimo, razmislimo ter jo sprejmemo kot cesto, ki nas bo pripeljala do nepoznane sreče, do polnosti.

Človeški interesi zmeraj sledijo svojim ciklusom. Včasih na površje priplavata čast in dolžnost in sta najbolj cenjeni, drugič pa to zatamnita hedonizem in materializem. Meško je živel v obeh ciklih, ne samo enkrat. Kakor je meni dano videti in občutiti, je Meško dojel misel iz tibetanskega *Glasu tišine*, ki pravi: »Da bi duša lahko slišala, mora človek, ki je odraz božanskega, postati gluha za grmenje in šepet, za rjojenje slonov in srebrnkasto brenčanje zlate kresnice.«

Zagotovo se je večkrat vprašal, ali je vredno truda. Po mojem mnenju je ugotovil in se odločil, da je največ vredno, da svoje življenje posveti nečemu, kar bo koristno zanj in za druge. Kot duhovnik je na ta način dal smisel svojemu obstoju. Pisanje kot način življenja mu je omogočilo, da je njegov trud viden in spoštovan še po dolgih letih. Je trajen element, ki nikoli ne bo ugasnil.

Le kaj je Meška navdihovalo? Tega zares ne vem. Prepričana pa sem, da je na vsak dan gledal kot na preizkušnjo, pri kateri je uporabljal vse svoje moči. On je v sebi rastle kot močan steber notranjega življenja. Medtem ko je svet okoli njega drvel v pogubo ozkoglednosti in neznanja, je on svetu kazal, da je treba biti drugačen, boljši, jasen in pošten. In to je zagotovo bil tudi del njegovega navdiha.

In nenazadnje – se splača negovati spomin na Meška? Če potegnem črto in razmislim, ugotavljam, da JA. Meškova bukvarna to

Meškova posmrtna maska v Koroškem pokrajinskem Muzeju v Slovenj Gradcu (foto Tomo Jeseničnik)

Kip Frana Ksaverja Meška pri slovenjgraškem župnišču (foto Tomo Jeseničnik)

počne in udejanja z vsako ohranjeno knjigo, ne samo njegovo, z vsemi ohranjenimi knjigami, ki zamenjajo lastnika in so v ponovni uporabi. Pri delu nas kdaj doleti kritika. In odkrito povedano, me je večkrat prizadela. Po dolgem razmišljanju in analiziranju sem ugotovila, da je kritika vedno destruktivna. In problem ni v kritiki kot racionalnem procesu, temveč v ljudeh, ki jih ne vodita razum in zdrava pamet, temveč čustveni in subjektivni impulzi.

In zame se je v Meškovi bukvarni rodilo zaupanje vase, ker sem se naučila, da moram, da bi kaj dosegla, narediti veliko korakov v isto smer.

Slovenj Gradec (natančneje nekateri njegovi občani) se zaveda veličine Franca Ksaverja Meška. Njegovo ime, kip, ustanove, ki se imenujejo po njem, srečujemo na vsakem koraku. Vsakič me zaboli, ko grem od gimnazije do Meškove bukvarne, ko vidim njegov in Sokličev kip, ki nemočno kukata izza parkiranih avtomobilov ... nekateri parkirajo celo vzvratno, da izpušni plini ... Oh, kakšna simbolika. Kdor ne ceni preteklosti, si ne kuje lepe prihodnosti.

Zuhra Horvat

MEŠKO

Meškove Sele in Seljani

KSAVER

Franc Ksaver Meško je na Selah preživel skoraj 40 let in spomini nanj so še vedno živi. Spominjajo se ga še nekateri domačini, ki zgodbe in pričevanja o njem prenašajo mlajšim generacijam preko ustnega izročila. V župnišču na Selah, kjer je Meško prebival, je skromno urejena manjša spominska soba. Po Mešku se na Selah že od leta 1964 imenuje tudi moški pevski zbor, krajani Sel in Vrh pa so leta 2001 uredili in označili *Meškovo pohodniško pot*, ki povezuje oba zaselka, cerkvi sv. Roka in sv. Neže, poti, ki jih je Meško sam velikokrat prehodil.

Župnišče na Selah

Prvotno so bile Sele podružnica Kotelj, leta 1785 so postale duhovnija, leta 1891 župnija. Vaščani so se v 18. stoletju vztrajno zavzemali, da bi imeli svojega duhovnika. S prošnjami so se obračali na samega cesarja: za prvega kurata Valentina Terbouška (1788–1789) so med letoma 1988 in 1989 zgradili župnišče. V teh prostorih je bila v 19. stoletju tudi prva šola na Selah, sicer pa je bilo tu ves čas prebivališče župnikov, ki so službovali v bližnji cerkvi sv. Roka.¹ Med njimi je kraj najbolj zaznamoval Franc Ksaver Meško, v njegov spomin sta na župnišču nameščeni spominski tabli.

Župnišče je danes že dodobra načel zob časa, zato je potrebno obnove. Kljub vsemu pa še vedno služi potrebam župnije; za verouk, vaje cerkvenega pevskega zbora, občasno ga za svoje aktivnosti koristijo skavti.

V župnišču na Selah je ostalo nekaj (predvsem) nabožnih predmetov iz časa Franca Ksaverja Meška, ki so razstavljeni v posebni *Meškovi sobi*, ki si jo lahko obiskovalci ob predhodni najavi pri ključarju cerkve sv. Roka ogledajo.

Meškova pot

Meškova pot, ki se začne in konča pri cerkvi sv. Roka, poteka po gozdnih poteh, ki jih je Meško velikokrat prehodil. S 14 kilome-

Meškov grob na pokopališču pri sv. Roku na Selah (foto Tomo Jeseničnik)

trov dolžine je pot primerna za rekreativne ljubitelje hoje, ki si želijo doživeti Meškovo dediščino v naravnem okolju, ki ga je imel tako rad. Pot poteka po pobočjih Sel in Vrh, kjer je Meško preživel večino svojega življenja. Posebno doživetje na Meškovi poti predstavlja tradicionalni nočni pohod, organiziran ob prvi polni luni, ki je letos (že 23. leto zapored) potekal 27. januarja. Organizator, *Turistično društvo Murn*, s tem pohodom še dodatno poudarja pomen Meškove poti in njene vloge pri ohranjanju spomina na izjemnega duhovnika in pisatelja.

Meškovo leto na Selah

Letos se bodo ob 150. obletnici rojstva in 60. obletnici smrti na Selah še posebej spominjali duhovnika in pisatelja Franca Ksaverja Meška, ki je neizbrisno zaznamoval naše kraje, in oba jubileja počastili z nekaj dogodki. Tako bo v aprilu koncert *Moškega pevskega zbora Ksaver Meško*, ki prav tako praznuje 60-letnico obstoja in je najstarejši še delujoči pevski zbor v občini, oktobra bodo v goste povabili pevske zборе iz župnij, kjer je Meško služboval, preden se je ustalil na Selah. Na koncertu se bodo predstavili z uglasbenimi pesmimi, za katere je Meško napisal besedila. V oktobru si bo v selskem župnišču moč ogledati priložnostno razstavo v *Meškovi sobi*, dopolnjeno z nekaterimi predmeti iz *Knjižnice Ksaverja Meška Slovenj Gradec*.

Marija Lah

¹ Vir: Zapis Ivana Laha.

Meškova zapuščina v Koroškem pokrajinskem muzeju

Kulturni utrip Mislinjske doline sta v prvi polovici 20. stoletja močno zaznamovala duhovnika Franc Ksaver Meško (1874–1964) in Jakob Soklič (1893–1972), vidnejši osebnosti slovenjgraške polpretekle zgodovine. Svojo duhovniško pot sta, sicer v zamiku dveh desetletij, oba pričela v zahtevnem času in prostoru, prvi na Koroškem, drugi na Primorskem, območjih naše dežele, ki sta med prvo svetovno vojno najbolj utrpeli odtujitev domovine in poseg v slovensko besedo ter narodovo identiteto. Nemara pa je ravno vsakokratni *genius loci* vplival na njuno trdno držo in toliko večjo kljubovalnost, ki se je svobodneje odražala na področjih njunega posvetnega udejstvovanja. *Koroški pokrajinski muzej* je ponosen skrbnik njune bogate zapuščine, Sokličeve zbirke starin in umetnin z Meškovo knjižnico ter *Spominske sobe Franca Ksaverja Meška*.

Ko je Soklič leta 1933 postal novi slovenjgraški župnik, je bil Meško v kraju in okolici prisoten že dobro desetletje, med imeni slovenskega slovstva pa prepoznavna osebnost. Zato je Soklič že kmalu po prihodu na Koroško pričel zbirati vse, kar se je nanašalo na Meškovo življenje in pisateljevanje, kot prepoznaven in zavzeti kulturni delavec pa posledično opravljal tudi pomembno vlogo pisateljevega posrednika z zainteresirano javnostjo. O tem priča korespondenca z literarnim zgodovinarjem in prevajalcem Viktorjem Smolejem, sicer urednikom Meškovih *Izbranih del* (*Mohorjeva družba*, Celje, 1954–1960), ki se je po Meškovi smrti med drugim posebej zavzel za čimprejšnjo ureditev njemu posvečene spominske sobe. Soklič ji je namenil prostor ob svojem muzeju v župnišču, prav tam, kjer se je od priljubljenega selskega duhovnika in pisatelja po smrti poslavljala množica ljudi. S priložnostno slovesnostjo so spominsko sobo odprli 31. oktobra 1965, častni govornik Viktor Smolej pa je ob tej priložnosti zapisal: »Gradivo, kolikor ga zdaj kaže Meškova spominska soba v Sokličevem muzeju v Slovenjem Gradcu, dobro ilustrira njegovo

Viktor Smolej in Jakob Soklič ob odprtju *Meškove spominske sobe* v Sokličevem muzeju 31. oktobra 1965. (foto Sokličev arhiv, Koroški pokrajinski muzej)

življenje in delo in je nadvse zanimivo za spoznanje njegove človeške podobe, njegovih življenjskih poti in njegovega pisateljskega dela.« (Čuk S., *Ognjišče* 2014, 2, str. 58).

Poleg raznih umetniških del in fotografij krajev, v katerih je pisatelj živel in deloval, so bila v postavitve vključena tudi njegova književna dela, gradivo o njihovi likovni opremi, razstavljene so bile fotokopije naslovnih strani številnih prevodov pisateljevih del, pomemben delež pa je predstavljala Meškova korespondenca. Večji del le-te je pisatelj že pred drugo svetovno vojno odstopil mariborskemu *pokrajinskemu arhivu*, precej pa se je ohranilo v župnišču na Selah. Posthumno je Soklič od Meška podedoval tudi bogato knjižno gradivo, ki je s 4000 eno-

Prvotna zasnova *Meškove spominske sobe* se je v veliki meri ohranila vse do danes. (foto Sokličev arhiv, KPM)

MEŠKO

tami pomembno dopolnilo njegovo lastno, med vojno v veliki večini uničeno knjižnico. Spominsko sobo so dopolnjevali Meškovi osebni predmeti, pisalna miza, zlata mašniška palica, znamenita surka (Mešku pomembno slovansko narodno oblačilo), sprehajalna palica, razna cerkvena in posvetna odlikovanja. Soklič je kot ljubiteljski umetnostni zgodovinar in zbiratelj del sodobne likovne umetnosti spodbujal umetnike, da so ovekovečili Meškovo podobo. Tako se v spominski sobi na starejših posnetkih nahajajo tudi doprsni portret akademskega kiparja in restavratorja Franceta Kokalja iz leta 1960 ter Meškovi posmrtni maski kiparja Radeta Nikolića.

Meškov slikani portret, delo koroškega akademskega slikarja Petra Markovića, ki ga v spominski sobi hranimo še danes, je nastal leta 1910 in ga na zgodnjih fotografijah v ambientu spominske sobe ni zaznati, je pa dokumentiran na priložnostni razstavi v pisateljevi rojstni hiši v Ključarovcih ob odkritju spominske plošče oktobra 1968.

Meškova spominska soba v mestnem župnišču, kjer je od leta 1937 deloval *Sokličev muzej*, je desetletja pomenila osrednji monument temu velikemu pisatelju, priljubljenemu duhovniku in neutrudnemu narodnemu delavcu. Prvo večjo spremembo je doživela v jubilejnem letu 2004, ko so jo posodobili kustosi *Koroškega pokrajinskega muzeja*, drugo leta 2013 s premikom v prostore omenjenega muzeja.

Ali gre zgolj za naključje ali pomenljivo dejanje, se tega leta na tnalu javnosti in muzejske stroke pojavi tudi vprašanje nove lokacije obsežne Sokličeve zbirke. Medtem ko je slednja pomenila nenadno premestitev in velik logistični zalogaj ter angažma strokovnih služb, se je umestitev *Meškove spominske sobe*, v takrat prenovljene muzejske prostore, snovala načrtno. Nova postavitev spominske sobe, ki sta jo zasnovala kustosinja Simona Javornik Ristič in arhitekt Edi Koraca, je ostala ambientalna in zajema veliko večino predmetov prvotne ureditve, pri čemer je večji poudarek na njihovi strokovni, muzeološki prezentaciji.

Posebej izpostavljeni so Meškovi osebni predmeti, ob omenjenima surki in sprehajalni palici še pisateljeva torba, očala, pisala in

Priložnostna razstava, urejena v Meškovi rojstni hiši v Ključarovcih, ob odkritju spominske plošče leta 1968. (foto Sokličev arhiv, KPM)

rokopisi ter odlikovanja, ki jih je Meško prejel že za časa svojega življenja. Najstarejše med njimi je imenovanje za častnega člana *Ormoške* čitalnice, ki so jo Mešku rojaki namenili ob štiridesetletnici čitalnice leta 1908, sledita priznanji iz leta 1924 za častnega meščana ter prvega častnega člana *Narodne čitalnice* v Slovenj Gradcu, obe delo slovenskega slikarja Maksima Gasparija, ter plaketa za častnega člana *Kluba koroških Slovencev* in imenovanje papeža Pija XI. za monsignorja, oboje iz leta 1934, štiri leta zatem, ko so nekdanjo Cerkevno ulico ob župnijski cerkvi preimenovali v Meškovo ulico.

Spominsko sobo dopolnjujejo tudi likovna dela. Ob omenjenem Markovičem portretu Meška v tehniki olja na platnu še fotografski portret neznanega avtorja, jedkanica angleške grafičarke, slikarke in ilustratorke Nore Lavrin iz leta 1930, risani portret priznanega slikarja in grafika Božidarja Jakca iz leta 1961 ter posmrtni maski in dopasni portret iz patiniranega mavca. Slednjega je v bronasti izvedbi z namero za umestitev v urbani ambient ob Meškovem jubilejnem letu 1984 zasnoval kipar Rade Nikolić, dve desetletji poprej tudi

MEŠKO

Posodobljena *Meškova spominska soba* v jubilejnem letu 2004
(foto Tomo Jeseničnik, arhiv KPM)

avtor Meškove posmrtna maske. Avtorstvo le-te ni toliko vprašljivo kot različne zgodbe v povezavi z odvzemom odlitka, ki mu je botrovala že sama časovna omejitev treh dni, od smrti v slovenjgraški bolnišnici 11. januarja do slovesa 15. januarja na pokopališču ob župnijski cerkvi sv. Roka na Selah. Od prigod, ki naj bi se po pričanju dolgoletnega ravnatelja slovenjgraškega *Umetnostnega paviljona* Karla Pečka zgodile med preno-

som maske (kalupa?) s Sel do izdelave maske in števila odlitkov, pa tudi avtorstva, se je v desetletjih spletlo več anekdot. Za verodostojnost le-teh bo, podobno kot za avtorstvo likovne opreme Meškovih literarnih del, potrebna natančnejša raziskava.

Meškovo zapuščino v muzejski zbirki dopolnjuje že omenjeni korespondenčno-fotografski arhiv, ki ga je hranil v predalih svoje pisalne mize, ob tem pa se je ohranila

Ambientalna ureditev *Meškove spominske sobe* v *Koroškem pokrajinskem muzeju* je na ogled od leta 2013. (foto Tomo Jeseničnik, arhiv KPM)

V spominski sobi so na ogled tudi cerkvena in posvetna odlikovanja. (foto Tomo Jeseničnik, arhiv KPM)

tudi zanimiva portretna fotografija Meška v arabskem moškem oblačilu, ki je nastala ob udeležbi na vseslovenskem romanju v Sveto deželo leta 1910.

Našteta materialna zapuščina in Sokličev angažma za ohranitev spomina na življenje in delo starejšega stanovskega kolega, s

katerim sta pomembno soustvarjala zgodovino tega „mesteca med gorami“, je le delček bogate Meškove literarne zapuščine in pomembna dopolnitev tiste, ki jo hranijo v njegovi rodni Prlekiji.

Aleksandra Čas

Med likovnimi deli v spominski sobi je tudi Jakčev portret iz leta 1961 z dodano Meškovo signaturo. (foto Tomo Jeseničnik, arhiv KPM)

Franc Ksaver Meško v arabskem moškem oblačilu ob vseslovenskem romanju v Sveto deželo leta 1910. (foto Sokličev arhiv, KPM)

Od odličnega spoštovanja do pozabe

Zakaj Ksaver Meško ne velja za največjega slovenskega pisatelja?

»Zakaj je Cankar tako majčken? vprašam jaz.

Zakaj skače, zakaj je tako skuštran, zakaj si z rokami maši ušesa?

Zato, ker zraven njega stoji pisatelj Ksaver Meško, njega so sodobniki mnogo bolj cenili. Torej je Cankar v primerjavi z njim majčken. Meško je veliko, res veliko pisal o ljubezni do domovine in o moralni čistosti v ljubezni do ženske. Ampak Cankar je menil, da je to eno samo čevkanje, Meška je označil za 'solznomeškobnega vzdihovalca', ki svoji domovini 'kadi v lice sladke dišave, da jo skele uboge oči'. Na moji karikaturi Meško recitira z velike role toaletnega papirja, na ta način sem hotel povedati, da ga Cankar ne more več poslušati, zato od nestrpnosti poskakuje in si maši ušesa.»

(Kralj, 2023, 174–175)

Te besede je slavnemu slikarju in karikaturistu Hinku Smrekarju v usta položil Lado Kralj v romanu, nagrajenem s kresnikom, *Ne bom se več drsal na bajerju*. Besede je Kralj povzel iz Cankarjevega eseja *Bela krizantema*, objavljenega leta 1910; karikatura, na kateri je Meško upodobljen v svoji nepogrešljivi surki, pa je datirana v leto 1913, torej v čas Meškovega najbolj ustvarjalnega obdobja. Izvirni kontekst v *Beli krizantemi* je sicer drugačen: Cankar namreč v njem ne osebno napada Meška, temveč namiguje na njegovo preveč idealizirano, nerealno podobo o domovini, medtem ko jo on sam ljubi v celoti, skupaj z njenimi očitnimi družbenimi odkloni vred. Pač, treba je vendarle priznati, da je obstajal nekakšen prepad med razgrajaškim strašnim otrokom slovenske literarne scene na eni strani ter umirjenim, pragmatičnim duhovnikom na drugi.

MEŠKO

Hinko Smrekar: Slovenski literati, 1913. Od leve proti desni: Franc Ksaver Meško, Janez Trdina, Fran Saleški Finžgar, Ivan Cankar, Vladimir Levstik, Ivan Tavčar, Fran Levec, Etbín Kristan, Anton Aškerc, Zofka Kveder, Fran Govekar, Milan Pugelj, Oton Župančič in Cvetko Golar. (Vir: Kamra.si)

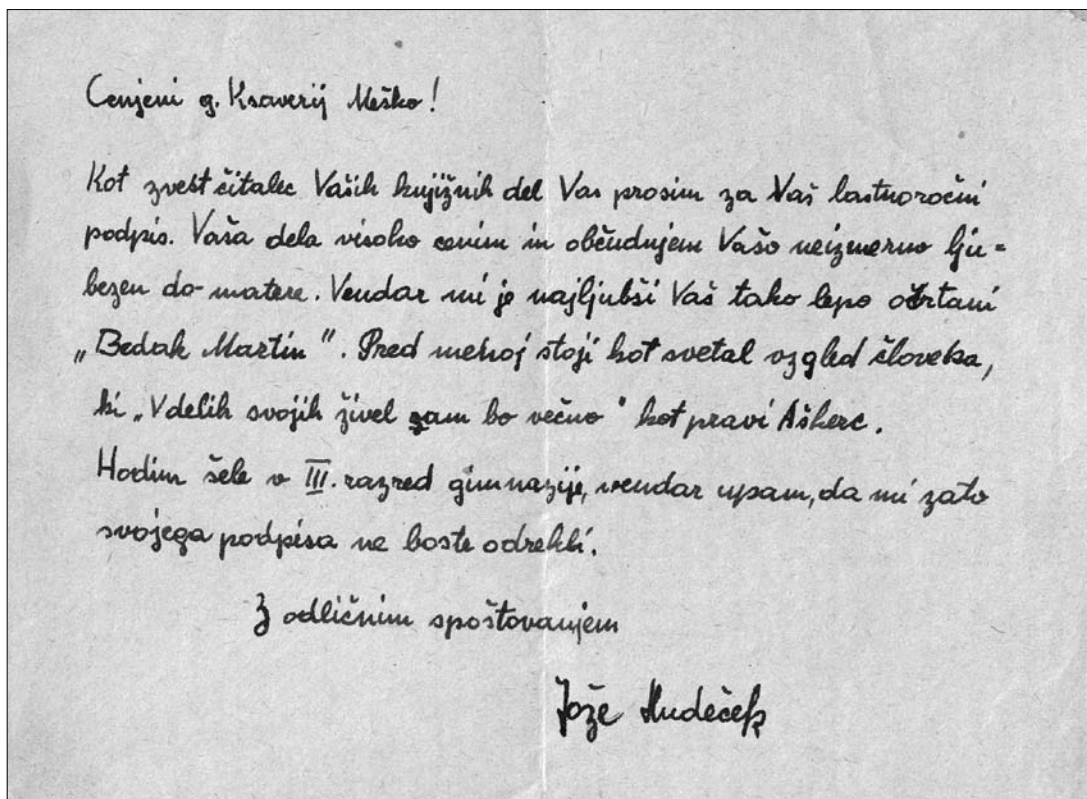
V omenjenem romanu Lada Kralja gre sicer za preplet resničnih in izmišljenih literarnih junakov, a v oči bode trditev, da je Meško v tistem času bil bolj cenjen od Cankarja. Odstavek me je zato napeljal na razmislek o Mešku ter njegovi vlogi v razvoju slovenske sodobne književnosti ter na njegov status v današnjem času. Ob prebiranju člankov in literature iz prve polovice 20. stoletja je bil namreč pogosto omenjen v isti sapi z našimi najbolj znamenitimi literati tega obdobja. Vsekakor je bil med bralci zelo priljubljen, dovolj zgovorno pa je tudi dejstvo, da je bil vse do šestdesetih let 20. stoletja poleg Cankarja najbolj prevajan slovenski pisatelj.

Možno je, da gre zgolj za moj subjektivni občutek in morebiti lahko upravičeno oporekate, da Meško še zdaleč ni pozabljen, a vseeno se ne morem znebiti občutka, da ga danes izven Koroške in Prekije pozna precej malo ljudi, predvsem tistih mlajših. Med izjeme sodijo poleg (vsaj nekaterih) domačinov predvsem študentje književnosti ali teologije, ki ga spoznajo po študijski dolžnosti. Pa še to bolj zato, ker je 'naš', kot pa zaradi njegove vsesplošne prepoznavnosti, vsekakor pa

ni zapisan v literarnem kanonu, kot nekateri ostali težkokategorniki tistega časa.

Tudi sam sem kot pripadnik mlajše do srednje generacije podlegel tej amneziji. V šoli smo v devetdesetih letih le za vzorec prebrali kakšno črtico in po pravici priznam, da so se me njegova dela kar nekako izogibala vse do zrele dobe. Pravzaprav imam srečo, da se knjižnica imenuje po njem, sicer bi njegov opus zlahka spolzel mimo mene, s tem pa bi bil prikrajšan za marsikatero zanimivost iz življenja našega sokrajana ter za celo goro kvalitetne literature, ki si zasluži, da jo spet nekoliko aktualiziramo. Ob tem pa se je potrebno zavedati, da je glavnina njegovega dela vendarle stara dobro stoletje in zahteva vsaj osnovno zgodovinsko umestitev, preden se je lotimo.

Ksaver Meško ima za sabo razgibano in pestro življenjsko pot, ki je dobro dokumentirana. Njegov najpomembnejši prispevek se je odvijal prav na začetku 20. stoletja, v obdobju pred prvo svetovno vojno, čeprav je ostal pisateljsko aktiven vse življenje. Ko je po turbulentnem obdobju koroškega plebiscita, med katerim je za las ušel smrti, našel svoj dom na

Pismo dijaka Jožeta Hudečka, v katerem pisatelja prosi za avtogram.¹
(Vir: Pokrajinski arhiv Maribor. Signatura: SI_PAM/1597/009/038_00001)

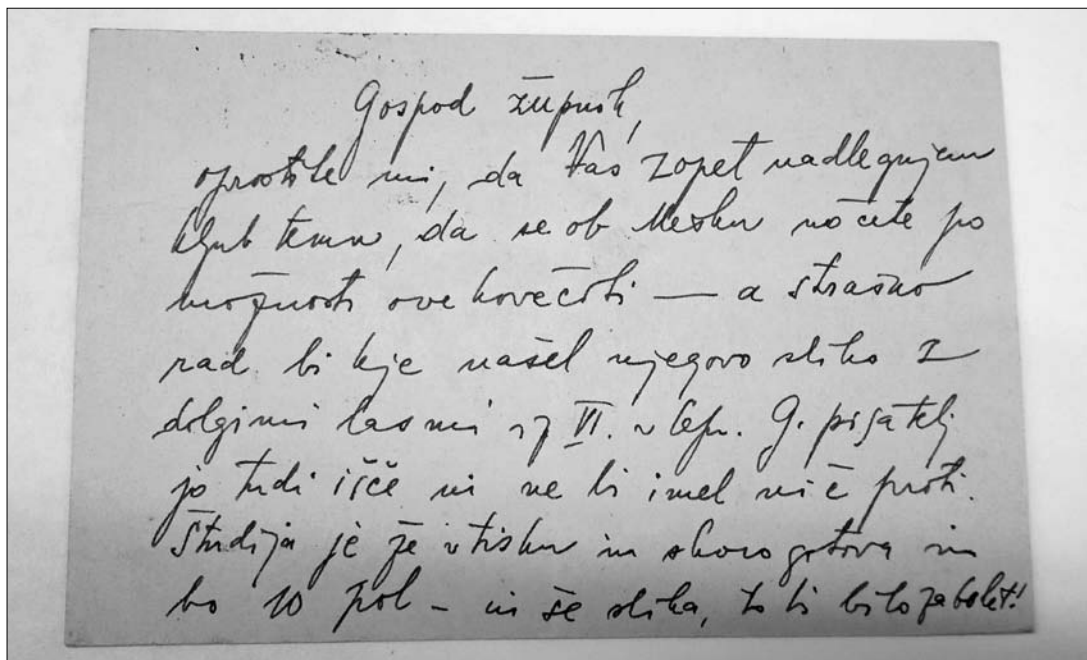

MEŠKO

2

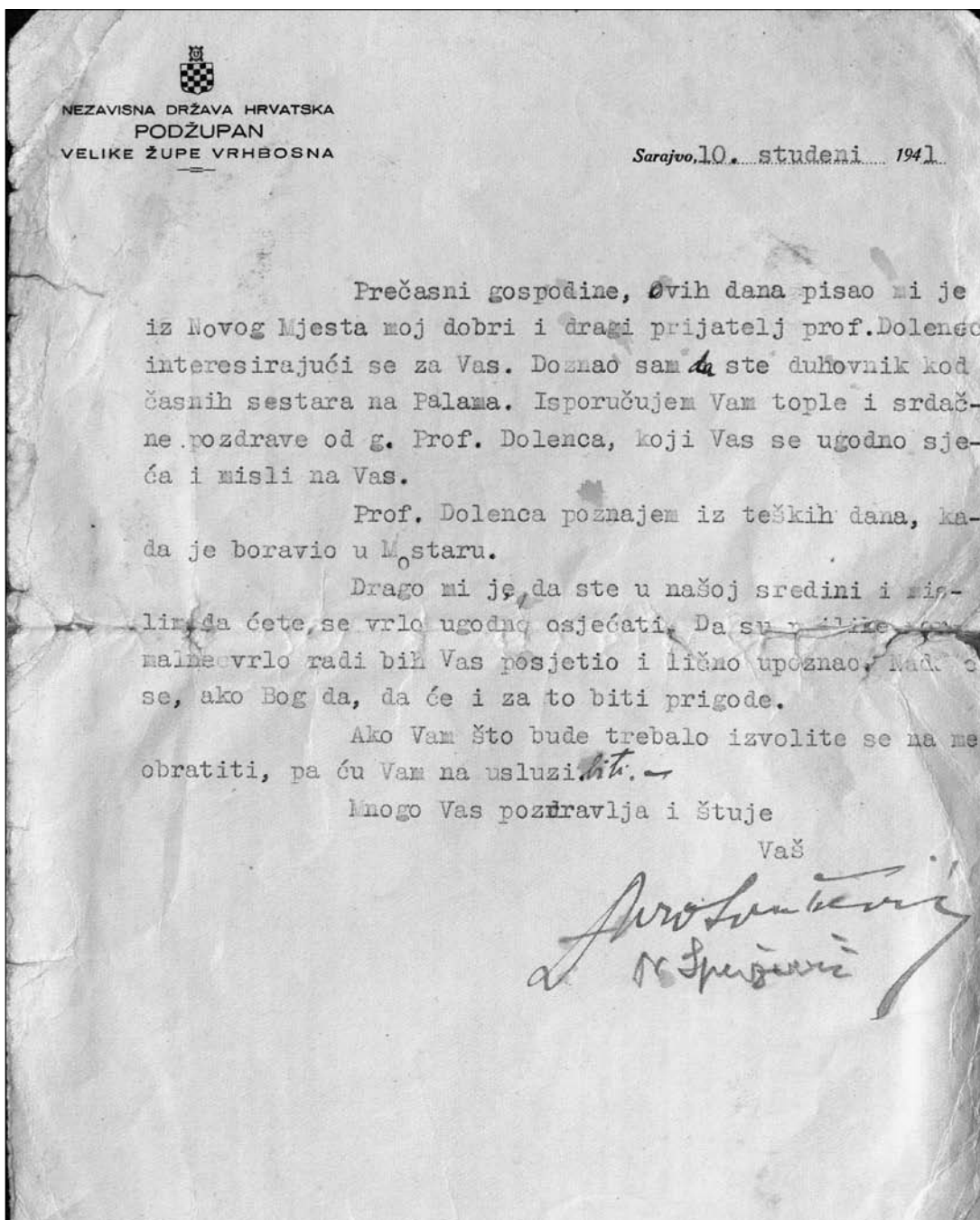
Dopisnica župniku na Polenšaku pri Ptujju glede fotografije Meška z dolgimi lasmi²
(Vir: Pokrajinski arhiv Maribor. Signatura: SI_PAM/1597/016/024_00011)

3

Dopisnica Mešku, v kateri Oven obupuje nad fotografijo³.
(Vir: Pokrajinski arhiv Maribor. Signatura: SI_PAM/1597/016/024_00012)

Anton Oven je bil publicist, literarni zgodovinar, urednik in prešernoslovec. Z Meškom je stopil v stik, ko je pisal knjigo o njem, ostal pa je v kontaktu z njim tudi kasneje. V pismih mu je na zelo zanimiv poročal o politični situaciji doma in v svetu, zaradi svojih naprednih idej pa so ga označevali za komunista in ga pogosto kazensko premeščali na druga delovna mesta. Izdajal je nacionalistični časopis Mrtva straža, med vojno pa se je skrival v Belo krajino, kjer je bil v stikih s četniki in OF in se ukvarjal z bodočimi mejami Slovenije. Leta 1942 je prišel v spor s partizani, zato so ga ti ugrabili, mučili in usmrtili.

Pismo podžupana velike župe Vrhbosna Franu Ksaverju Mešku⁴
 (Vir: Pokrajinski arhiv Maribor. Signatura: SI_PAM/1597/017/040_0000)

Selah, je bil pravzaprav že starosta slovenske književnosti, univerzalno spoštovan in priljubljen, o čemer pričajo številni častni nazivi, pisma bralcev ter številne prireditve po slovenskih krajih v čast njegovim okroglim jubilejem. Že leta 1933 pod geslom *Meško, Franc Ksaver v Slovenskem biografskem leksikonu* najdemo precej zajetno vsebino, leto kasneje pa je izšla knjiga o Meškovem življenju in ustvarjanju, ki jo je napisal profesor Anton

Oven, tudi sam nadvse zanimiv karakter.

Kot lahko izvemo iz raznih brošur, nastalih ob okroglih obletnicah, ter dokumentarnega filma *Tihi večeri* o njegovem življenju, je najbolj pogosto uporabljena beseda, ki opiše Meškov značaj, življenjsko držo in tudi njegov literarni slog: 'mehkoba'. Šlo je celo tako daleč, da se je za slog, poln mehkobe in topline, uveljavil literarni pojem 'meškovstvo'. To brez dvoma velja vsaj za drugo polovico

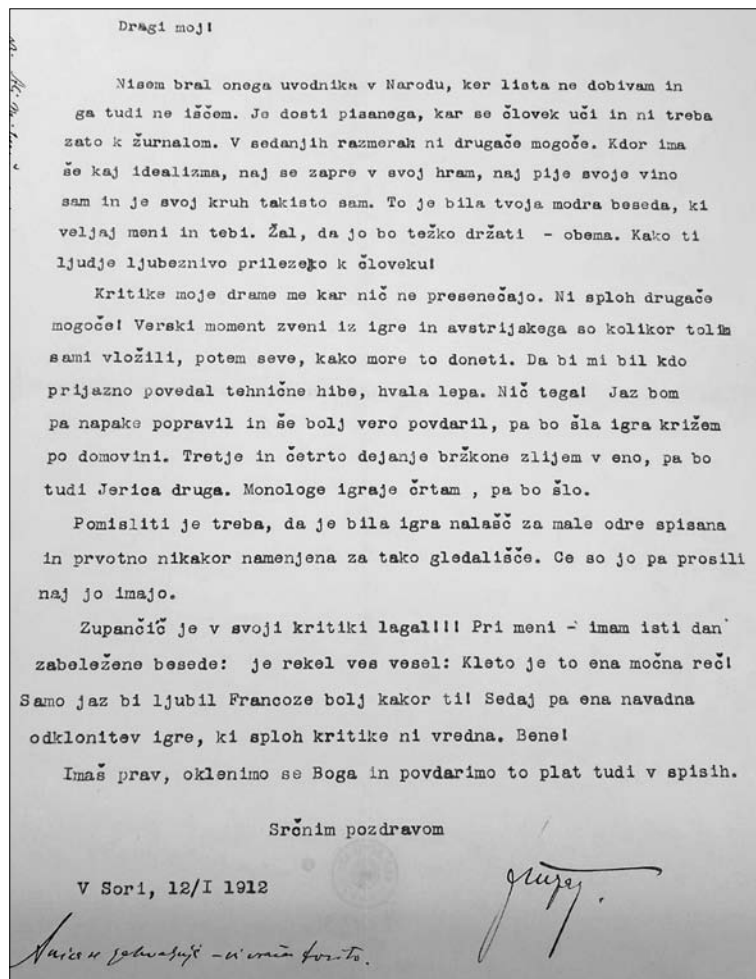
4

*Sedemnajstletni gimnazijec Franc Ksaver Meško
(Vir: Kamra.si)*

Profesor Oven se je zelo trudil, da bi našel fotografijo Meška z dolgimi lasmi, ki jo je želel objaviti v biografiji, a mu to do izdaje ni uspelo.

njegovega življenja, ki bi jo preživel relativno mirno, če se mu ne bi zgodila druga svetovna vojna ter izgon v Bosno in Srbijo. Sam je v pripovedi *Po Jurčičevih stopinjah*, objavljeni v zbirki *Požgana Radovna in druge zgodbe*, opisal, kako je v četniškem ujetništvu nekajkrat le za las odnesel glavo. Bil je priča smrti drinskih mučenk, a kljub izredno trdim razmeram je tudi tam pogosto bil prepoznan kot pomemben pisatelj, kar mu je večkrat vsaj nekoliko olajšalo situacijo, če ne celo neposredno rešilo življenja, kot na primer dejstvo, da ga je med četniki prepoznal slovenski učitelj Milko in se osebno zavzel zanj, topel sprejem pa ga je ob prihodu v Bosno čakal tudi s strani oblasti.

A vrnimo se k njegovi mladosti, ki je bila v celoti gledano še bolj nemirna. Kot je znano, se za duhovniški poklic ni odločil zaradi pritiska staršev ali družbe, temveč popolnoma sam po temeljitem premisleku. Njegova pisateljska žilica je priplavala na površje že konec 19. stoletja, med šolanjem na gimnazijah v Celju in na Ptujju ter kasneje med študijem v Mariboru in Celovcu, najprej v obliki

*Pismo Frana Saleškega Finžgarja,⁵ 12. 1. 1912
(Vir: Pokrajinski arhiv Maribor. Signatura:
SI_PAM/1597/007/010_00032)*

5

pesmi, kasneje pa s prozo, ki je pustila veliko pomembnejši pečat.

Medtem ko je o Mešku ter njegovem pregovornem mehkem značaju veliko osebnih pričevanj iz njegovega kasnejšega življenjskega obdobja, pa me je zelo zanimalo, kdo je bil mladi Meško, ki se je z žarom loteval tematike nacionalnega vprašanja, ljubezni in socialnih krivic. Kakšen človek je bil v resnici? Zaradi večje časovne odmaknjenosti podatki o zgodnejšem obdobju na prelomu stoletja niso vedno na dosegu roke, zato sem se zatekel v Pokrajinski arhiv Maribor, ki hrani njegovo izredno obsežno pisemsko korespondenco, v pomoč pa so bili tudi časopisni članki, ki so danes na srečo večinoma digitalizirani ter javno dostopni. Iz njih je mogoče med vrsticami razbrati marsikaj, med drugim tudi, kakšen karakter je bil pa tudi kako so ga v resnici videli sodobniki.

To je velika misel, misel, prosim, te rabi.
 Predragi!
 Naj dodam k svoji čestitki
 še par besed.
 Čestital sem vam natavil gata,
 ker vas je Terseglar razžugal.
 Naj vam bo v zadovoljstvo, da
 je igra uspela in pri veliki
 večini pustila najboljše utis.
 Poleg mene pa baltovna so
 redeli pro furgo in klanj.
 ve gospodiču in videl sem
 maribor mestro slo -
 Tudi kakih igri potrebno.

jeno, glasi mladina, zdi
 se mi, da ste hoteli glasi
 - mlada ma zapaliti ogenj
 sodobnjuba ter osmešiti
 Cankarja, kateremu je raj
 doljubija - klaviranski in
 praja -
 Terseglar bi vas pa razžugal,
 če bi tudi še tako klavir
 igra spisal, da je bil to
 namen njegov. On bi bil pridig
 vil privedi svoj plena gram.
 Tudi meni je zaprt predale -
 'Slavom', pa se ne bom

Stanovski kolega Ivan Baloh je v pismu 24. 11. 1908 prepričan, da je hotel Meško s svojo igro zlasti "v mlada srca razpaliti ogenj domoljubja ter osmešiti Cankarja". Terseglovova kritika bi bila pa tako ali tako vedno slaba, tudi če bi Meško kakšno klasično igro napisal.⁶

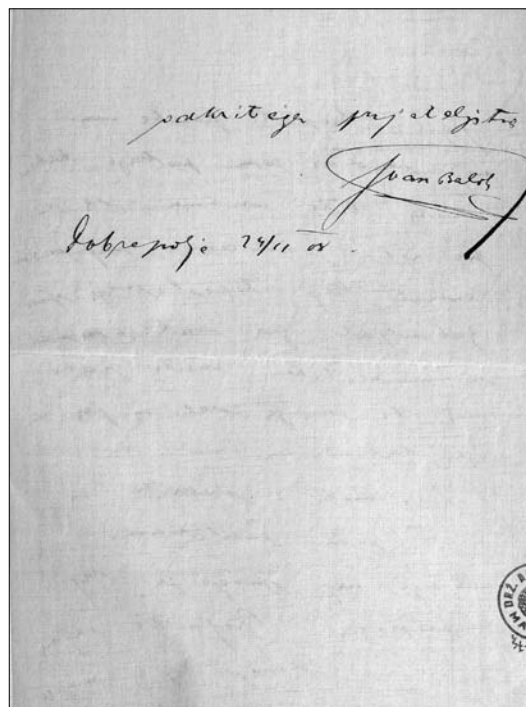
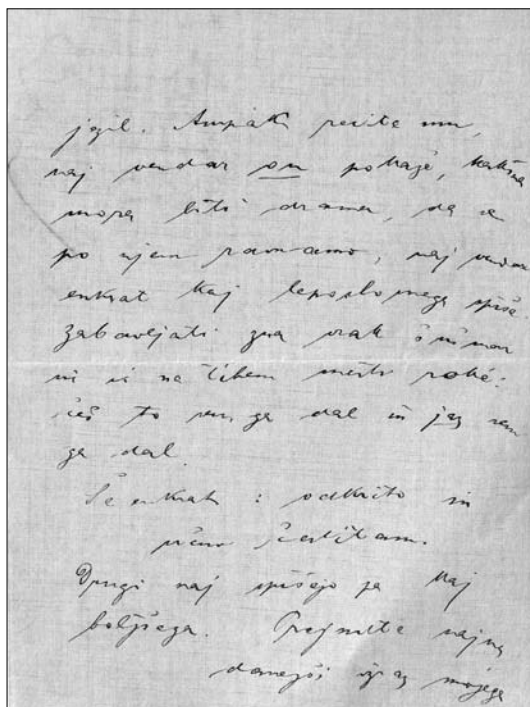
(Vir: Pokrajinski arhiv Maribor. Signatura: SI_PAM/1597/002/006_00003)

Meškovih del ne gre jemati izven časovnega okvirja, v katerem so nastala. Pred očmi moramo imeti dejstvo, da je to čas izrazitih nacionalnih napetosti, ko so se že kazale resne razpoke v cesarstvu. Nacionalna zavest, ki je poprej bila v domeni intelektualcev, se je vse bolj širila med vse sloje prebivalstva in počasi nadomeščala deželno pripadnost ter katoliško vero kot pglavilni identiteti posameznika. To je tudi čas nastajanja novih političnih usmeritev med Slovenci ter nastajanja političnih strank, med katerimi so se bili hudi boji, vse to pa je močno vplivalo na založništvo, literaturo ter literarno kritiko, kjer so si nasprotni tabori zelo zavzeto metali polena pod noge, kot je Cankar potožil ravno v prej omenjeni *Beli krizantemi*. V tej luči je potrebno videti Meškov patriotizem in ljubezen do domovine, ko je nacionalizem postal vse bolj agresiven, mednacionalne provokacije ter borba za prepoznanje Slovencev kot naroda pa vsakdanja realnost. Skozi to prizmo je v njegovih besedilih tako precej manj sentimentalne solzavosti, precej več pa revolucionarnega naboja, kot se morda zdi na prvi pogled, če bi stvari presojali z današnjimi standardi. Tudi Meško je bil predvsem

otrok svojega časa in se ni mogel vedno izogniti polemikam z nasprotniki, a mu je ob tem vedno uspelo ohraniti trezen, spravljen ton, po kakršnem je bil znan vse življenje.

Kombinacija poklica duhovnika in pisatelja v tistem času ni bila redka. Meško se je spominjal, kako je v teh letih načrtno iskal farno, ki bi mu omogočala čim več prostega časa za razmišljanje, sprehode in pisanje. Dobrodošla je bila tudi podpora ostalih, že izkušenih stanovskih kolegov, na primer Antona Aškerca, ki je mlademu Mešku v pismih - bodisi povabljen ali pa tudi ne - delil karijerne nasvete. Ter seveda podpora katoliških časopisov in založb.

Po drugi strani pa se je Meško znašel med dvema ognjema. Če so liberalci in socialisti Mešku očitali preveč idealizirano podobo domovine in premalo ostrine pri opisovanju družbenih konfliktov, pa so mu nasprotno katoliški konservativci očitali, da je v njegovih tekstih premalo katoliške ideologije in simbolike. Prijatelj Finžgar mu je v enem od pisem dobesedno napisal: »Klerikalcev ne upoštevajte in ne silite med nje, ker vas ne marajo.« Da, tudi duhovniki, vsaj tisti bolj razsvetljeni,

MEŠKO

6

so radi posegali po besedi klerikalec kot slabšalnem izrazu.

Prav pisemska korespondenca s Franom Saleškim Finžgarjem je med bolj zgovornimi in obsežnimi v arhivu. Finžgar in Meško sta bila praktično enakih let in dočakala skoraj enako starost, prijateljstvo pa je trajalo vse življenje. Tako lahko spremljamo, kako sta v najbolj ustvarjalnem obdobju zelo iskreno in brez olepševanj komentirala, hvalila in kritizirala rokopise drug drugega ter večkrat spraševala za mnenja in predlagala izboljšave.

Zelo zanimivo je spremljati postopke ustvarjanja nekaterih naših največjih literarnih del. Nikoli namreč ni šlo samo za navdih, jezikovno nadarjenost in pisateljski talent. Prisotnega je bilo ogromno pravega obrtniškega dela in znanja. Tako je tudi Meško pogosto dajal smernice in kritično ocenjeval dela drugih avtorjev, pa tudi sprejemal in upošteval kritike svojih del. Še posebej neposredno sta sodelovala prav s Finžgarjem, kjer je eden ali drugi kar neposredno pokazal, kje bi se dalo besedilo izboljšati: »Ta del je dober, zelo pritegne, zadnji trije odstavki pa so mlačni in nepotrebni, ne vem, kaj si želel

z njimi. Tukaj bi lahko uporabil nekoliko več krščanskih motivov, tam pa nekoliko manj.« Glede tega je bil Meško popolnoma luciden in ob kritikah njegovih del ni nikoli zaznati niti kančka užaljenega ega, ampak nasprotno: vedno se je trudil, da bi končni izdelek bil kar najboljši in da bi dosegel kar največji krog bralcev, pri tem pa ni v želji po ugajanju nikoli zatajil svojih iskrenih motivov ali izvirnega koncepta.

Pozornejšemu očesu ne uide tudi dejstvo, da je bil eden od pionirjev proze za mladino, saj se s to zvrstjo takrat ni namensko ukvarjal praktično nihče. To je opazil tudi Ivo Zorman v spremni besedi k Vandotovi knjigi *Daleč od Prisanka*: »Na začetku tega stoletja smo se lahko pohvalili z bogato bero mladinskih pesmi, ki jih je ustvarila vrsta pesnikov od Levstika do Župančiča, kar je bilo v prozi, pa je razen Meškovih lirično vzgojnih zgodb komaj vredno omembe. Šele Josip Vandot nam je s *Kekcem brez vsiljivega moraliziranja* predstavil sodobnejši lik mladinskega junaka, sledila pa sta mu *Bevkov Tatič* in *Seliškarjev Rudi*.«

Prejastiti gospod!

Čuj, bolje spovestiti, da Vas danes naslednjem s ta povilgatorjo in pisnom. Spisal sem novince povest "France in Lojzka," ki bi jo rad dal "Mohorjevi družbi" proti honorarju. Vendar pa jo moram poslati kar tako, zato jo povilgem preji vam, da jo prečitate in presodite, če bi bilo pa to pripravna. Tu me samu kaže svoboda, rad bi se udeležil. Prosim, da jo ubi vdati "Mohorjevi družbi" - saj meni spleh odgovora ne daje. Skorda bi jo la go leta v jubilejnu kotodarju. No, ta mi je prvi oseno, kaj izide, a honorar bi pač prejel - kolikor mogore vivot in kmalu. Vsem prijatelj kapitala - a navezan sem popolnoma sem vas, od stoma

Vzemimo za primer Poljančevega Cencka. To je bila zelo priljubljena pripoved med mlajšimi bralci, nastala pa je med Meškovi službovanjem v Kneži (Gnessau, severno od Beljaka), kjer je bil nastanjen v letih 1900-1901. Gre za nekakšen zametek oziroma prototip slovenskega mladinskega literarnega junaka, s kakršnim se lahko identificira prav vsak vaški otrok, takšni literarni junaki pa so se v popolnosti pri drugih pisateljih razvili šele slabi dve desetletji kasneje. Čeprav Meško pri tem zagotovo ni bil prvi ali edini, je k razvoju prispeval pomemben kamenček v mozaiku, nenazadnje so ga bodoči mladinski pisatelji kar sami prosili za mnenje, usmeritev in druge usluge.

France Bevk prosi Meška, da bi pregledal in komentiral njegovo povest France in Lojzka, ki jo je želel objaviti pri Mohorjevi družbi. Hkrati prosi, da zanj posreduje pri založbi, saj so Bevkove prošnje preprosto ignorirali.⁷

(Vir: Pokrajinski arhiv Maribor. Signatura: SI_PAM/1597/002/025_00001)

dobrim namo obliko, konec leta se bliža, daly pa gospodinjci nastek - pa, in tako... Sicer pa, prosim, kaj zamere! - Se udeležil. Prej par meseci sem bil poslat parkrat po nekaj pesmi "Mohorjevi družbi," tudi mi odgovora. nekaj pa vendar upam, da je dobrik. Ne pričem pa, da mi par takih, ki sem jih v hipnem navdušenju spisal in, kar je mnogokdaj celika stunda - pisatno odpravlat, zato pisem vsem odgovoren za njih vrednost. To mojemu bi b. le uvrsta vsaj vs. govora vredne. Skorda izente kaj, in prosim, posredujte!

4 Gorici mi kaj prsetnega - sicer pa vam je mnogore pisal to. Res, ki Vas pozdravlja. Sem lasto juna - mo, tako lepo in veselo, da se mi spre (smija). Če pa vam povem, da gostuje tu ljubljanski igralni b. prijavijo po v plačnem des. matične imetnosti franovske

neskromni, mi igine, nemadoma vse veselje in gna.

Sako: Oprostite, da vas s tem naslednjem, ke vem, da imate mnogo dela, a pisem se vedel, vjemite mi, wa kuge obrniti.

Čuj, mi boste prekrat vsa govopila, kaj mislite s stvarjo.

S prijateljskim pozdravom

Kosum

Gorica, 18. 11. 1912

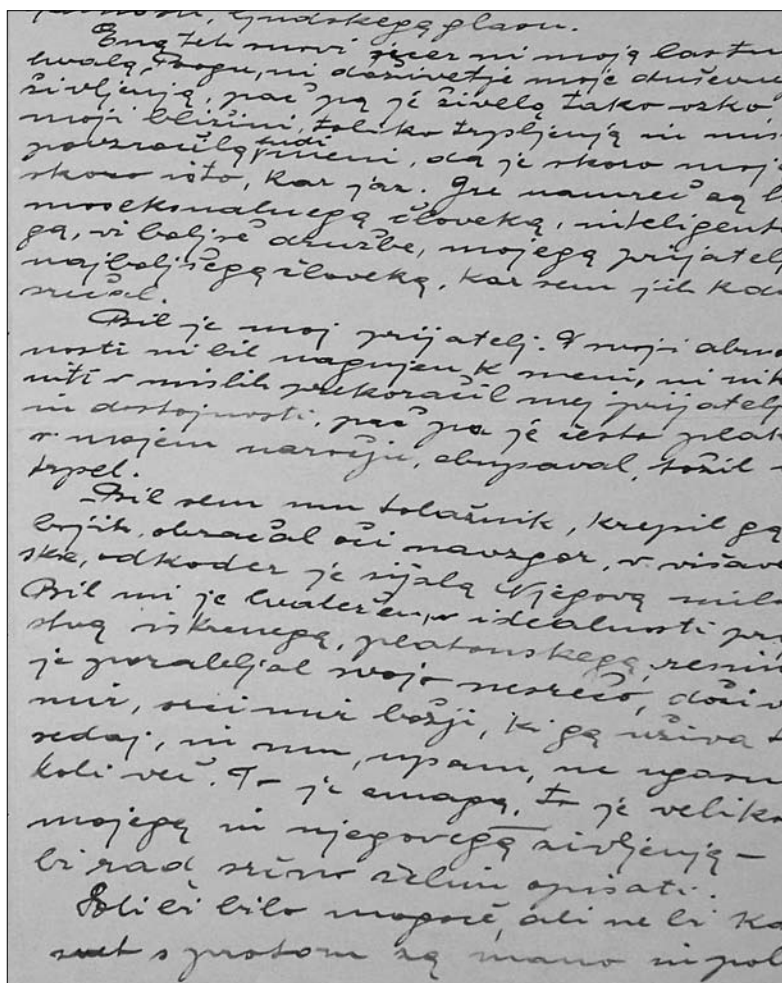
France Bevk

Via Ascoli 21. I.

51. 252/1.

Že bežen prelet njegove korespondence pokaže, da se je redno utapljal predvsem v kupu prošenj s strani piscev – vse od mladih nadobudnih začetnikov pa do zrelih eminentov – naj oceni njihovo delo in jim svetuje, kako naj pišejo. K temu spadajo tudi pogoste prošnje, naj napiše kratko črtico za to ali ono priložnost ali predela kakšno od njegovih starejših del. Pisatelj in ravnatelj šole Središče ob Dravi Anton Kosi ga v pismu 14. februarja 1927 prosi, če bi za objavo lahko nekoliko skrajšal svojo povest *Dar*, saj ga skrbi, da se otrokom ne bo dalo brati, če bo predolga – hja, nekatere skrbi so očitno večne.

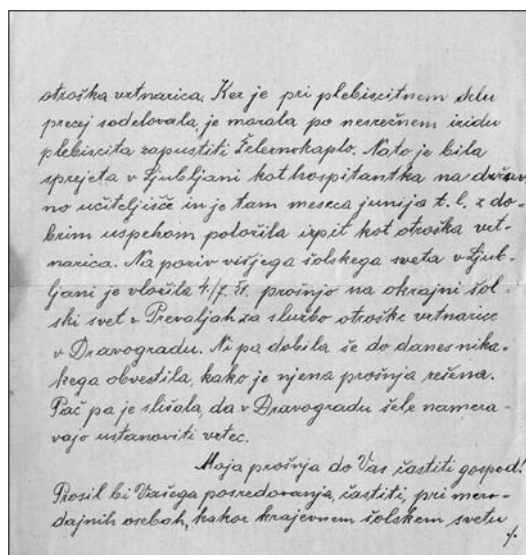
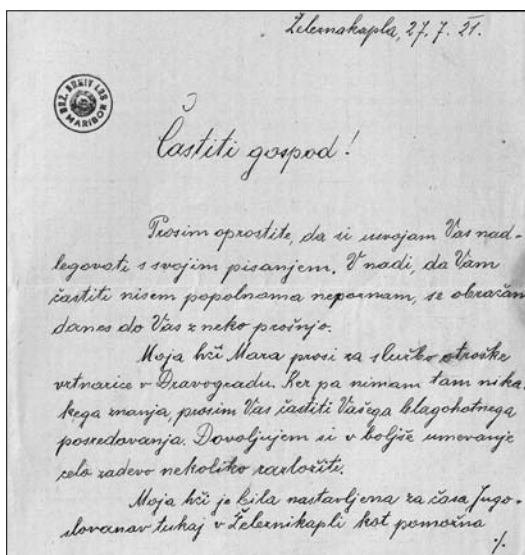
A Meško se je zavedal, da sta jezik in literatura živa organizma. Predvsem v poznejših letih je manj časa posvečal novim tekstom, več časa pa je namenil predelavam in posodabljanju starih del. To je tudi sovpadalo s povojnim obdobjem in novim režimom. Meško je eden od 'srečnežev', ki je preživel dve svetovni vojni in štiri družbenopolitične sisteme, ne da bi mu pri tem bilo potrebno prestopiti prag lastne hiše. A kljub moralno pokončni držbi in trdnim načelom ni pravzaprav nikoli zahajal v spore z nobeno od oblasti. Morda bi kdo utegnil pomisliti, da komunisti pač niso bili naklonjeni duhovniškemu pisecem, a Finžgarjeva pisma razkrivajo nekoliko bolj banalno resničnost. Takratna uradna usmeritev je namreč dajala prednost ponatisom slovenskih klasikov – med katere sta oba z Meškom takrat že spadala – ter novi, sodobni literaturi, ob tem pa je potrebno upoštevati vsesplošno povojno pomanjkanje, kjer tiskanje katerihkoli knjig že nasploh ni bil majhen zalogaj. Finžgar se v pismih še v petdesetih letih opravičuje za pisemski papir, ki ga je med vojno poškodovala bomba, a ga mora porabiti, saj je drugega težko dobiti. Priletna pisateljca, takrat že globoko v svojih sedemdesetih letih, sta se torej v glavnem morala zadovoljiti s ponatisi starejših del, hkrati pa sta vljudno zavrnila sodelovanje pri 'izgradnji novega človeka.' Meško je sicer nekoliko resignirano izjavil, da so ti naši kraji precej pozabljeni, a hkrati mu je to po malem verjetno tudi ustrezalo. Znan je namreč bil po tem, da je ure in dneve najpogosteje preživel v samotni, v naravi s svojimi mislimi. Pa tudi po tem, da se je nenapovedanim obiskovalcem najraje kar skrtil za hišo.

Učitelj iz občine Tišina Meška sprašuje, kje bi lahko izvedel kaj več o homoseksualnosti ter načinu življenja homoseksualcev – kajpak, 'za prijatelja', kot se reče. V naslednjem pismu se Mešku zahvaljuje za odgovor in za posojilo knjige *Smrt v Benetkah*.⁸

(Vir: Pokrajinski arhiv Maribor. Signatura: SI_PAM/1597/006/007_00001)

Nekateri pisatelji so umrli v tragičnih okoliščinah, ki so jih povzročili vojna, alkoholizem, neurejene razmere ter revščina. Takšne tragedije pogosto še dodatno prispevajo k njihovi mitizaciji. Nenaravna, mučniška smrt umetnika zavije njegovo življenje v tančico skrivnosti in ga neredko čez noč izstreli med nesmrtno. Meško ni šel po tej poti. Dočakal je visoko starost, bil vitalen skoraj do konca in umrl tako, kot je živel: skromno, spokojno, brez drame.

9

Organist iz Železne Kaple Franc Haderlap 27. 7. 1921 prosi Meška, da bi posredoval za zaposlitev njegove hčerke kot otroške vrtarice (vzgojiteljice) v Dravogradu. Ker je aktivno sodelovala pri plebiscitu, je morala zapustiti Železno Kaplo.⁹

(Vir: Pokrajinski arhiv Maribor. Signatura: SI_PAM/1597/009/002_00001)

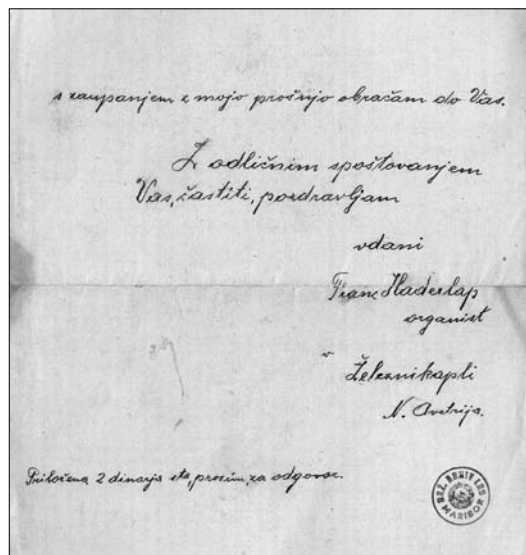
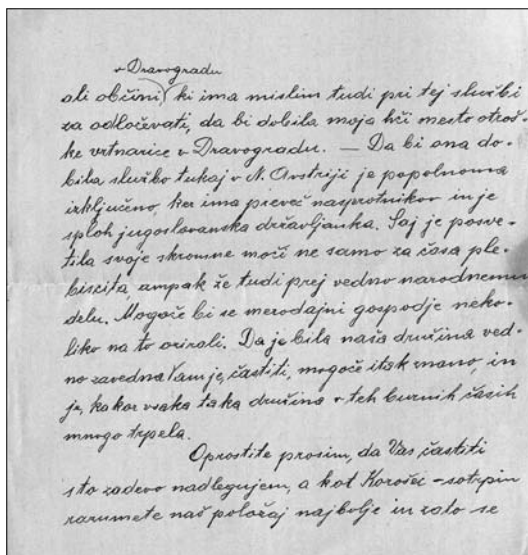
Ko govorimo o prepoznavnosti Meškovega opusa danes, ugotovimo, da gre za več manjših detajlov, ki so se povezani skupaj izkazali za precejšen udarec. Nekateri njegovi sodobniki so z ostrejšim jezikom in bolj neposredno kritiko starih družbenih razmerij pač ostali bolj relevantni v socialističnem režimu. Meško je bil po vojni še dolgo priljubljen med bralci, a je počasi in tiho napravil prostor drugim, sodobnejšim avtorjem. Morda je k temu še največ prispevalo njegovo neslišno izginotje s seznamov obvezne literature v šolah. Nenazadnje pa je Meško k temu s svojo skromnostjo prispeval kar sam, saj se ni nikoli komolčil za objave svojih del, javno prepiral z drugimi avtorji ali sam sebi postavljaj spomenikov. A ravno ta življenjska drža ga je tako v literaturi kot zasebnem življenju priljubila tako širokemu krogu ljudi, zato je prav, da njegovo delo iztrgamo iz rok pozabe. Ne zgolj zaradi vsebine in historične relevantnosti, ampak tudi in predvsem zaradi njegovega izdelanega sloga ter bogatega jezika, ki nam ju ob prebiranju še vedno znova daje.

Ker je bilo v tem prispevku veliko govora o preteklosti, naj zaključim s prihodnostjo: V današnjem času je ogromno govora o umetni inteligenci ter o njenem potencialnem vplivu na naše delo, predvsem pa o vplivu na lite-

raturu, češ da bodo kmalu računalniki sami pisali vrhunske knjige, ki jih ne bo moč razločiti od človeškega ustvarjanja. Pa sem to inteligenco kar sam preizkusil in jo prosil, naj mi napiše članek za revijo, ki jo pravkar držite v rokah. Brez skrbi, zelo daleč smo še od kakšnih scenarijev iz filma *Terminator*. Od njenega prispevka namreč nisem v tem članku mogel uporabiti niti enega stavka. Je pa ob koncu vseeno izpisala zanimivo misel, pa dovolite, da jo uporabim:

»Ksaver Meško, čeprav pomemben slovenski pesnik in pisatelj, morda ni bil tako v ospredju in prepoznaven na nacionalni ravni kot Cankar. Prav tako so bralci in kritiki v različnih obdobjih različno vrednotili literaturo različnih avtorjev. Vsekakor pa je priljubljenost avtorjev subjektivna in se lahko spreminja skozi čas. Različne generacije bralcev imajo različne okuse, in avtorji, ki so bili v preteklosti manj priljubljeni, se včasih ponovno odkrijejo in pridobijo na priljubljenosti.«

Meško je bil in Meško morda nekoč spet bo priljubljen? Kdo ve ... Ne glede na to, ali bo v šolah na seznamu obveznega branja ali pa bodo zanj kmalu vedeli samo še literarni zgodovinarji, ostaja neizpodbitno, da prek svojega močnega vpliva na ostale avtorje med nami ostaja še kako živ vse do danes!

MEŠKO

Transkripcije:

1

Pismo dijaka Jožeta Hudečka, 50. leta 20. stoletja:

»Cenjeni g. Ksaverij Meško!

Kot zvest čitalec Vaših knjižnih del Vas pro-
sim za vaš lastnoročni podpis. Vaša dela viso-
ko cenim in občudujem Vašo neizmerno ljube-
zen do matere. Vendar mi je najljubši Vaš tako
lepo očrtani 'Bedak Martin'. Pred menoj stoji
kot svetel vzgled človeka, ki 'v delih svojih živel
bo sam za večno' kot pravi Aškerc.

Hodim šele v III. razred gimnazije, vendar
upam, da mi zato svojega podpisa ne boste
odrekli.

Z odličnim spoštovanjem, Jože Hudeček.«

2

Dopisnica Antona Ovna župniku na
Polenšaku pri Ptujju, 6. 7. 1934:

»Gospod župnik,

Oprostite mi, da vas zopet nadlegujem
kljub temu, da se ob Mešku nočete po možno-
sti ovekovečiti - a strašno rad bi kje našel nje-
govo sliko z dolgimi lasmi iz VI. v Celju.

G. pisatelj jo tudi išče in ne bi imel nič
proti. Študija je že v tisku in skoro gotova in bo
10 pol - in še slika, to bi bilo (nečtljivo).

3

Dopisnica Antona Ovna Ksaverju Mešku,
6. 7. 1934:

»Pozdravljeni, gospod pisatelj!
Tekst z opombami =140 strani.
Pride še bibliografija.

Bo vsega 10 pol.

Zaradi slike z dolg. lasmi sem že obupal,
a bi jo rad priložil.

6. 7. 1934. Zdravi! Oven.«

4

Pismo podžupana velike župe Vrhbosna,
10. 12. 1941:

»Prečasni gospodine, ovih dana pisao mi
je iz Novog Mjesta moj dobri prof. Dolenc,
interesirajući se za Vas. Doznao sam da ste
duhovnih kod časnih sestara na Palama.
Isporučujem Vam tople i srdačne pozdrave i
od g. Prof. Dolenca, koji Vas se ugodno sjeća i
misli na Vas.

Prof. Dolenca poznajem iz teških dana,
kada je boravio u Mostaru. Drago mi je što ste
u našoj sredini i mislim da čete se vrlo ugodno
osjećati. Da su prilike normalne, vrlo radi bih
vas posjetio i lično upoznao. Nadamo se, ako
Bog da, da će i za to biti prigode. Ako Vam što
bude trebalo, izvolite se na me obratiti, pa ću
vam na usluzi biti.

Mnogo Vas pozdravlja i štuje Vaš
(podpis podžupana, nečtljivo).«

Pismo Frana Saleškega Finžgarja, 12. 1. 1912:

»Dragi moj!

Nisem bral onega uvodnika v Narodu, ker lista ne dobivam in ga tudi ne iščem. Je dosti pisanega, kar se človek uči in ni treba zato k žurnalom. V sedanjih razmerah ni drugače mogoče. Kdor ima še kaj idealizma, naj se zapre v svoj hram, naj pije svoje vino sam in je svoj kruh takisto sam. To je bila tvoja modra beseda, ki veljaj meni in tebi. Žal, da jo bo težko držati - obema. Kako ti ljudje ljubeznivo prilazejo k človeku.

Kritike moje drame me kar nič ne presenečajo. Ni sploh drugače mogoče! Verski moment zveni iz igre in avstrijskega so kolikor toliko sami vložili, potem seve, kako more to done-ti. Da bi mi bil kdo prijazno povedal tehnične hibe, hvala lepa. Nič tega! Jaz bom pa napake popravil in še bolj vero povdaril, pa bo šla igra križem po domovini. Tretje in četrto dejanje bržkone zlijem v eno, pa bo tudi Jerica druga. Monologe igraje črtam, pa bo šlo.

Pomisliti je treba, da je bila igra nalašč za male odre spisana in prvotno nikakor namenjena za tako gledališče. Če so jo pa prosili naj jo imajo.

Zupančič je v svoji kritiki lagall!!! Pri meni - imam isti dan zabeležene besede: je rekel ves vesel: Kleto je to ena močna reč! Samo jaz bi ljubil Francoze bolj kakor ti! Sedaj pa ena navadna odklonitev igre, ki sploh kritike ni vredna. Bene!

Imaš prav, oklenimo se Boga in povdarimo to plat tudi v spisih.

Srčnim pozdravom, Finžgar.

V Sori, 12/I 1912«

Pismo Ivana Baloha, 24. 11. 1908:

»Predragi! Naj dodam k svoji čestitki še par besed.

Čestital bi Vam nalašč zato, ker vas je Terseglav raztrgal. Naj vam bo v zadoščenje, da je igra uspela in pri veliki večini pustila najboljši vtis. Poleg mene na balkonu so sedeli profesorji iz Kranja, več gospodičen in videl sem marsikatero mokro oko.

Tudi takih iger potrebujemo, zlasti mladi-na. Zdi se mi, da ste hoteli zlasti v mlada srca zapaliti ogenj rodoljubja ter osmešiti Cankarja, kateremu je rodoljubje - blaziranost in fraza.

Terseglav bi Vas pa raztrgal, če bi tudi še tako klasično igro napisali, ker je bil to namen njegov. On bi bil pristavil povsod svoj vendar zraven. Tudi meni je zaprl predale v 'Slovencu', pa se ne bom jezil. Ampak recite mu, naj vendar on pomaga, kakšna mora biti drama, da se po njegovem ravnamo, naj vendar enkrat kaj leposlovnega spiše. Zabavljati zna vsak šušmar /.../ Še enkrat: odkrito in srčno čestitam. Drugi naj spišejo pa kaj boljšega. Prejmite najvdanejši vzgib mojega odkritega prijateljstva.«

Pismo Franceta Bevka, 18. 4. 1912:

»Prečastiti gospod! Saj boste oprostili, da Vas danes nadlegujem s to pošiljatvijo in pismom. Spisal sem namreč povest 'France in Lojzka', ki bi jo rad dal 'Mohorjevi družbi' proti honorarju. Vendar pa jo nočem poslati kar tako, zato jo pošiljam preje Vam, da jo prečitate in presodite, če bi bila za to pripravna. In ne samo Vaše sodbe, rad bi še nekaj. Prosim, da jo vi oddate Mohorjevi družbi - saj meni sploh odgovora ne dajo. Morda bi bila že letos v jubilejnem koledarju. No, to mi je pač vseeno, kdaj izide, a honorar bi rad prejel - kolikor mogoče visok in kmalu. Nisem prijatelj kapitala - a navezan sem popolnoma sam nase, od doma dobim samo obleko, konec leta se bliža, dolg pri gospodinji raste - no, in tako ... Sicer pa, prosim, brez zamere! Še nekaj: Pred par meseci sem bil poslal parkrat po nekaj pesmi Mohorjevi družbi, tudi nič odgovora. Nekaj pa vendar upam, da so dobili. Ne rečem pa, da ni par takih, ki sem jih v hipnem navdušenju

spisal in kar je mnogokdaj velika škoda – prehitro odposlal, zato nisem sam odgovoren za njih vrednost. Po mojem bi bile morda vsaj odgovora vredne. Morda izveste kaj, in prosim, posredujte!

V Gorici ni kaj posebnega – sicer pa vam je mogoče pisal tov. Res, ki vas pozdravlja. Pomlad imamo, tako lepo in veselo, da se mi srce kar smeje. Če pa Vam povem, da gostujejo tu ljubljanski igralci, ki uprizarjajo pod klasične dramatične umetnosti primitivne (?) neslanosti, mi izgine nenadoma vse veselje iz srca.

Tako. Oprostite, da vas s tem nadlegujem, ker vem, da imate mnogo dela, a nisem se vedel, verjemite mi, na koga obrniti. Saj mi boste enkrat odgovorili, kaj mislite s stvarjo.

S prisrčnim pozdravom, vdani France Bevk.«

8

Odlomek iz pisma učitelja Zvonka Ermenca iz Tišine, 5. 10. 1924:

»Ena teh snovi sicer ni moja lastna, hvala Bogu, ni doživetje mojega duševnega življenja, pač pa je živela tako ozko v moji bližini, toliko trpljenja in misli povzročila, tudi v meni, da je skoro moja, skoro isto, kakor jaz. Gre namreč za homoseksualnega človeka, inteligentnega, iz boljše družbe, mojega prijatelja, najboljšega človeka, kar sem jih kdaj srečal.

Bil je moj prijatelj. V svoji abnormalnosti ni bil nagnjen k meni, ni nikdar niti v mislih prekoračil mej prijateljstva in dostojnosti, pač pa je često plakal v mojem naročju, obupaval tožil in trpel. Bil sem mu tolažnik, krepil ga v bojih, obračal oči navzgor, v višave rajske, od koder je sijala Njegova milost. Bil mi je hvaležen, v idealnosti prijateljstva, iskrenega, platonskega, resničnega je pozabljal svojo nesrečo, doživel mir, oni mir božji, ki ga uživa tudi sedaj, in mu, upam, ne ugasne nikoli več. To je zmaga. To je velika zmaga mojega in njegovega življenja – in tega bi rad srčno želel opisati.«

9

Pismo organista iz Železne Kaple, Franca Haderlapa, 27. 7. 1921:

»Častiti gospod!

Prosim oprostite, da si usvajam Vas nadlegovati s svojim pisanjem V nadi, da Vam častiti nisem popolnoma nepoznan, se obračam danes do Vas z neko prošnjo.

Moja hči Mara prosi za službo otroške vrtnarice v Dravogradu. Ker pa nimam tam nikakega znanja, prosim Vas, častiti, Vašega blagohotnega posredovanja. Dovoljujem si v božje umevanje celo zadevo nekoliko razložiti.

Moja hči je bila nastavljena za časa Jugoslovanov tukaj v Železni Kapli kot pomožna otroška vrtnarica. Ker je pri plebiscitnem delu precej sodelovala, je morala po nesrečnem izidu plebiscita zapustiti Železno Kaplo. Nato je bila sprejeta v Ljubljani kot hospitantka na državno učiteljsko in je tam meseca junija t. l. z dobrim uspehom položila izpit kot otroška vrtnarica. Na poziv višjega šolskega sveta v Ljubljani je vložila 4. 7. 21. prošnjo na okrajni šolski svet v Prevaljah za službo otroške vrtnarice. Ni pa dobila še do danes nikakega obvestila, kako je njena prošnja rešena. Pač pa je slišala, da v Dravogradu šele nameravajo ustanoviti vrtec.

Moja prošnja do Vas, častiti gospod!

Prosil bi le Vašega posredovanja, častiti, pri merodajnih osebah kakor krajevnem šolskem svetu ali občini v Dravogradu, ki ima, mislim, tudi pri tej službi za odločevati, da bi dobila moja hči mesto otroške vrtnarice v Dravogradu. Da bi ona dobila službo tukaj v N. Avstriji, je popolnoma izključeno, ko pa ima preveč nasprotnikov in je sploh jugoslovanska državljanka. Saj je posvetila svoje skromne moči, ne samo za časa plebiscita, ampak še tudi prej, vedno narodnemu delu. Mogoče bi se merodajni gospodje nekoliko na to ozirali. Da je bila naša družina vedno zavedna, Vam je, častiti, mogoče itak znano in je kakor vsaka taka družina v teh burnih časih mnogo trpela.

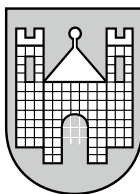
Oprostite, prosim, da Vas, častiti, s to zadevo nadlegujem, a kot Korošec – sotrpin razumete naš položaj najbolje in zato se z zaupanjem z mojo prošnjo obračam do Vas.

Z odličnim spoštovanjem Vas, častiti, pozdravljam vdani Franc Haderlap, organist v Železni Kapli, N. Avstrija. Priložena 2 dinarja sta, prosim, za odgovor.«

Matija Štumberger

MEŠKO

Mestna občina Slovenj Gradec

www.jazzravne.si

Epigraf

Vsebinam urejamo obliko

**GRAFIČNO OBLIKOVANJE
UREDNIŠTVO
PRODUKCIJA TISKOVIN**

041 512 758
info@epigraf.si
www.epigraf.si

OBMOČNA IZPOSTAVA SLOVENJ GRADEC

Francetova 5, 2380 Slovenj Gradec
tel.: +386 (0)2 881 24 60 / fax: +386 (0)2 881 24 61
e-pošta: oi.slovenj.gradec@slkd.si

ODSEVANJA – revija za leposlovje in kulturo

Izdajatelja in založnika: Kulturno društvo Odsevanja Slovenj Gradec in Zveza kulturnih društev Slovenj Gradec, revija izhaja s finančno pomočjo Mestne občine Slovenj Gradec in JSKD

Uredniški odbor: Andrej Makuc (glavni urednik), Blaž Prapótnik (izvršni in tehnični urednik), Marko Košan (likovna umetnost), Maja Martinc in Tatjana Knapp

Izdajateljski svet: Andrej Makuc, Niko R. Kolar, Blaž Prapótnik, Jani Rifel, Martina Šisernik in Ivan Karner; nadzorni odbor: Franjo Murko (predsednik), članici Andreja Gologranc in Draga Ropič

Častno razsodišče: Niko R. Kolar, Ivan Karner in Marijana Vončina

Lektoriranje: Urška Stani, Jezikovna popravljavnica

Naslov: Kulturno društvo Odsevanja Slovenj Gradec, Ronkova 4 (knjižnica), 2380 Slovenj Gradec

Fotografije: Nika Hölbl, Tomo Jeseničnik, Primož Podjavoršek, stalni sodelavci in arhiv *Odsevanj*

Grafično oblikovanje: Epigraf, Blaž Prapótnik, s. p., tel.: 041 512 758, info@epigraf.si

Distribucija: Cerdonis, d. o. o., Stari trg 278, Slovenj Gradec, tel.: 059 010 576, info@cerdonis.si

Produkcija: Epigraf

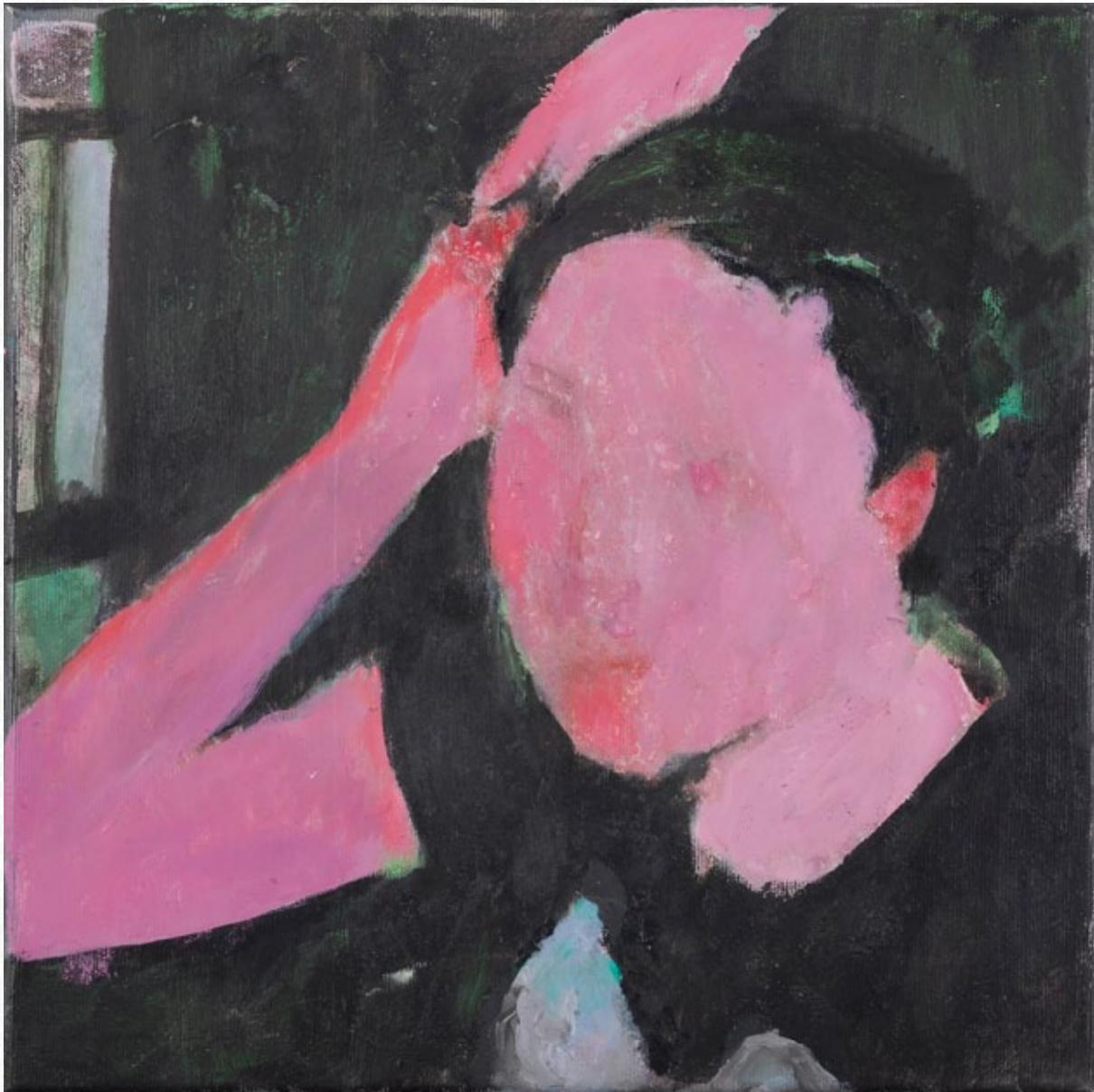
Naklada: 400 izvodov, marec 2024 **Cena:** 7 EUR

NA PLATNICAH

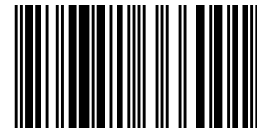
Zadnja stran:
Anastazija
Pirnat,
My fren II,
2021,
akril na platnu,
30 x 30 cm

Anastazija Pirnat, *Seems different after a drink*, 2021,
fotografija, akril, oljni pastel, 20 x 20 cm

ISSN 0351-3661

9770351 366001